

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAZILI BELGELERE GÖRE COĞRAFİ
SURİYE'DE GEÇ HİTİT DÖNEMİ

Mehmet Yiğit MEYDAN

2501180158

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Hasan PEKER

İSTANBUL – 2022

ÖZ

YAZILI BELGELERE GÖRE COĞRAFI SURIYE’DE GEÇ HITİT DÖNEMİ

MEHMET YİĞİT MEYDAN

Anadolu toprakları üzerinde kurulmuş ilk imparatorluk olan Hitit Devleti, var olduğu dönem boyunca, Anadolu üzerinde olduğu kadar civar coğrafyalar üzerinde de etkili olmuştur. Hitit Devleti’nin, Anadolu dışında hakimiyet sağladığı bölgelerin başında ise Coğrafi Suriye Bölgesi gelmektedir. Hitit Devleti, kuruluşunun ilk döneminden itibaren bölgeye ilgi duymuş, bu bölge üzerindeki askeri etkinlikleri sonucunda ise bir imparatorluk halini almıştır. Bu büyük imparatorluğun MÖ 12. yüzyılda yıkılması sonucunda, bölgede var olan Hitit İmparatorluğu ile bağlantılı siyasi formasyonlar varlıklarını sürdürmeyi başarmış ve Hitit kültürünü sonraki yüzyıllarda da Coğrafi Suriye Bölgesi’nde yaşatmaya devam etmişlerdir.

Bu tez çalışmasının ana konusu, literatürde Geç Hitit Devletleri olarak adlandırılan bu siyasi yapıların, Coğrafi Suriye Bölgesi üzerindeki varlıklarını, günümüze ulaşan yazılı belgeler üzerinden incelemek ve bölgenin tarihini anlamaya çalışmaktır. Tez konusu ele alınırken öncelikle dönemin belgeleri sıralanmış, daha sonra bu belgelerden elde edilen bilgiler ışığında Coğrafi Suriye’nin tarihi anlatılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda bu çalışmanın ana ve en önemli kaynağı Geç Hitit yazılı belgeleridir. Çevre kültürlerle ait filolojik belgeler de ikincil kaynak olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak, Coğrafi Suriye’nin bilinen tarihine ilişkin MÖ 3. binyıldan başlayarak Geç Hitit Devletleri Dönemi’ne kadar gelişen tarihsel süreç özetlenmiş, Geç Hitit Devletleri Dönemi’nin sonuna kadar bölgenin tarihinin sunulması ile bu tez çalışması tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geç Hitit, Coğrafi Suriye, Filoloji, Hitit Devleti, Kent Devleti, Çiviyazısı, Anadolu Hiyeroglif Yazısı, Yazıt, Diplomatik İlişkiler

ABSTRACT

ACCORDING TO WRITTEN DOCUMENTS, LATE HITTITE PERIOD IN GEOGRAPHICAL SYRIA

MEHMET YİĞİT MEYDAN

The Hittite Empire, which was the first empire established on Anatolian lands, had an impact on the surrounding geographies as well as on Anatolia throughout its existence. Geographical Syria Region is one of the regions where the Hittite Empire dominated outside of Anatolia. The Hittite State has been interested in the region since the first period of its establishment. As a result of its military activities on this region, it has become an empire. This great empire as a result of its collapse in the 12th century BC, the political formations associated with the Hittite Empire that existed in the region managed to survive and continued to keep the Hittite culture alive in the Geographical Syria Region in the following centuries.

The main subject of this study is to examine the existence of these political structures, which are called the Late Hittite States in the literature, on the Geographical Syria Region, through the written documents that have survived to the present day and to try to understand the history of the region. While dealing with the subject, firstly the documents of the period were listed, then the history of Geographical Syria was tried to be explained in the light of what we learned from these documents. In this context, the main and most important source of this study is the Late Hittite written documents. In summary, this study, which started by summarizing the historical process that developed from the 3rd Millennium BC to the Late Hittite Period regarding the known history of Geographical Syria, was completed by presenting the history of the region until the end of the Late Hittite States Period.

Keywords: Late Hittite, Geographical Syria, Philology, Hittite State, City State, Cuneiform, Anatolian Hieroglyphic, Inscription, Diplomatic Relations

ÖNSÖZ

Anadolu toprakları üzerinde kurulmuş ilk imparatorluk olan Hitit Devleti, var olduğu dönem boyunca, Anadolu üzerinde olduğu kadar civar coğrafyalar üzerinde de etkili olmuştur. Hitit Devleti'nin, Anadolu dışında hakimiyet sağladığı bölgelerin başında ise Coğrafi Suriye Bölgesi gelmektedir. Bu tez çalışmasının ana konusu, literatürde Geç Hitit Devletleri olarak adlandırılan bu siyasi yapıların, Coğrafi Suriye Bölgesi üzerindeki varlıklarını, günümüze ulaşan yazılı belgeler üzerinden incelemek ve bölgenin tarihini anlamaya çalışmaktır.

Eğitim hayatım boyunca bana her zaman destek veren, bilgi ve deneyimlerini esirgemeyen, tecrübelerini sürekli paylaşan, her zaman yoluma ışık tutan, her türlü sıkıntıda yanımda hissettiğim, lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca değerli bilgilerini aktaran, bu tez çalışmasında ve tez konusunun belirlenmesinde büyük katkıları bulunan, değerli danışman hocam, Sayın Doç. Dr. Hasan PEKER'e teşekkürü bir borç bilirim.

Bu tez çalışmasının nihai değerlendirilmesi esnasında yaptıkları eleştiriler ve sundukları öneriler ile kendimi geliştirmeme ve tezimi daha iyi hale getirmeme vesile olan saygı değer hocalarım Prof. Dr. Daniş BAYKAN'a ve Doç. Dr. Aliye EROL'a, tüm emekleri için teşekkür ederim.

Öğrencisi olduğum İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'ndaki tüm hocalarıma; başta, tarih yazıcılığı alanında ufkumu açan kıymetli hocam Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR'a ve tez danışmanı belirleme sürecinde desteğini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Hamdi ŞAHİN'e şükranlarımı sunarım.

Lisans eğitimimi tamamladığım İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Hititoloji Anabilim Dalı'ndaki tüm hocalarıma; başta, çalışmaları ile bana ilham olarak lisans üstü eğitime devam etme kararını almamı sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Belkıs DİNÇOL'a, değerli hocalarım Doç.

Dr. Metin ALPARSLAN’a ve Doç. Dr. Meltem ALPARSLAN’a şükranlarımı sunarım.

Lisansüstü eğitim süreci hakkındaki tecrübelerini benimle her zaman paylaşan, özellikle kaynaklara ulaşma ve yazınsal yöntemler konusunda desteklerini aldığım dostlarım Dr. Öğr. Üyesi Fatma KAYNAR-BASTICI, Arş. Gör. Tolga PELVANOĞLU ve Öğr. Gör. Burcu ÖZER-BULUT’a da ayrıca teşekkür ederim.

Bu çalışma boyunca zaman zaman yardımlarına başvurduğum meslektaşlarım Tarihçi Mustafa BİLGİN’e, Hititolog Gülsüm AKDAŞ’a, Hititolog Şirin Can KANAT’a ve Tarihçi İrem Şükran NOGAY’a da teşekkür borçluyum. Tez çalışmam boyunca bana varlıkları ile destek olan can dostum, Doğukan ATASAVUN’a ve dostlarım, Eda KOCATÜRK, Kaan GÖKTAŞ, Emre BİLGİN, Enes Taha PAKYÜREK, Akif Güfran KIRAL ve Muhammed TOPÇU’ya sonsuz teşekkür ederim.

Hayatım boyunca bana karşılıksız sevgisini ve desteğini esirgemeyen her anımda büyük emeği geçen ve hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan aileme; biricik annem Şerife MEHMETOGLOU’na, canım babam Aydın MEYDAN’a, sevgili teyzem Feriha MEHMETOGLOU’na, ablam Zeynep ALPER-AKSOY’a, kardeşim Hilal MEYDAN’a ve müstakbel hayat arkadaşım Tuğba Tuğçe TOPDEMİR’e teşekkürü bir borç bilirim.

Bu tez çalışmasını, eğitimim için beni her zaman maddi ve manevi olarak destekleyen, cesaretlendiren ve bu zorlu süreç boyunca her zaman her konuda arkamda olduğunu hissettiğim, beni hiçbir konuda yalnız bırakmayan sevgili babam Aydın MEYDAN’a ithaf ediyorum.

Mehmet Yiğit MEYDAN

Aralık 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

COĞRAFİ SURIYE’NİN II. BİNYILI: GEÇ HİTİT DÖNEMİ ÖNCESİ COĞRAFİ SURIYE

1. 1. Coğrafi Suriye’nin Konumu ve Önemi:	4
1. 2. Coğrafi Suriye’nin Tarihi:	5
1. 2. 1. Eski Hitit Devleti Döneminde Coğrafi Suriye:	6
1. 2. 2. Orta Hitit Devleti Döneminde Coğrafi Suriye:	13
1. 3. Hitit Hakimiyetinde Coğrafi Suriye:	21
1. 3. 1. Coğrafi Suriye’de Hitit Hakimiyetinin Kurulması:	22
1. 3. 2. Hitit İmparatorluk Döneminde Coğrafi Suriye:	24

İKİNCİ BÖLÜM

COĞRAFİ SURIYE’NİN II. BİNYILI: GEÇİŞ DÖNEMİNDE COĞRAFİ SURIYE

2. 1. Hitit İmparatorluğu Sonrası Geçiş Dönemi:	30
2. 2. Geçiş Döneminde Karkamış (Karkamiša) Krallığı:	32
2. 2. 1. Onikinci Yüzyılda Karkamış (Karkamiša) Krallığı:	32
2. 2. 2. Onbirinci Yüzyılda Karkamış (Karkamiša) Krallığı:	38
2. 3. Geçiş Döneminde Halep (Halpa):	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COĞRAFİ SURIYE’NİN I. BİNYILI: GEÇ HİTİT DÖNEMİNDE COĞRAFİ SURIYE

3. 1. Onuncu Yüzyılda Coğrafi Suriye:	46
3. 1. 1. Onuncu Yüzyılda Karkamış (Karkamiša):	46
3. 1. 2. Onuncu Yüzyılda Tell Ahmar (Til-Barsip):	65

3. 1. 3. Onuncu Yüzyılda Hama:.....	74
3. 1. 4. Onuncu Yüzyılda Tell Tayinat (Kunulua):	77
3. 1. 5. Onuncu Yüzyılda Halep (Halpa):.....	80
3. 2. Dokuzuncu Yüzyılda Coğrafi Suriye:.....	82
3. 2. 1. Dokuzuncu Yüzyılda Karkamış (Karkamiša):	83
3. 2. 2. Dokuzuncu Yüzyılda Hama:	95
3. 2. 3. Dokuzuncu Yüzyılda Tell Tayinat (Kunulua):	104
3. 3. Sekizinci Yüzyılda Coğrafi Suriye:	107
3. 3. 1. Sekizinci Yüzyılda Karkamış (Karkamiša):.....	108
3. 3. 2. Sekizinci Yüzyılda Tell Ahmar (Til-Barsip):	116
3. 3. 3. Sekizinci Yüzyılda Tell Tayinat (Kunulua):	117
SONUÇ	122
KAYNAKÇA	126
EKLER	137

KISALTMALAR LİSTESİ

Anadolu/Anatolia	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi
ANES	: Ancient Near East Series
AoF	: Altorientalische Forschungen
ASOR	: The American Schools of Oriental Research
AUS	: Anadolu Uygarlıkları Serisi
Bellek	: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi: Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi
bkz	: Bakınız
CAH	: The Cambridge Ancient History
CTH	: Catalog der Texte der Hethiter
Et al	: Ve diğerleri
HdO, I	: Handbook of Oriental Studies. Section 1: The Near and Middle East
JASSS	: The Journal of Academic Social Science Studies
JCS	: Journal of Cuneiform Studies
KAH	: Keilschrifturkunden aus Assur historischen Inhalts
Km	: Kilometre
krş	: Karşı Görüş

MÖ	: Milattan Önce
NABU	: Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires
ODAMY	: Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları
OL	: OrientLab
OLSM	: OrientLab Series Maior
Orientalia	: Commentarii Periodici Pontificii Instituti Biblici
RGTC	: Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes
StBoT	: Studien zu den Boğazköy-Texten
TAD	: Tarih Araştırmaları Dergisi
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
THeth	: Texte der Hethiter: Philologische und Historische Studien zur Altanatolistik
UF	: Ugarit Forschungen: Internationales Jahrbuch für die Altertumskunde Syrien-Palästinas
UISK	: Untersuchungen zur Indogermanischen Sprach- und Kulturwissenschaft
vd	: ve devamı
WH	: Warfare and History
ZA	: Zeitschrift für Assyriologie

GİRİŞ

Anadolu toprakları üzerinde kurulmuş ilk imparatorluk olan Hitit Devleti, var olduğu dönem boyunca, Anadolu üzerinde olduğu kadar civar coğrafyalar üzerinde de etkili olmuştur. Hitit Devleti'nin, Anadolu dışında hakimiyet sağladığı bölgelerin başında ise Coğrafi Suriye Bölgesi gelmektedir. Hitit Devleti, kuruluşunun ilk döneminden itibaren bölgeye ilgi duymuş, bu bölge üzerindeki askeri etkinlikleri sonucunda ise bir imparatorluk halini almıştır. Bu büyük imparatorluğun MÖ 12. yüzyılda yıkılması sonucunda, bölgede var olan Hitit İmparatorluğu ile bağlantılı siyasi formasyonlar varlıklarını sürdürmeyi başarmış ve Hitit kültürünü sonraki yüzyıllarda da Coğrafi Suriye Bölgesi'nde yaşatmaya devam etmişlerdir.

Suriye isminin kökeni muhtemelen Assur Krallığı'na dayanmaktadır. MÖ 6. ve 5. yüzyıl tarihçi ve coğrafyacılarından Hekataios ve Herodotos, Akdeniz ile Toros dağları arasındaki ve Fırat'ın güney doğusunda kalan bölgeyi “çölümsü step alanı” “*Asyria*” olarak adlandırmışlardır (Smith, 2011: 846-847). Ayrıca MÖ 1. yüzyılın sonlarına doğru Medlerin Assur Krallığı'nı ortadan kaldırmasıyla Kuzey Mezopotamya bir Med eyaleti haline gelmiştir. Medler, Fırat ve Dicle ırmakları arasında yer alan bu bölgeye “Assur” ismine ithafen “*Asura*” adı vermişler (Rollinger, 2006: 283 vd). MS 20. yüzyıla kadar Suriye ismi geniş bir anlamda Lübnan, Filistin, Ürdün ve Güney Doğu Anadolu ile modern Suriye'nin tümü için kullanılmıştır (Şahin, 2009: 545 vd). Günümüzde ise bu isim modern bir siyasi yapıyı temsil etmektedir.

Bu tez çalışmasında Suriye ismi, bölgenin doğal sınırları esas alınarak sınırlandırılmış bir coğrafyayı tarif etmek için kullanılmıştır. Günümüzde ya da eskiçağda kurulmuş herhangi bir siyasi yapının belirlemiş olduğu sınırlardan ziyade doğal coğrafi sınırların temel kabul edildiğini vurgulamak amacıyla, bu tez çalışmasında “Coğrafi Suriye” ifadesine yer verilmiştir.

Tez çalışması boyunca Coğrafi Suriye Bölgesi olarak isimlendirilen bölgenin sınırlarını bu bölümde çizmek yerinde olacaktır. Coğrafi Suriye Bölgesi, batıda Levant

ve limanları, doğuda Fırat Nehri, kuzeyde Toroslar ile Amanoslar ve güneyde ise Suriye Çölü arasındadır. Suriye'nin kuzey bölgesi, "Bereketli Hilal" in bir parçasıdır. Neolitik dönemde insan izlerine rastlanan Coğrafi Suriye bölgesi, bu dönemden itibaren tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin sürdürüldüğü bir coğrafya olmuştur.

Bu tez çalışmasının ana konusunu oluşturan ve "Geç Hitit Dönemi" olarak isimlendirilen dönem, MÖ 12. yüzyılın başında, Hitit İmparatorluğu'nun ortadan kalkması ve MÖ 8. yüzyılda Karkamış Krallığı'nın yıkılması ile sınırlandırılmaktadır. Ancak Coğrafi Suriye'de, Geç Hitit Dönemi'nde hakim konumda olan siyasi yapılarla bağlantılı formasyonlar, Hitit İmparatorluk Dönemi'nde oluşmaya başladığından, bu çalışmaya Hitit İmparatorluk Dönemi'nden başlanmıştır. Konuya başlarken bölgenin bilinen tarihi de kısaca özetlenmiştir.

Coğrafi Suriye üzerinde, 400 yıl boyunca hüküm süren siyasi yapıların, "Geç Hitit Devletleri" olarak isimlendirilmesinin en önemli sebebi, *Hatti* isminin bölgede yaşıyor olmasıdır (Bryce, 2012: 13). Anadolu'da artık görülmeyen *Hatti* ismi, I. binyıl boyunca Assur ve İbrani kaynaklarında, Coğrafi Suriye'de Hititler ve Luviler tarafından kurulan siyasi yapıları tanımlamak için kullanılmaktadır (Bryce, 2012: 15). Bu sebepten dolayı literatürde söz konusu dönem "Geç Hitit Dönemi" olarak isimlendirilmiştir.

Bu çalışmada bahsi geçen tarihlerin tümü, aksi belirtilmediği sürece "Milattan Önce" ki döneme aittir. Bu noktadan ileride yer alacak olan tarihlendirmelerde ayrıca "MÖ" ibaresi kullanılmamıştır. Bu çalışma boyunca takip edilen kronolojik ekol literatürde "Kalibre Edilmiş Orta Kronoloji" olarak geçmektedir (Peker, 2009: 180). Bu tez çalışmasında verilen tarihlerin tümü bu kronolojiye uygundur.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, "Coğrafi Suriye'nin II. Binyılı: Geç Hitit Dönemi Öncesi Coğrafi Suriye", başlığı altında, Eski Hitit, Orta Hitit ve Hitit İmparatorluk dönemlerinde, Hitit Devleti'nin Suriye ile ilişkileri konu alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, "Coğrafi Suriye'nin II. Binyılı: Geçiş Döneminde Coğrafi Suriye", başlığı altında, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılması sonrası I. binyılın

başına kadar geçen süreçte bölgedeki Hitit varlığı ele alınmıştır. Son olarak çalışmanın üçüncü bölümünde “Coğrafi Suriye’nin I. Binyılı: Geç Hitit Döneminde Coğrafi Suriye”, başlığı altında, I. binyılın başından, Karkamış Krallığı’nın Assur hakimiyetine geçmesine kadar bölgede varlık gösteren Geç Hitit Devletleri ve dönemleri anlatılmaya çalışılmıştır. Sonuç değerlendirmesi ile birlikte bu tez çalışması bitirilmiştir.

Bu tez çalışması sırasında, konu ile ilgili literatür taranmış, döneme ait yazılı belgelerin güncel transliterasyon ve çevirileri hazırlanmış, oluşturulan çeviriler yorumlanarak yazıtların içeriği açıklanmıştır. Elde edilen bilgilerden yola çıkılarak ilgili dönem ve krallıklar için kral listeleri oluşturulmuş ve kronolojiler sunulmuştur. Bu tez çalışması, tüm bu bilgilerin yer aldığı güncel bir çalışma olması sebebiyle önem arz etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

COĞRAFİ SURİYE’NİN II. BİNYILI: GEÇ HITİT DÖNEMİ

ÖNCESİ COĞRAFİ SURİYE

1. 1. Coğrafi Suriye’nin Konumu ve Önemi:

Coğrafi Suriye bölgesi, batıda Levant ve limanları, doğuda Fırat Nehri, kuzeyde Toroslar ile Amanoslar, güneyde ise Suriye Çölü arasındadır. Coğrafi Suriye’nin II. binyılın cazibe merkezlerinden biri olmasında ekonomik sebepler ön plandadır. Suriye’nin kuzey bölgesi, “Bereketli Hilal” in bir parçasıdır ve geniş ovaları kuru tarıma uygundur (Klengel, 1992: 17-18). Bölge, Anadolu ile Mezopotamya arasında “Assur Ticaret Kolonileri Çağı¹” ndan itibaren sınırlı kesinti ile devam etmiş olan ticaret için önemli bir geçiş güzergahıdır (Bryce, 2002: 87 vd; Dinçol, 1982: 21-23). Akdeniz kıyısında yer alan limanlara kolayca erişim imkanı bulunan Suriye, Yakındoğu ticareti için önemli bir üstür. Sahip olduğu üretim ve ticaret sayesinde zenginleşen bölgenin, verimli doğal kaynakları da mevcuttur (Peker, 2009: 9). Bu sebeple Coğrafi Suriye bölgesi, tarihin farklı dönemlerinde hem yerel güçlerin iç çatışmalarına sahne olmuş hem de komşu coğrafyalardan gelen güçlerin çeşitli müdahalelerine maruz kalmıştır.

Bu tez çalışmasının ana konusunu oluşturan ve “Geç Hitit Dönemi” olarak isimlendirilen dönem, 12. yüzyılın başında, Hitit İmparatorluğu’nun ortadan kalkması ile başlamaktadır. Bu dönemin ilk iki yüzyılı, İmparatorluk ve Geç Hitit dönemleri arasında bir “Geçiş Dönemi” olarak adlandırılmaktadır. Coğrafi Suriye’de, Geç Hitit Dönemi’nde hakim konumda olan siyasi yapılarla bağlantılı formasyonlar, Hitit İmparatorluk Dönemi’nde² oluşmaya başlamıştır. Bu sebeple Geç Hitit Dönemi’ni anlatmaya Hitit İmparatorluk Dönemi’nden başlamak yerinde olacaktır. Konuya başlarken bölgenin bilinen tarihini kısaca özetlemek de faydalıdır.

¹ Bu ifade literatürde II. binyılın ilk çeyreğinde, Assurlu tüccarların Anadolu’da kurulan ticari merkezlerde faaliyet gösterdiği ve yazılı belgeler ürettiği dönemi tanımlamak için kullanılır.

² Yaklaşık olarak 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren: bkz Ek 1.

1. 2. Coğrafi Suriye'nin Tarihi

III. binyılda Suriye'nin kuzeyi, Sümer kent devletlerini anımsatan küçük devletler tarafından yönetilmektedir. Bağımsız kentler olarak ortaya çıkan bu yapılar arasında; Ugarit, Ebla, Katna, Kadeş, Mari gibi kentler yer almaktadır (Hamblin, 2006: 240-243). Ebla³ kenti, III. binyılın ortalarında (2400 yakınları) Suriye'nin kuzeyinde egemenlik tesis etmiştir (Astour, 1971: 9-19; Hamblin, 2006: 240-243; Michalowski, 1985: 293-302; Pettinato, 1976: 44-52; Pettinato, 1991: 18 vd). Ebla'nın hakimiyeti Akad Kralları, Sargon ve Naram-Sin'in bölgeye yapmış oldukları seferler sonucunda ortadan kalkmıştır. Söz konusu seferler sonrasında bölgeye Akadların yerleştiği bilinmektedir (Hamblin, 2006: 84; Yıldırım, 2012: 1388). Ancak bölgede mutlak bir hakimiyet kurdukları düşünülmemektedir (Peker, 2009: 10). III. binyılın başından itibaren Mısır'ın da bölge ile ilgilendiği bilinmektedir. İlk hanedandan itibaren Mısır firavunlarının bölgeye düzenlemiş oldukları seferlere ilişkin kayıtlar, Mısır kaynaklarından takip edilebilmektedir (Grimal, 2001: 52).

II. binyıl boyunca Coğrafi Suriye, Anadolu, Mezopotamya ve Mısır coğrafyalarında hakim konumda olan büyük devletlerin çıkarlarının çatıştığı bir bölge olması sebebiyle stratejik öneme sahip olmuştur (Yıldırım, 2012: 1386). II. binyılın başlarından itibaren Suriye'deki kent devletlerinin çoğu tıpkı Mezopotamya'da olduğu gibi Amorit kökenli yöneticiler tarafından yönetilmektedir (Peker, 2009: 11). 19. yüzyıldan itibaren Doğu Afrika merkezli Mısır Krallığı, Doğu Akdeniz'deki ticarete dahil olmuştur (Peker, 2009: 11). Mısır'ın, Kuzey Suriye'de yer alan Ugarit, Ebla gibi kent devletleri ile ticari ilişkilerini gösteren kaynaklar mevcuttur (Watrous, 1998: 19 vd). Bu kentlerden elde edilen kaynaklar arasında, yazılı malzemeyle birlikte arkeolojik veriler de yer almaktadır. Söz konusu kaynaklar, 18. yüzyıla kadar yerel Suriye etkisinin bölgede güçlü bir şekilde varlık gösterdiğini ortaya koymaktadır (Roodenberg, 1983: 218-219; Yıldırım, 2012: 1389). 18. yüzyıldan itibaren ise Hurritler bölgede giderek güçlenmeye başlamıştır (Bryce, 2005: 19). Suriye'nin geneline Amoritler hakim olmakla birlikte, Fırat'ın doğusunda Hurritler hakimiyet

³ Modern Tel-Mardik'te lokalize edilen bir kenttir.

kurmuştur (Kupper, 1963: 21 vd). 18. yüzyılda, Anadolu'da halen Assur Ticaret Kolonileri Çağı devam ederken, ticaretin içerisinde Hurri kökenli Suriyelilerin de yer alıyor oluşu (Dinçol, 1982: 20-23), Suriye'deki Hurri etkisinin giderek güçlendiği görüşünü kuvvetlendirmektedir. Hurriler ilk dönemlerinden itibaren, Suriye'de eskiden beri süre gelen kent devleti yapısıyla örgütlenmişler, merkezi büyük bir devlet oluşturmamışlardır. (Yıldırım, 2012: 1389). 17. yüzyılın ikinci yarısında bölgeye giren Hitit Devleti, Suriye'deki ilk mücadelesini bahsi geçen Hurri kent devletlerine karşı vermiştir (Bryce, 2005: 116-119).

1. 2. 1. Eski Hitit Devleti Döneminde Coğrafi Suriye:

Anadolu'nun II. binyıl boyunca hâkim gücü konumunda olan Hitit Devleti'nin Suriye'nin kuzeyine ilgisi, devletin kuruluşundan öncesine dayanmaktadır. Hitit Devleti'ni kuran hanedanın öncüsü olarak kabul edilen I. Labarna⁴, Anadolu'nun güneyi yönünde hakimiyet sağlamıştır (Bryce, 2005: 66). Eski Hitit Dönemi'nin ana yazılı kaynaklarından **CTH 19**⁵ metin grubu (=Telipinu Fermanı), Labarna'dan "Büyük Kral"⁶ olarak bahsetmektedir (Bryce, 2005: 64). Labarna'nın Anadolu'nun güneyinde bulunan; Hupišna, Tuwanuwa, Nenašša, Landa, Zallara, Paršuhanta, Lušna kentlerini kontrolü altında tuttuğu da **CTH 19** metin grubundan öğrenilmektedir (bkz CTH 19). Labarna'nın bu bölgede tesis ettiği hakimiyet ve uyguladığı güney yönünde genişleme politikası (Bryce, 2005: 66) devletin kuruluşundan sonra da devam etmiştir.

I. Hattušili (1650-1620)⁷ tarafından 17. yüzyıl ortalarında kurulan Hitit Devleti'nin, ilk ve öncelikli hedefi, Kuzey Suriye'dir (Bryce, 2005: 70 vd; Klengel, 1992: 44 vd; Peker, 2013: 65). Hititlerin bölgeye hakim olma isteklerinin ana kaynağı ekonomik sebeplerdir. Silah yapımında kullanılacak değerli metallere ulaşan yolları elde tutma isteği bu sebeplerin başında gelmektedir (Bryce, 2002: 87-88).

⁴ Labarna hakkında daha fazla bilgi için: bkz Bryce, 2005.

⁵ Hoffmann, 1984.

⁶ Hitit Devleti'nin kuruluşu sonrasında Hitit krallarının kullandığı unvandır.

⁷ bkz Ek 1.

I. Hattuşili döneminde Hititler, Suriye'ye iki sefer düzenlemişlerdir (Bryce, 2005: 70 vd). Aynı dönemde, Fırat'ın doğusunda güçlü bir otoritenin bulunmaması, Mısır'ın ise Hyksos hakimiyeti altında (Grimal, 2001: 185-187), bölgede etkin olmaması sayesinde Hitit Devleti'nin karşısında yerel güçler haricinde bir rakip bulunmamaktadır (Peker, 2009: 11). Hititlerin karşısında yer alan söz konusu yerel unsur bölgedeki kent devletleri tarafından oluşturulan "Yamhad Konfederasyonu"⁸ dur (Bryce, 2005: 70; Peker, 2009: 13; Klengel, 1992: 44 vd).

I. Hattuşili'nin düzenlediği seferler ile ilgili bilgiler kralın kendi askeri icraatını anlattığı **CTH 4**⁹ metin grubuna (=I. Hattuşili'nin Yıllıkları) ve yine I. Hattuşili dönemine tarihlendirilmekte olan **CTH 7**¹⁰ metin grubuna (=Urşu Kuşatması Metni) dayanmaktadır.

I. Hattuşili, Suriye'ye yönelik gerçekleştirdiği ilk seferinde önce Alalah kentini ele geçirmiş, daha sonra dönüş güzergâhı üzerindeki, Urşu kenti başta olmak üzere bazı merkezleri yağmalamıştır (Bryce, 2005: 70 vd; Klengel, 1992: 80 vd; Peker, 2009: 15 vd). Hititler bölgeye düzenledikleri bu ilk seferde, Asi Nehri üzerindeki Alalah gibi önemli bir kenti ele geçirmişlerdir. Alalah'ın ele geçirilmesinden sonra I. Hattuşili, Urşu kenti ve çevresindeki müttefikleri ile savaşmış, bu olay sonucu Urşu kenti tahrip edilmiştir. **CTH 4** ve **CTH 7** metin gruplarının bu konudaki anlatımları örtüşmektedir (Peker, 2009: 16 vd).

Suriye seferinde başarılı olan Hitit kralı yönünü batıya çevirmiş, bunun üzerine bölgede bulunan Hurri kent devletleri Hititler'e karşı saldırıya geçmişlerdir. I. Hattuşili bu saldırıyı bertaraf etmek maksadıyla bir başka Suriye seferine daha çıkmış, bu defa Fırat'ı geçerek daha da ileriye gitmiştir (Bryce, 2005: 77-78; Klengel, 1992: 82; Peker, 2009: 22 vd; Wilhelm, 1989: 22). II. Suriye seferi sonucunda Haşsu kenti ve bazı diğer Hurri kentleri de tıpkı Urşu kenti gibi Hitit kontrolüne geçmiştir (Bryce,

⁸ Halpa (=Halep) liderliğinde 18. yüzyılda bir araya gelen, Alalah (=Tel Açana), Karkamış, Urşu (=Til Beşar?), Haşsu (=Tilmenhöyük?), Ugarit (=Ras-Şamra), Emar (=Tel Meskene), Ebla (=Tel Mardik) ve Tunip'ten (=Tel Aşernah?) oluşmaktadır (Bryce, 2005: 70; Klengel, 1992: 44 vd).

⁹ Otten, 1958; Devecchi, 2005.

¹⁰ Güterbock, 1938; Yiğit, 2006.

2005: 77-78; Klengel, 1992: 82; Peker, 2009: 22 vd; Wilhelm, 1989: 22). Halep önderliğindeki Yamhad Konfederasyonu ise gelecekte yeniden Hititlerin düşmanı olarak karşılarında yer alacaktır (Bryce, 2005: 78; Peker, 2009: 42 vd).

İkinci Suriye seferi sırasında Büyük Kral bölgede bir takım diplomatik aksiyonlarda da bulunmuştur. Bu sefer esnasında Hititlerin bölgede müttefik bir vassale sahip oldukları bilinmektedir. Tikunani Kralı Tuniya ile I. Hattuşili'nin beraber hareket ettiği belgelere yansımıştır (Bryce, 2005: 78-80; Peker, 2009: 36-37). Söz konusu belge Literatürde "Tuniya Mektubu¹¹" olarak adlandırılmaktadır. I. Hattuşili bölgede düzenlediği seferleri anlatırken, kendi başarılarını III. binyılda yaşayan Akkadlı Sargon'un icraatı ile kıyaslamış ve bunula övünmüştür (Bryce, 2005: 78; Dinçol, 1982: 29; Peker, 2009: 25; Yıldırım, 2012: 1390). I. Hattuşili'nin bu propagandası ve bölgedeki icraatı sayesinde Hititler, Suriye'nin kuzeyinde en etkili güç konumuna yükselmişlerdir.

I. Hattuşili'den sonra Hitit tahtına I. Murşili (1620-1590)¹² geçmiştir. I. Murşili'nin Suriye'deki icraatını anlatan yazılı belgeler kralın kendi dönemine ait değildir. Bu konudaki bilgiler kralın halefleri I. Hantili ve Telipinu dönemlerindeki belgelerden gelmektedir. **CTH 11**¹³ (=I. Hantili'nin İcraatı) ve **CTH 19** metin grupları I. Murşili'nin Suriye seferinden bahsetmektedir (Peker, 2009: 46).

I. Murşili, sefelinin icraatını önce Hurri Savaşları ile devam ettirmiştir. Suriye'deki Hitit yayılımı için tehdit oluşturan Hurrili unsurları ortadan kaldırarak güneydoğuda ilerlemiştir (Bryce, 2005: 86; Klengel, 1992: 82; Peker, 2009: 43; Wilhelm, 1989: 23). Ardından Suriye seferine çıkan I. Murşili, Halpa'yı ele geçirerek Yamhad Konfederasyonu'nu sona erdirmiştir (Peker, 2013: 65; Bryce, 2005: 97-98; Klengel, 1992: 80-83). I. Murşili'nin Halpa'yı ele geçirmesinden sonra, kentte Sarrael ile başlayan yeni hanedan, Sarrael'in ardılları olan oğlu Abbael ve torunu I. İlimilimma ile devam etmiştir (Peker, 2009: 83).

¹¹ Salvini, 1994; Bryce, 2005.

¹² bkz Ek 1.

¹³ Kempinski, 1983; De Martino, 2003.

I. Murşili, Halpa'yı ele geçirmesinin ardından ordusunu 800 Km uzaklıkta, Fırat boyundaki Babil'e yönlendirmiştir. Hititlerin Babil'e girmesi (1595)¹⁴ sonucunda 150 yıldır hüküm süren Hammurabi Hanedanı, yerini ilk önce kısa bir süreliğine, Babil kral listelerinde isimleri bulunan Deniz Ülkesi Hanedanına (Goetze, 1957b: 66), ardından Kassitlere bırakmıştır (Peker, 2009: 58; Dinçol, 1982: 30). Kassit hanedanı 12. yüzyılın ortalarına kadar Babil'i yönetmiştir (Peker, 2009: 50). Anlaşılabileceği üzere Hititlerin I. Murşili önderliğinde düzenlediği sefer sonucunda sadece Suriye'de değil, tüm Mezopotamya'da Batı Semitik hakimiyeti sona ermiştir (Peker, 2009: 42).

Alalah ve Halpa'nın Hititler tarafından ortadan kaldırılması sonrasında Kuzey Mezopotamya merkezli Mitanni Devleti bölgede etkin bir güç haline gelmiştir. Bu dönemden itibaren Suriye üzerinde de varlık gösteren Mitanni Devleti'nin kuruluşu hakkında ise kesin kayıtlar mevcut değildir (Peker, 2009: 89).

16. yüzyılın başında I. Murşili'nin öldürülmesi ve I. Hantili'nin (1590-1560)¹⁵ tahta geçmesiyle bir devir kapanmıştır. Bu dönemde Hitit Devleti, "Kargaşa Dönemi"¹⁶ içindeyken Suriye'deki üstünlük kaybedilmiş, bölgenin kontrolü yeniden Hurrilerin eline geçmiştir. Hititler 15. yüzyılın sonuna kadar bölgede eski güçlerini gösterememişlerdir (Dinçol, 1982: 30-31; Peker, 2009: 57).

Bu dönem ile ilgili başvurulabilecek Hitit yazılı kaynakları, **CTH 10**¹⁷ (=I. Murşili'nin Babil'e yaptığı sefere ilişkin fragmanlar), **CTH 11**, **CTH 19** ve **CTH 21**¹⁸ (=İşputahşu Antlaşması) metin gruplarıdır. **CTH 19** metin grubunda, I. Murşili sonrası dönemde Hurrilerin Hatti Ülkesi'ne kadar ilerlediğinden söz edilmektedir. Bu durum Hititlerin sadece Suriye'de değil, Anadolu'da da hâkimiyeti kısmen kaybettiği anlamına gelmektedir (Bryce, 2005: 100-106; Dinçol, 1982: 30; Klengel, 1999: 69-71; Peker, 2009: 71). Hititler bölgede güç kaybetmiş olmalarına rağmen, Hitit kralları

¹⁴ Peker, 2009: 50.

¹⁵ bkz Ek 1.

¹⁶ Eski Hitit Devleti Dönemi'nin son zamanlarında yaşanan ve Telipunu'nun tahta geçmesiyle sona eren dönemde taht kavgaları Hitit devletini güçsüz düşürmüştür. Bu dönem, Hitit tarihi içinde Kargaşa Dönemi olarak adlandırılmaktadır (Bryce, 2005: 102; Dinçol, 1982: 30-33).

¹⁷ Hoffner, 1975; De Martino, 2003.

¹⁸ Ehelof, 1937; Otten, 1951.

bunu önlemek maksadıyla bazı teşebbüslerde bulunmuşlardır. Bu maksatla I. Hantili'nin de Hurri bölgesine sefer düzenlediği, yazılı belgelerden anlaşılabilmektedir (Bryce, 2005: 100-106; Dinçol, 1982: 30; Klengel, 1999: 70 vd; Peker, 2009: 65; Peker, 2013: 66). **CTH 10**, **CTH 11** ve **CTH 19** metin grupları I. Hantili'nin söz konusu Suriye seferinden bahsetmektedir (bkz CTH 10; CTH 11; CTH 19; Pelvanoğlu, 2017: 37). Buna rağmen Hitit Devleti bölgede hakimiyet tesis edememiştir (Bryce, 2005: 104).

Hitit Kralı I. Hantili'nin eceliyle öldüğü bilinmektedir (bkz CTH 19). I. Hantili ile başlamış olan gerileme ve taht mücadeleleri sonucu doğan istikrarsızlık bu dönemden sonra da devam etmiştir. I. Hantili'den sonra tahta geçen I. Zidanta'nın taht yılları 1560'ta başlamıştır, ne zaman sonlandığı ise kesin olarak bilinmemektedir¹⁹. I. Zidanta, sefelinin oğlu Pişen/Kaşeni'yi ve torunlarını öldürerek tahta geçmiştir (Bryce, 2005: 101; Dinçol, 1982: 30; Peker, 2009: 73 vd). Kendisinin Ammuna tarafından öldürüldüğü bilinmektedir (bkz CTH 19). Ammuna'nın taht yılları da kesin olarak bilinmemekle birlikte 16. yüzyılın ikinci yarısındadır²⁰. **CTH 19** metin grubuna göre Ammuna da eceliyle ölen krallar arasındadır (bkz CTH 19). Kral hakkında bilinenlerin hepsi bundan ibarettir.

Ammuna'nın, Hitit tahtında bulunduğu düşünülen 16. yüzyılın ikinci yarısında, Coğrafi Suriye bölgesini yakından ilgilendiren siyasi gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde Suriye üzerinde söz sahibi olmak isteyen yeni siyasi aktörler karşımıza çıkmaktadır. Hitit Devleti güç kaybetmeye devam ederken, yeniden yükselişe geçen Hurri unsurları bölgede etkili hale gelmişlerdir. Aynı dönemde Mısır'da 18. Hanedan ile “Yeni Krallık Dönemi²¹” başlamıştır. Mısır bu dönemde bölgede yeniden varlık göstermiştir (Klengel, 1992: 85; Peker, 2009: 76). Kizzuwatna Krallığı da muhtemelen bu dönemde bağımsız bir devlet haline gelmiştir (Forlanini,

¹⁹ bkz Ek 1.

²⁰ bkz Ek 1.

²¹ 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 11. yüzyılın ilk yarısı arasında, Mısır Krallığı'nda 18., 19. ve 20. hanedanların hakimiyet yıllarını kapsayan dönemdir.

2015: 27; Pelvanoğlu, 2017: 39). Fırat'ın doğusunda ise bu dönemde barışçıl bir havanın hakim olduğu görülmektedir (Peker, 2009: 76-77).

16. yüzyılın ikinci yarısında 18. hanedan firavunlarından, Ahmose bölgedeki Mısır hakimiyetini Fırat'a kadar ulaştırmıştır (Shaw-Nicholson, 2002: 18). Ahmose dönemine ait Mısır kaynaklarında, firavunun Lübnan seferine ilişkin bahisler vardır (Peker, 2009: 76). Ahmose'nin halefi I. Amenhotep'in ise Mısır'ın hakimiyet alanını Tunip'e²² kadar ulaştırdığı bilinmektedir (Redford, 1992: 149).

Kizzuwatna Krallığı'nın kesin kuruluş tarihi tartışmalı olsa da yazılı belgeler 16. yüzyılın ikinci yarısında kurulduğunu göstermektedir. Kizzuwatna bölgesinin, I. Hattuşili ve I. Murşili'nin gerçekleştirdiği Suriye seferlerinde, Hitit hakimiyeti altına girip girmediği bilinmemektedir (Bryce, 2005: 104 vd; Pelvanoğlu, 2017: 36; Wilhelm, 1982: 33). Hitit Devleti'nin, Suriye'de üstünlüğünü kaybetmesiyle beraber söz konusu hakimiyet ya da kısmi hakimiyette kaybedilmiştir. Bölgenin kontrolü bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan Kizzuwatna Krallığı'na geçmiştir (Bryce, 2005: 104 vd; Peker, 2009: 72-73; Pelvanoğlu, 2017: 37). **CTH 19** metin grubunda, Hitit Devleti'nin düşmanları sayılırken, Adaniya²³ kenti de zikredilmektedir. Bu durum Telipinu döneminde, Kizzuwatna Krallığı'nın çoktan kurulmuş olduğuna işaret etmektedir²⁴ (Beal, 1986: 426 vd; Bryce, 2005: 104 vd; Forlanini, 2015: 27; Peker, 2009: 57; 72-73; Pelvanoğlu, 2017: 39). Yaygın görüşe göre, en geç Ammuna döneminde (16. yüzyılın ikinci yarısı) bağımsız bir Kizzuwatna Krallığı'nın varlığı kabul görmektedir (Beal, 1986: 426 vd; Bryce, 2005: 104 vd; Forlanini, 2015: 27; Peker, 2009: 57; 72-73; Pelvanoğlu, 2017: 39). Bu durum 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hitit Devleti ile Suriye arasına, Kizzuwatna Krallığı'nın tampon bir bölge olarak girdiği ve Hititlerin Suriye ile temasının kesilmiş olduğu anlamına gelmektedir (Beal, 1986: 426 vd; Bryce, 2005: 104 vd; Forlanini 2015: 27; Peker, 2009: 57; 72-73; Pelvanoğlu, 2017: 39).

²² Suriye'nin batısında lokalize edilen bir kenttir.

²³ Lokalizasyon önerileri için: bkz Del Monte-Tischler, 1978: 54; Del Monte, 1992:18.

²⁴ krş Wilhelm, 1989'a göre ise; Kizzuwatna bağımsızlığını I. Hantili döneminde kazanmıştır (Wilhelm, 1989: 23).

16. yüzyılın son çeyreğinde, Ammuna'nın yerine tahta geçen I. Huzziya, kısa bir süre sonra 1525 yılında²⁵ Telipinu tarafından tahttan indirilerek sürgün edilmiştir. Böylece Hitit tahtı kansız bir darbe ile yeniden el değiştirmiştir (Bryce, 2005: 103; Peker, 2009: 73 vd).

Telipinu (1525-1500)²⁶ öncesi peş peşe yaşanan kral cinayetleri ile otorite iyiden iyiye zayıflamıştır (Dinçol, 1982: 30-31; Peker, 2009: 71-72). Telipinu'nun iktidarıyla birlikte 16. yüzyılın başında başlayan "Kargaşa Dönemi" sona ermiştir (Dinçol, 1982: 31-32; Klengel, 1999: 77; Peker, 2009: 73). Bu dönemde Hitit Devleti yeniden Kuzey Suriye bölgesinde etkin olmaya başlamıştır. Yeniden Suriye'ye doğru genişleme siyaseti güdülmüştür. Ancak Hitit Devleti'nin otoritesini tesis edip Suriye'de hakimiyet kurmak istediği bu dönemde, Mitanni Devleti Kuzey Suriye'de hakimiyet sağlamış bulunmaktadır (Peker, 2009: 72). Suriye'nin güneyinde ise Mısır egemen güç haline gelmiştir (Klengel, 1992: 90). Ayrıca Hititlerin Suriye ile aralarında ezeli düşmanları olan Hurriler tarafından kurulmuş Kizzuwatna Krallığı yerini almış bulunmaktadır (Bryce, 2005: 104 vd; Peker, 2009: 72-73).

Telipinu döneminde Kizzuwatna Krallığı tahtının sahibi Işputahşu'dur²⁷. Kizzuwatna ile diplomasi aracılığıyla ilişkiler kuran Telipinu (bkz CTH 21), Suriye'ye geçiş hakkını savaşmadan elde etmiş, Haşşuwa ve Hahha kentleri üzerine seferlere çıkmıştır (Peker, 2009: 74). Telipinu, I. Hattuşili döneminde Hitit hakimiyetine giren kentler arasında olması muhtemel Lawazantiya²⁸ kentine sefer düzenlemişse de kent daha sonraları Kizzuwatna hakimiyetine geçmiştir (Bryce, 2005: 104 vd; Peker, 2009: 75).

Sonuç olarak; Telipinu döneminde, yeniden Suriye'de varlık gösteren Hitit Devleti'nin sınırları, Kilikya bölgesi dışarıda kalacak şekilde, muhtemelen Fırat'ın kıyısına kadar ulaşmıştır (Bryce, 2005: 104 vd). Devletin kendi taht meseleleriyle

²⁵ bkz Ek 1.

²⁶ bkz Ek 1.

²⁷ bkz Ek 2.

²⁸ Kizzuwatna bölgesinde lokalize edilen bir kenttir.

boğuştuğu böylesi bir dönemde, otorite güç bela yeniden sağlanmış olsa da devletin kuruluşu aşamasında Suriye’de Hititler lehine gelişmiş olan durum bozulmuş, Yakınoğu coğrafyasındaki yeni siyasi gelişmeler ve yeni aktörlerin devreye girmesiyle Kuzey Suriye’de siyasi durum Hititlerin aleyhine şekillenmiştir.

1. 2. 2. Orta Hitit Devleti Döneminde Coğrafi Suriye:

15. yüzyılda Yakınoğu’da büyük merkezi güçler hakim olmuştur. 15. yüzyılın başlarında, Mezopotamya’da üstünlük kuran Babil Kralı III. Kaştiliyaş ve kardeşi Ulamburiyaş, Deniz Ülkesi ile mücadele halindedir (Peker, 2009: 102). Coğrafi Suriye özelinde ise bu dönemde en etkin güçler, Mısır Krallığı ve Mitanni Devleti’dir. Mitanni Devleti’nin vassalı Alalah/Mukiş Krallığı da bölgede önemli unsurlar arasındadır. Hititler ise 15. yüzyılın son çeyreğine kadar Coğrafi Suriye’de pek bir varlık gösterememiştir.

Bu dönem ile ilgili başvurulabilecek Hitit yazılı kaynakları **CTH 23**²⁹ (=Alluwamna’dan bahseden fragmanlar), **CTH 26**³⁰ (=Paddatişşu Antlaşması), **CTH 29**³¹ (=Eheya Antlaşması), **CTH 41**³² (=Sunaşşura Antlaşması), **CTH 75**³³ (=Talmi-Şarrumma Antlaşması), **CTH 134**³⁴ (=Kuruştama Antlaşması), **CTH 135**³⁵ (=I. Tuthaliya’nın Tunip ile yaptığı antlaşma), **CTH 142**³⁶ (=I. Tuthaliya’nın Yıllıkları) ve **CTH 147**³⁷ (=Madduwatta’nın Suçlanması) metin gruplarıdır. Bu kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında, Hitit Devleti, Mitanni Devleti ve Mısır Krallığı’nın 15. yüzyıl boyunca Coğrafi Suriye özelinde birbirleriyle olan ilişkileri aşağıda özetlenmiştir.

²⁹ Bin-Nun, 1974; Carruba, 1974.

³⁰ Meyer, 1953; Liverani, 2001.

³¹ KBo 28.107-109.

³² Goetze, 1940.

³³ Klengel, 1964; Helck, 1980.

³⁴ Sürenhagen, 1985; Singer, 2004.

³⁵ Del Monte, 1985.

³⁶ Dinçol B., 1988; Carruba, 1977.

³⁷ Heinhold-Krahmer, 1977; Güterbock, 1983.

Telipinu'dan sonra Hitit tahtına Tahurwaili (1500-?)³⁸ çıkmıştır. Tahurwaili, Kizzuwatna Kralı Ehey, Mitanni Kralı I. Šuttarna ve Mısır Firavunu I. Thutmosis ile çağdaştır³⁹. Tahurwaili'nin, Kizzuwatna Krallığı ile selefi döneminde başlayan diplomatik ilişkileri sürdürdüğü **CTH 29** metin grubundan bilinmektedir (bkz CTH 29). Bu dönemde bilinen bir Suriye seferi mevcut değildir. Yazılı belgelerde Mitanni adı da ilk kez bu dönemde geçmektedir (Peker, 2009: 89).

15. yüzyılın başında Suriye'de yayılmacı politika izleyen Mitanni Devleti, Mısır ile karşı karşıya gelmiştir (Finkelstein, 1962: 85). Aynı dönemde Mısır tahtında bulunan I. Thutmosis'in Suriye bölgesine sefer düzenlediğinden, torunu III. Thutmosis'in yıllıklarında bahsedilmiştir. I. Thutmosis, bu seferde Suriye'nin iç bölgelerine kadar ilerlemiştir. Mitanni Devleti ise Suriye'de güçlenmeye başladığı bu dönemde I. Thutmosis'in saldırılarına maruz kalmıştır (Peker, 2009: 100-102). Dönemin belgelerinde Fırat, Mısır'ın sınırı olarak görülmektedir (Finkelstein, 1962: 86).

I. Thutmosis'in ardılı II. Thutmosis döneminde Mısır'ın sınırları Lübnan sahiline kadar ulaşmıştır (Shaw-Nicholson, 2002: 18). II. Thutmosis'in ardından Mısır tahtına oğlu III. Thutmosis geçmiş, ancak kısa bir süre sonra üvey annesi kraliçe Hatšepsut kendini firavun ilan etmiştir (Gardiner, 1966: 187). Bu dönemde Suriye'ye sefer düzenlemeyen Mısır, 15. yüzyılın ikinci yarısına kadar bölgede etkin olmamıştır (Peker, 2009: 103). Bu yüzyılın başında Suriye'de Mısır Krallığı ile çatışan Mitanni Devleti, özellikle Mısır'ın bölgeye ilgisiz olduğu 15. yüzyıl ortalarında, Suriye'de hakimiyet sağlamıştır (Peker, 2009: 90). Bu dönemde Mitanni Devleti'nin sınırları vassalleri aracılığıyla doğuda İšuwa bölgesi, batıda Alalah/Mukiş Krallığı, güneyde Hana Krallığı ve kuzeyde Hitit Devleti'ne kadar ulaşmıştır (Kühne, 1999; Van Loon, 1982).

³⁸ bkz Ek 1.

³⁹ bkz Ek 2.; Ek 3.

15. yüzyılın ortası Hitit Devleti açısından değerlendirildiğinde, Tahurwaili'nin ardılı Alluwamna'ya ait belgelerin dönemi anlamak için yetersiz olduğu görülmektedir (Peker, 2009: 82). Kralın taht yılları da kesin olarak bilinmemektedir (Bryce, 2005: 112). Alluwamna'nın ardılı II. Hantili döneminde, Hitit Devleti iç sorunlarıyla meşguldür (Bryce, 2005: 216 vd). II. Hantili, Kizzuwatna Kralı Paddatiššu ile çağdaştır⁴⁰. İki kral arasında antlaşma yapıldığı **CTH 26** metin grubundan bilinmektedir (bkz CTH 26). II. Hantili ve ardılı II. Zidanta da taht yılları kesinleştirilememiş krallardandır (Bryce, 2005: 113). II. Zidanta, Kizzuwatna Kralı Pilliya ve Alalah Kralı İdrimi'nin çağdaşdır⁴¹. Bu dönemde Kizzuwatna, önceleri Hititlerin müttefiki konumunda yer almış (Bryce, 2005: 139), daha sonra ise Mitanni Devleti'nin safına geçmiştir (Beal, 1986: 444).

15. yüzyılın ortasında bölgede etkin olan Alalah/Mukiş Krallığı tahtında İdrimi bulunmaktadır (Klengel 1992: 86). İdrimi daha önce Halpa'da kurulan Sarrael Hanedanı soyundan gelmektedir⁴² (Peker, 2009: 83). Kral hakkındaki bilgiler kendi heykeli üzerinde bulunan otobiyografik yazıtından gelmektedir (Longman, 2003: 479-480). İdrimi, Mitanni Devleti'nin vassali konumunda Halpa dışında hüküm sürmüştür (Klengel, 1992: 88). Bu dönemde Alalah/Mukiş Kralı İdrimi'nin, Mitanni desteği ile Hitit kentlerini yağmaladığı bilinmektedir. Bu olay sonucunda Hitit ve Mitanni devletleri ilk kez bu dönemde karşı karşıya gelmiştir (Peker, 2009: 83). Ayrıca bu dönemde Alalah/Mukiş kralı ile Kizzuwatna kralı arasında bir antlaşma yapıldığı da bilinmektedir (Beal, 1986: 444). İdrimi döneminde Alalah/Mukiş Krallığı'nın etkinlikleri, vassali konumunda olduğu Mitanni Devleti'nin bölgedeki gücünü arttırmıştır.

Mitanni Devleti her ne kadar bölgede güçlenmeye devam etse de 15. yüzyılın ortasına kadar devam eden olumlu durum Mısır'ın Suriye ile yeniden ilgilenmesi ile bozulmaya başlamıştır. Söz konusu dönemde III. Thutmosis, üvey annesinin ölümü

⁴⁰ bkz Ek 2.

⁴¹ bkz Ek 2.

⁴² bkz Bölüm 1. 2. 1

sonrasında Mısır tahtının tek hakimi olmuştur (Gardiner, 1966: 190). Bu dönemde Hitit tahtının sahibi ise II. Zidanta ya da II. Huzziya' dır (Bryce, 2005: 119).

III. Thutmosis Mısır sınırlarını korumak (Goedicke, 1980: 205) ve genişletmek (Peker, 2009: 104) maksadıyla bölgeye 17 sefer düzenlemiştir. Tüm bu seferler boyunca firavun Emar, Katna, Kadeş gibi Mitanni Devleti'nin etkin olduğu (Redford, 2003: 94 vd) kentleri yağmalamış ve Fırat kıyılarına kadar ulaşmıştır. Bu sırada Mitanni kralı kuzeye çekilmiştir (Peker, 2009: 106-108). III. Thutmosis'in bölgede güçlenmesi sonucunda, firavuna hediye sunanlar arasında Hititlerin de yer aldığı, Mısır kaynaklarında geçmektedir. Ayrıca Assur, Babil ve Alalah/Mukiş kralları da III. Thutmosis'e hediye göndermiştir (Redford, 2003: 250). Bu seferler sonucunda Mısır'ın sınırları, Levant sahilinde Ugarit'e kadar ulaşmıştır (Hornung, 1999: 89). III. Thutmosis döneminde Suriye'de Mısır hakimiyeti güçlenmiş ancak Humus'un kuzeyinin ötesinde kalıcı olmamıştır (Peker, 2009: 106-108). Buna rağmen Mısır'ın bölgede kurduğu üstünlük sonucunda Mitanni Devleti zayıflamıştır (Peker, 2009: 90).

15. yüzyılın son çeyreğinde, Mitanni Devleti'nin bölgedeki vassali olan Alalah/Mukiş Krallığı tahtına, İdrimi'nin oğlu Niqmepa geçmiştir (Klengel, 1976: 32 vd.). Bu dönemde Alalah/Mukiş kralı ile Tunip kralı arasında antlaşma yapıldığı bilinmektedir (Peker, 2009: 94). Niqmepa'nın ardından oğlu II. İlimilimma tahta geçmiştir (Peker, 2009: 87). Alalah/Mukiş Krallığı'nın bölgedeki hakimiyeti, bu dönemde Hititlerin Suriye'de yeniden varlık göstermesiyle azalmıştır.

15. yüzyılın son çeyreğinde Hitit tahtı ise kısa aralıklarla el değiştirmiştir. II. Zidanta'nın ardılı II. Huzziya, I. Muwattalli tarafından öldürülmüştür. I. Muwattalli de tahta çıktıktan kısa bir süre sonra II. Huzziya'nın oğulları olduğu düşünülen, Kantuzili ve Himuili tarafından öldürülmüştür. I. Muwattalli'nin ardılı, Kantuzili'nin oğlu I/II. Tuthaliya'dır (Bryce, 2005: 121). I/II. Tuthaliya (1420-1400)⁴³, Kizzuwatna Kralı

⁴³ bkz Ek 1.

Sunaşşura, Mitanni Kralı Sauštatar, Alalah/Mukiş Kralı Niqmepa ve Mısır Firavunu II. Amenhotep ile çağdaştır⁴⁴.

CTH 142 metin grubuna göre I/II. Tuthaliya döneminde Işuwa bölgesinde Hitit Devletine karşı, Mitanni Devleti destekli bir ayaklanma yaşanmıştır. Bu dönemde Hititler, Işuwa seferi ile Suriye’de yeniden varlık göstermiştir (bkz CTH 142). Sonrasında Hitit kralı, bu dönemde Mitanni Devleti’ne tabi durumda olan (Wiseman, 1953: 39) Kizzuwatna kralı ile antlaşma sağlamıştır. Söz konusu antlaşma **CTH 41** metin grubundan bilinmektedir. Hitit ve Mitanni devletleri arasındaki ilişki ile ilgili anlatımlar **CTH 41** ve **CTH 142** metin gruplarına göre farklılık göstermektedir (Peker, 2009: 92). **CTH 142** metin grubuna göre I/II. Tuthaliya, bölgede Hurri unsurları ile savaşmaya devam etmiştir (Klengel, 1999: 112). **CTH 41** metin grubuna göre ise I/II. Tuthaliya bölgede diplomasi yoluyla hakimiyet sağlamıştır (bkz CTH 41).

I/II. Tuthaliya’nın Halep üzerine sefere çıktığı **CTH 75** metin grubundan bilinmektedir (bkz CTH 75). I/II. Tuthaliya dönemine tarihlendirilen bir diğer belge ise Tunip kralı ile yapılmış olan antlaşmadır. Söz konusu antlaşma **CTH 135** metin grubundan bilinmektedir. Bölgedeki Hitit varlığının sınırları bu metin grubundan öğrenilmektedir. Kralın döneminin sonları ile ilgili bilgiler ise **CTH 147** metin grubundan gelmektedir. Bu dönemde Hitit Devleti’ne tabi durumda olan Alaşiya, Mitanni destekli saldırılara maruz kalmıştır (bkz CTH 147). Tüm bu gelişmeler sonucunda, I/II. Tuthaliya döneminde Hititler, Suriye’de yeniden etkin bir güç haline gelmiştir.

15. yüzyılın son çeyreğinde Mısır tahtında III. Thutmosis’in halefi II. Amenhotep bulunmaktadır (Gardiner, 1966). Babası gibi Suriye üzerine seferler düzenleyen firavun, Tahşi⁴⁵ kenti ile savaşmış ve esir aldığı Kadeşli yöneticileri infaz etmiştir (Grimal, 2001: 218). Bir başka seferini Kadeş ve Katna kentleri üzerine yapmıştır. Sefer sonucunda Kadeş’i kendine tabi hale getirmiştir (Peker, 2009: 108-

⁴⁴ bkz Ek 2.; Ek 3.

⁴⁵ Kadeş yakınlarında bir kenttir.

109). Ayrıca firavun Suriye'deki seferleri sırasında Ugarit'in de desteğini almıştır (Peker-De Vos, 2010: 92). Megiddo civarına da sefere çıkan II. Amenhotep, Filistin'in kuzeyinden ileri gitmemiştir (Givon, 1969: 54). Düzenlediği seferlerde Fırat'ı hiç geçmeyen II. Amenhotep'in askeri etkinliklerinin, Hitit devleti ile çakışıp çakışmadığına ilişkin belge mevcut değildir (Peker- De Vos, 2010: 92). Ancak bu dönemde Hitit Devleti ile Mısır Krallığı arasında bir antlaşma yapıldığı bilinmektedir. **CTH 134** metin grubunda kayıtlı antlaşmanın Mısır tarafı II. Amenhotep olmalıdır (Singer, 2004: 607). Bu antlaşma Hitit-Mısır ilişkilerinin bu dönemde iyimser şekilde ilerlediğini ortaya koymaktadır (Peker, 2009: 98).

15. yüzyılın son çeyreğinde Mitanni tahtında bulunan Sauštatar, Hititlerin Halep seferi sonrasında Suriye'de kaybettiği gücü, Mısır'a yakınlaşarak toparlamak istemiştir. Bu sebeple Mitanni Devleti, bu dönemde Mısır ile uzlaşma yoluna gitmiştir (Drower, 1973: 473; Spalinger, 1983: 94). II. Amenhotep dönemine tarihlenen bir belgede, Mitanni prenslerinin, firavuna hediyeler sunduğu kaydedilmiştir (Givon, 1969: 54). Bölgede Hitit ve Mısır gücü giderek artsa da Mitanni Devleti 15. yüzyılın sonunda Kuzey Mezopotamya'da gücünü korumayı başarmıştır. Bu yüzyılın sonunda, Mitanni Kralı Sauštatar'a ait belgeler, Karkamış yakınlarında ele geçmiştir (Sallaberger et al, 2006: 77 vd). Ayrıca Sauštatar, Assur kentini tahrip etmiştir ve Arrapha⁴⁶ kralını kendi vassalı yapmıştır. Mezopotamya dışında ise Sauštatar'ın Kadeş'e kadar etkili olduğu görülmektedir (Peker, 2009: 91-97).

15. yüzyıl sonunda bölgede var olan güç dengeleri, 14. yüzyılın ilk yarısında büyük ölçüde korunarak devam etmiştir. Coğrafi Suriye üzerinde bir önceki yüzyılda hakimiyet kurmak isteyen güçler olan Hitit Devleti, Mısır Krallığı ve Mitanni Devleti bu yüzyılın da siyasi aktörleridir. Bu dönem ile ilgili başvurulabilecek Hitit yazılı kaynakları **CTH 132**⁴⁷ (=İsmerika Antlaşması), **CTH 137**, **CTH 138** ve **CTH 139**⁴⁸ (=I. Arnuwanda'nın Kaşkalar ile yaptığı antlaşmalar), **CTH 140**⁴⁹ (=I. Arnuwanda'nın

⁴⁶ Modern Kerkük kenti yakınlarında lokalize edilen bir kenttir.

⁴⁷ Beckman, 1999.

⁴⁸ Von Schuler, 1965.

⁴⁹ Von Schuler, 1965.

Kaşkalar ile yaptığı antlaşmaya ilişkin fragmanlar), **CTH 146**⁵⁰ (=Pahhuwalı Mida Metni), **CTH 147** ve **CTH 375**⁵¹ (=I. Arnuwanda ve Ašmunikal'ın Güneş Tanrıçası Arinna'ya Duası) metin gruplarıdır. Dönem ile ilgili bilgi veren Mısır kaynakları ise Amarna Arşivi'nden⁵² gelmektedir. Bu kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında Hitit Devleti, Mitanni Devleti ve Mısır Krallığı'nın 14. yüzyılda Coğrafi Suriye özelinde birbirleriyle olan ilişkileri aşağıda özetlenmiştir.

I/II. Tuthaliya'nın ardından Hitit tahtına I. Arnuwanda (1400-1380)⁵³ geçmiştir. I. Arnuwanda, Mitanni Kralı I. Artatama ve Mısır Firavunu IV. Thutmosis'in çağdaşıdır⁵⁴. Bu dönemde Hitit Devleti genellikle iç sorunları ile ilgilenmek zorunda kalmıştır (Bryce, 2005: 128-129; Peker, 2009: 111-112). Kaşkalar ve Arzawa Ülkeleri ile yaşanan sorunlar **CTH 138**, **CTH 139**, **CTH 140**, **CTH 147** ve **CTH 375** metin gruplarından bilinmektedir. I. Arnuwanda, devletin doğu ve güney sınırlarını, yaptığı siyasi antlaşmalar ile korumaya çalışmıştır (Peker, 2009: 111). Bahsi geçen antlaşmalar **CTH 132** ve **CTH 146** metin gruplarından bilinmektedir. I. Arnuwanda döneminde Hitit Devleti, Suriye ile arasında tampon bir bölge oluşturan Kizzuwatna Krallığı'nı kendi topraklarına katmıştır (Beal, 1986: 445; Peker-De Vos, 2010: 89). Bu dönemde Suriye'de Hitit etkisi devam etmiştir (Peker-De Vos, 2010: 92).

14. yüzyılın başında Mısır tahtında II. Amenhotep'in ardılı IV. Tutmosis bulunmaktadır (Gardiner, 1966). Firavunun Suriye bölgesine sefer düzenlediğine dair bilgiler son derece sınırlıdır (Klengel, 1992: 97; Peker, 2009: 114). IV. Thutmosis döneminde Mısır'ın, Babil Kralı Karaindaş ile iyi ilişkiler içinde olduğu bilinmektedir (Klinger, 2006: 314). Mısır ve Mitanni sarayları arasında yapılan diplomatik evliliklerin ilki de bu dönemde gerçekleşmiştir (Schulman, 1979: 183). Çağdaşı I.

⁵⁰ Beckman, 1999.

⁵¹ Singer, 2002.

⁵² III. Amenhotep döneminin son yıllarından, Tutankamon' un iktidarının ilk yıllarına kadar olan süreçle ilgili bilgiler veren, çiviyazılı belgeler arşividir (Klengel, 1992: 267; Moran, 1992; Peker, 2009: 116).

⁵³ bkz Ek 1.

⁵⁴ bkz Ek 2.; Ek 3.

Artatama'nın kızını haremine katan IV. Thutmosis (Klengel, 1992: 97; Moran, 1992: 92) Mitanni Devleti ile iyi ilişkiler kurmuştur (Klengel, 1992: 97).

Mısır tahtına, IV. Thutmosis dönemi sonrasında halefi III. Amenhotep geçmiştir (Gardiner, 1966). Firavun hakkındaki bilgiler büyük ölçüde Amarna Arşivi'nden gelmektedir (Peker-De Vos, 2010: 93). Suriye üzerine sefere çıkmayan III. Amenhotep, babasının politikasını devam ettirmiş, Babil Kralı II. Burnaburiyaş ile iyi ilişkilerini sürdürmüş (Moran, 1992: 19) ve diplomatik evlilikler yoluyla dış ilişkiler kurmuştur (Klengel, 1992: 97; Peker-De Vos, 2010: 93; Peker, 2009: 115). Mısır bu dönemde güney Levant'ta bazı kentleri doğrudan yönetmiş (Peker-De Vos, 2010: 93), kendi toprakları dışında kalan bölgelere ise yerel yöneticileri kontrol altında tutacak görevliler tayin etmiştir. Bu dönemde Mısır etkisi, Akdeniz kıyısında Ugarit'e, Suriye içlerinde ise Katna ve yakınlarına uzanmaktadır (Weinstein, 2001: 223-227). III. Amenhotep'in icraatı sayesinde "*Pax Aegyptiaca*" olarak adlandırılabilir dönem yaşanmıştır (Redford, 1992b: 39).

14. yüzyılın ilk çeyreği sonrasında yeniden el değiştiren Hitit tahtına I. Arnuwanda'nın ardılı II/III. Tuthaliya (1380-1355)⁵⁵ geçmiştir. II/III. Tuthaliya, Mitanni Kralı II. Şuttarna ve Mısır Firavunu III. Amenhotep ile çağdaştır⁵⁶. Hitit kralı, tahtta bulunduğu dönem boyunca halefi I. Arnuwanda döneminde başlayan iç sorunlar ile mücadele etmek zorunda kalmıştır (Bryce, 2005: 145). Mitanni Devleti ise Mısır ile kurulan iyi ilişkiler sonucunda bölgede gücünü giderek arttırmış, 14. yüzyılın ortasında, bölgede Hitit Devleti'ne karşı üstünlük sağlamıştır (Peker-De Vos, 2010: 92). Bu dönemde Hitit Devleti Suriye'de varlık gösterememiştir. Mitanni Devleti, İšuwa Ülkesi'nde yeniden hakimiyet kurmuştur (Wilhelm, 1989: 30).

⁵⁵ bkz Ek 1.

⁵⁶ bkz Ek 2.; Ek 3.

1. 3. Hitit Hakimiyetinde Coğrafi Suriye:

14. yüzyılın ikinci yarısında, Coğrafi Suriye üzerinde 15. yüzyıldan itibaren süre gelen diplomatik ilişkiler dönemi sona ermiştir. Bu dönemde yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler sonucunda, bölgede etkin siyasi aktörler olan Hitit Devleti, Mısır Krallığı ve Mitanni Devleti arasında yeni dengeler kurulmuştur.

Dönem ile ilgili başvurulabilecek Hitit yazılı kaynakları **CTH 40⁵⁷** (=I. Šuppiluliuma'nın İcraatı), **CTH 45⁵⁸** (=I. Šuppiluliuma'nın Ugarit Kralı II. Niqmaddu'ya mektubu), **CTH 46⁵⁹** (=I. Šuppiluliuma'nın Ugarit Kralı II. Niqmaddu ile Antlaşması), **CTH 49⁶⁰** (=I. Šuppiluliuma'nın Amurrulu Aziru ile Antlaşması), **CTH 51⁶¹** ve **CTH 52⁶²** (= I. Šuppiluliuma'nın Mitannili Šattiwaza ile Antlaşması), **CTH 53⁶³** (=Šuppiluliuma'nın Nuhaššeli Tette ile Antlaşması), **CTH 57⁶⁴** (=II. Muršili'nin, Šarri-Kušuh'un Karkamış'taki statüsünü tanıyan fermanı), **CTH 62⁶⁵** (=II. Muršili ile Amurrulu Duppi-Teššup Antlaşması) ve **CTH 63⁶⁶** (=Nuhašše ve Barga arasındaki sınır anlaşmazlığı hakkındaki kararlar) metin gruplarıdır.

Dönem ile ilgili bilgi veren Mısır kaynakları ise Amarna Arşivi'nde bulunan **EA 17, EA 26, EA 27, EA 28, EA 29, EA 41, EA 42, EA 43, EA 44, EA 53, EA 55, EA 75, EA 126, EA 140, EA 162, EA 170, EA 174, EA 175, EA 176, EA 196, EA 197** ve **EA 363** belgeleridir (Peker, 2009: 120 vd). Bu kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında, dönemin siyasi güçleri arasındaki ilişkiler aşağıda özetlenmiştir.

⁵⁷ Güterbock, 1956a; Hoffner, 2003.

⁵⁸ Beckman, 1999.

⁵⁹ Beckman, 1999.

⁶⁰ Beckman, 1999.

⁶¹ Beckman, 1999.

⁶² Beckman, 1999.

⁶³ Beckman, 1999.

⁶⁴ Beckman, 1999.

⁶⁵ Beckman, 1999.

⁶⁶ Beckman, 1999.

1. 3. 1. Coğrafi Suriye’de Hitit Hakimiyetinin Kurulması:

Hitit Devleti’nin Suriye’de kalıcı bir aktör olarak hakimiyet sağladığı 14. yüzyılın ikinci yarısında, Hitit tahtında II/III. Tuthaliya’nın ardılı olan I. Šuppiluliuma (1355-1322)⁶⁷ bulunmaktadır. I. Šuppiluliuma’nın Hitit tahtını elde ettiği dönemde Mısır tahtında, Šuppiluliuma’nın öncüllerinin de çağdaşı olan III. Amenhotep bulunmaktadır⁶⁸. I. Šuppiluliuma döneminde Hititler, Mısır firavunu III. Amenhotep ve ardılı IV. Amenhotep ile iyi ilişkiler kurmuştur (Peker, 2009: 117). Babil Kralı II. Burnaburiyaş ile de iyi ilişkiler kuran Hitit kralı, Babil kralının kızı ile evlenerek damadı olmuştur (Bryce, 2005: 159).

I. Šuppiluliuma tahta geçtikten sonra selefinin döneminden devraldığı Anadolu’daki karışıklığı düzeltmiştir (Bryce, 2005: 154-155; Peker, 2009: 120). Büyük Kral, İsuwa bölgesinde başlayan Hitit Devleti karşıtı ayaklanmayı bastırmak için askeri icraatına başlamıştır (Bryce, 2005: 157). Bu ayaklanmanın destekçisi olan Mitanni kralı, Hitit vassali konumunda olan Nuhaşše Ülkesi’ne⁶⁹ saldırmıştır (Peker, 2009: 123). Bu gelişmeler karşısında iki devlet karşı karşıya gelmiştir. Bu olaylara ilişkin bilgiler **CTH 51** ve **CTH 53** metin gruplarından gelmektedir. İsuwa seferi sırasında Hititler, Mitanni karşısında bir yenilgi almışlardır (Bryce, 2005: 157). Mittani Kralı Tušratta, bu çatışmada elde ettiği ganimetin bir kısmını, damadı Mısır Firavunu III. Amenhotep’e hediye olarak göndermiştir (Peker-De Vos, 2010: 93).

I. Šuppiluliuma bu dönemde bir dizi diplomatik girişimde bulunmuş, ardından Suriye üzerine iki sefer düzenlemiştir. Hitit kralı, Suriye üzerine düzenlediği seferler öncesinde bölgede diplomatik ilişkiler kurarak hazırlık yapmıştır. Ugarit Kralı II. Niqmaddu ile Hitit kralı arasında bir antlaşma yapılmıştır. Söz konusu antlaşma **CTH 46** metin grubundan bilinmektedir. Kral, Kizzuwatna Ülkesi’nin yönetimine oğlu Telipinu’yu getirmiş ve bu şekilde bölgede hakimiyetini güçlendirmiştir (Bryce, 2005: 160). I. Šuppiluliuma’nın Suriye’deki icraatı ile Hitit Devleti ve Mısır Krallığı

⁶⁷ bkz Ek 1.

⁶⁸ bkz Ek 3.

⁶⁹ Halep ile Hama arasında kalan bir bölgedir.

arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamıştır (Peker, 2009: 121). Bu dönemde Mısır Krallığı tahtında III. Amenhotep'in ardılı IV. Amenhotep bulunmaktadır (Gardiner, 1966). IV. Amenhotep döneminde Mısır'ın, Mittani Devleti ile ilişkileri de zayıflamaya başlamıştır (Wilhelm, 1989: 34 vd).

I. Šuppiluliuma, Suriye üzerine düzenlediği ilk seferinde Nuhašše Krallığını askeri birliklerle desteklemiş, kendisi Fırat'ı geçerek İšuwa bölgesi üzerine yürümüş ve kontrolü sağlamıştır (Klengel, 1992: 109; Peker, 2009: 124). Daha sonra Suriye'deki Hitit vassalleri ile çatışma halinde olan Mitanni müttefiki Alalah/Mukiş krallığını yenmiştir (Klengel, 1992: 109). İdrimi soyundan gelen Alalah/Mukiş hanedanı I. Šuppiluliuma tarafından bu şekilde sonlandırılmıştır (Peker, 2009: 88). Hitit kralı, Mitanni topraklarına kadar ilerlemiş, Mitanni başkenti Waššukanni'yi yağmalamıştır (Peker, 2009: 124). Akdeniz kıyısında bulunan Mitanni kontrolündeki kentleri ele geçiren I. Šuppiluliuma (Peker, 2009: 125), Kadeş Kralı Šuttarna ile savaşmış ve galip gelmiştir (Klengel, 1992: 110).

Sefer sonunda I. Šuppiluliuma ile Nuhašše Kralı Tette arasında vassallik antlaşması yapılmıştır (Klengel, 1992: 112; Peker, 2009: 124). Söz konusu antlaşma **CTH 53** metin grubundan bilinmektedir. **CTH 53** metin grubunun anlatımına göre I. Šuppiluliuma'nın Suriye'deki tüm bu askeri icraatı bir yılda gerçekleşmiştir (bkz CTH 53). Hitit kralı, daha önce Kizzuwatna'da yönetici olarak görevlendirdiği oğlu Telipinu'yu, sefer sonunda Halep Kralı olarak görevlendirmiş (Peker, 2009: 125), bu şekilde bölgede hakimiyetini güçlendirmiştir. Bu dönemde Mısır'a tabi durumda olan Amurru Kralı Aziru, I. Šuppiluliuma'nın tarafına geçmiştir (Klengel, 1992: 113; Peker, 2009: 127). Amurru kralı ile Hitit kralı arasında yapılmış olan antlaşma **CTH 49** metin grubundan bilinmektedir. I. Šuppiluliuma'nın ilk Suriye seferi sonucunda bölgede Karkamış haricinde güçlü bir Mitanni müttefiki kalmamıştır (Peker, 2009: 128).

Suriye üzerine ikinci büyük seferine Karkamış'ı hedef alarak çıkan I. Šuppiluliuma, altı yıl boyunca bölgede savaşmıştır. Söz konusu sefer literatürde “Hurri

Savaşı⁷⁰” olarak bilinmektedir (Bryce, 2005: 176). Sefer sırasında Hitit vassali olan Halep Kralı Telipinu, Karkamış Ülkesi’nin kentlerini ele geçirmiştir. Kadeş Krallığı ise Mısır’dan gelen askeri birlikler ile güçlenmiştir (Güterbock, 1956b: 92-93). Komutanlarını Mitanni üzerine yönlendiren Hitit kralı, Karkamış Ülkesi’ni kuşatma altına almıştır (Peker, 2009: 128).

Karkamış kuşatması sırasında Mısır firavununun dul eşi, I. Šuppiluliuma’dan bir oğlunu kendisine eş olarak istemiştir (Archi, 1997: 2; Güterbock, 1956b: 94; Peker, 2009: 129). I. Šuppiluliuma bu haberi teyit etmek için Mısır’a bir elçi göndermiş, bu sırada kuşatmayı tamamlayarak Karkamış Ülkesi’ni ele geçirmiştir (Archi, 1997: 2; Güterbock, 1956b: 94; Peker, 2009: 129). Mısır’dan elçilerin dönmesinden sonra diğer oğlu Zannanza’yı⁷¹ Mısır’a gönderen I. Šuppiluliuma, oğlunun yolda öldürülmesi üzerine Mısır’ı bundan sorumlu tutmuştur (Peker, 2009: 129). Veliaht oğlu Arnuwanda’yı Mısır hakimiyetindeki topraklar üzerine sefere göndermiştir (Güterbock, 1956c: 101).

1. 3. 2. Hitit İmparatorluk Döneminde Coğrafi Suriye:

Karkamış kuşatmasını tamamlayarak, Suriye üzerindeki son büyük Mitanni müttefikini de ortadan kaldırmış olan I. Šuppiluliuma, Karkamış’ta Hitit hakimiyetini güçlendirmek maksadıyla, oğlu Piyaşili/Šarri-Kušuh’u kral olarak Karkamış tahtına geçirmiştir (Güterbock, 1956b: 95). Karkamış Ülkesi’nin fethi Šarri-Kušuh’un seferleri ile devam etmiştir (Peker, 2004: 18). Bu seferler sırasında Mitanni varisi Šattiwaza, Karkamış kralının müttefikisi olarak hareket etmiştir (Klengel, 1992: 121). Mitanni tahtına geçen Šattiwaza ile Hitit kralı arasında yapılan antlaşmalar sonucu Mitanni Devleti, Hitit vassali haline gelmiştir (Klengel, 1992: 109; Peker, 2009: 129). Söz konusu antlaşmalar **CTH 51** ve **CTH 52** metin gruplarından bilinmektedir. I. Šuppiluliuma tarafından kurulmuş olan Karkamış Krallığı, bu dönemden itibaren Hitit

⁷⁰ bkz Bölüm 1. 3. 2

⁷¹ Literatüre bu şekilde yerleşmiş olsa da bu ifade muhtemelen prensin ismi değil, “Kralın Oğlu” anlamına gelen Mısırcı, s3 nsw unvanının çivi yazılı karşılığıdır (Peker, 2009: 129).

Devleti'nin Suriye üzerindeki politikasının uygulayıcısı olmuştur (Peker, 2004: 18; Peker, 2009: 129).

Coğrafi Suriye bölgesinde, bizzat Hitit kralı tarafından kurulmuş bir vassal krallık olan, Karkamış Krallığı tahtının ilk sahibi, I. Šuppiluliuma'nın oğlu Šarri-Kušuh'tur (1330-1310)⁷² (Klengel, 1992: 121; Peker, 2004: 17 vd; Peker, 2009: 129). Šarri-Kušuh'un, Hitit Kralı II. Muršili'nin dokuzuncu taht yılına kadar Karkamış kralı olduğu kesindir (Goetze, 1967: 108-109; Hawkins, 1976: 429; Klengel, 1992: 122). Šarri-Kušuh, Hitit kralları I. Šuppiluliuma, II. Arnuwanda (1322-1321)⁷³ ve II. Muršili (1321-1295)⁷⁴ ile çağdaştır⁷⁵. Šarri-Kušuh'un, Coğrafi Suriye bölgesindeki çağdaşları ise Mitanni Kralı Šattiwaza, Ugarit Kralı II. Niqmaddu, Halep Kralı Telipinu ve Nuhašše Kralı Tette'dir⁷⁶ (Klengel, 1992: 121; Singer, 1999: 734).

I. Šuppiluliuma ve II. Arnuwanda'nın kısa aralıklarla ölümleri sonrasında Hitit tahtına geçen II. Muršili, devletin Suriye politikasının Karkamış Krallığı üzerinden şekillenmesi konusundaki duruma resmiyet kazandırmıştır. **CTH 57** metin grubundan elde edilen bilgilere göre, II. Muršili döneminde Karkamış Kralı Šarri-Kušuh, "*Tuhkanti*"⁷⁷ ünvanı ile yetkilendirilmiştir (Beckman, 1999: 154; Klengel, 1970: 53 vd). Ayrıca bu ferman ile Karkamış kralına kendi veliahdını tayin etme yetkisi verilmiş ve Karkamış kralı, Hitit vassalleri içinde birinci olarak tanınmıştır (Mora, 2003: 292; Starke, 1999: 282).

I. Šuppiluliuma'nın Suriye üzerindeki askeri etkinlikleri sonucunda Mitanni Devleti'nin bir Hitit vassali haline gelmesiyle bölge, Fırat'ın doğusundaki en önemli askeri güç olan Assur Krallığı için cazip bir hedef haline gelmiştir. Bu dönemden itibaren Hititler, zaman zaman Fırat boyunda Assur güçleri ile karşı karşıya gelmiştir (Peker, 2004: 39). II. Muršili döneminde Nuvanza isminde bir Hitit komutanı, Assur

⁷² bkz Ek 4.

⁷³ bkz Ek 1.

⁷⁴ bkz Ek 1.

⁷⁵ bkz Ek 4.

⁷⁶ bkz Ek 5.

⁷⁷ Hititçe, "Yüksek Yer" anlamına gelen bu unvan (Klengel, 1970: 53), veliaht prenslere verilmektedir (Yiğit, 1996: 234).

tehlikesine karşı Karkamış Kralı Šarri-Kušuh’a destek olması amacıyla bölgeye gönderilmiştir (Goetze, 1967: 26). Assur tehdidinin ortadan kalkması sonucunda bölgede rahatlayan Karkamış kralı, Hitit Kralı II. Muršili’yi askeri olarak destekleyebilmiştir (Klengel, 1992: 122). Bu Assur çatışmalarına ilişkin kayıtlar **CTH 51** metin grubunda mevcuttur (Beckman, 1999: 38).

Šarri-Kušuh’un Karkamış Krallığı yaptığı dönemde, Mısır ve Assur Krallıkları yeniden Kuzey Suriye ile ilgilenmeye başlamıştır (Peker, 2004: 25). Bu dönemde Hitit Kralı II. Muršili, Suriye üzerindeki Hitit varlığını, Karkamış Krallığı’nı destekleyerek sürdürmek istemiştir (Bryce, 1998: 209 vd).

Šarri-Kušuh döneminde bölgede Hitit vassali konumunda olan Nuhašše Ülkesi’nde, Hitit karşıtı bir ayaklanma çıkmıştır (Klengel, 1975: 1-75; Bin-Nun, 1975: 288). Bir Hitit komutanı olan Kantuzili, isyanı bastırmakta yetersiz kalan Karkamış kralına destek olması için II. Muršili tarafından bölgeye gönderilmiştir (Goetze 1967: 86 vd). Mısır Firavunu Horemheb tarafından desteklenen Nuhašše Kralı Tette’nin yenilmesi için Karkamış kralı ve Ugarit kralı ittifak yapmıştır (Klengel, 1992: 122). Bölgeye Kantuzili’nin de intikal etmesi sonucunda, isyan Karkamış kralı tarafından bastırılmıştır (Hawkins 1976: 430). II. Muršili, bölgedeki krallıklar arasına bir saldırmazlık antlaşması tertip etmiştir (Peker, 2004: 28-33). Bu olay hakkında bilinenler **CTH 62** ve **CTH 63** metin gruplarına dayanmaktadır.

Hitit Kralı II. Muršili’nin dokuzuncu taht yılında, Karkamış Kralı Šarri-Kušuh’un ölümüyle (Goetze, 1967: 108-109; Hawkins, 1976: 429; Klengel, 1992: 122) Kadeš ve Nuhašše yeniden isyan etmiş, Assur tehlikesi yeniden gündeme gelmiş, bu gelişmeler üzerine Hitit Büyük Kralı bizzat bölgeye gelerek düzenlemeler yapmış ve Šarri-Kušuh’un oğlu Šahurunuwa’yı Karkamış tahtına geçirmiştir (Peker, 2004: 42-43).

Karkamış Krallığı'nın ikinci kralı Šahurunuwa'nın (1310-1260)⁷⁸ 14. yüzyıl sonlarında başlayan hakimiyeti 13. yüzyılın ilk yarısında devam etmiştir. Bu durumda Šahurunuwa, Hitit kralları II. Muršili, II. Muwattalli (1295-1272)⁷⁹ ve muhtemelen III. Muršili (1272-1267)⁸⁰ ile çağdaştır⁸¹ (Goetze, 1967: 124; Hawkins, 1976: 430; Klengel, 1992: 123; Peker, 2004: 44; Singer, 1999: 734). Šahurunuwa'nın, Coğrafi Suriye bölgesindeki çağdaşları ise Halep Kralı Talmi-Šarruma, Ugarit Kralı Niqmepa ve Kadeš Kralı Aitakkama'dır⁸² (Bryce, 1998: 222; Klengel, 1992: 123; Hawkins, 1976: 430). **CTH 63** metin grubunda Šahurunuwa hakkında bilgi mevcuttur. Šahurunuwa döneminde, Hitit Büyük Kralı II. Muršili'nin yapmış olduğu düzenlemeler sonucunda, Karkamış Krallığı'nın sınırları genişlemiş, Amurru ve Karkamış krallıkları doğrudan sınır komşusu haline gelmiştir (Peker, 2004: 50). Bu konu hakkındaki bilgiler **CTH 50** metin grubuna dayanmaktadır.

Šahurunuwa dönemi de Mısır Krallığı'nın Suriye üzerinde faaliyetlerinin yaşandığı bir dönemdir. Hitit Büyük Kralı II. Muwattalli döneminde, Mısır Firavunu I. Seti, Kadeš'i ele geçirmiştir (Peker-De Vos, 2010: 99). I. Seti'nin ardılı II. Ramses ve dönemin Hitit Büyük Kralı II. Muwattalli arasında yapılan Kadeš Savaşı⁸³, iki devlet arasında Suriye üzerinde yaşanan güç ve çıkar çatışmasının bir sonucudur.

Šahurunuwa döneminde Suriye bölgesine sefer düzenleyen bir diğer kuvvet ise Assur Krallığı'dır. II. Muwattalli sonrası dönemde Assur Kralı I. Adad-Ninari, Coğrafi Suriye'de Hitit kontrolündeki bölgelerin içlerine kadar uzanan iki sefer düzenlemiştir (Freu, 2003: 179; Klengel, 1992: 125). Bu seferler sonucu Karkamış Krallığı'nın, Fırat'ın doğusunda kalan toprakları Assur kontrolüne geçmiş, Assur tehlikesi sebebiyle Hitit Devleti ve Mısır Krallığı arasındaki ilişkiler düzelme yoluna girmiştir (Peker, 2004: 51). I. Adad-Ninari'nin seferleri ile Šarri-Kušuh'un Mitanni seferinden beri Karkamış Krallığı hakimiyeti altında olan kentler, Assur kontrolüne geçmiştir

⁷⁸ bkz Ek 4.

⁷⁹ bkz Ek 1.

⁸⁰ bkz Ek 1.

⁸¹ bkz Ek 4.

⁸² bkz Ek 5.

⁸³ Daha fazla bilgi için: bkz Peker, 2013; Peker-De Vos, 2010; Peker-Pelvanoğlu, 2018.

(Peker, 2004: 52). Bu konudaki bilgiler **CTH 171**⁸⁴ (=II. Muwattalli'nin I. Adad-Ninari'ye Mektubu) metin grubundan gelmektedir. Bu dönemde Assur Krallığı ile Hitit Devleti arasında da gerilim yükselmiştir (Hagenbuchner, 1989: 263). III. Murşili döneminde Şahurunuwa'nın ölümü sonrası oğlu Ini-Teşup (1260-1210)⁸⁵, Karkamış Krallığı'nın üçüncü kralı olarak babasının tahtına muhtemelen III. Hattuşili (1267-1237)⁸⁶ döneminin ilk yıllarında geçmiştir (Klengel, 1970: 67; Klengel, 1992: 124; Peker, 2004: 53).

Ini-Teşup, Hitit kralları III. Hattuşili ve IV. Tuthaliya (1237-1212)⁸⁷ ile çağdaştır⁸⁸ (Hawkins 1976: 431-433; Klengel, 1970: 80; Klengel, 1992: 124). Ini-Teşup'un, Coğrafi Suriye bölgesindeki çağdaşları ise Ugarit Kralı II. Ammiştamru, Amurru Kralı Bentišina ve Şauşgamuwa, Şeha Nehir Ülkesi Kralı Maşduri, Mira Kralı Alantalli, Şiyannu Kralı Şapili ve Tarhuntaşa Kralı Ulmi-Teşup'dur⁸⁹ (Hawkins 1976: 431-433; Klengel, 1970: 80; Klengel, 1992: 124).

Ini-Teşup döneminde Karkamış Krallığı'nın bilinen bir takım diplomatik temasları mevcuttur. Dönemin Hitit Büyük Kralı III. Hattuşili ile Mısır Firavunu II. Ramses arasında yapılan Kadeş Barışı nedeniyle Karkamış Krallığı da Mısır'a bir elçi göndermiştir (Edel, 1969: 179). Kadeş Barış Antlaşması hükmünce Şam sınırının kuzeyindeki tüm Suriye topraklarının *Hatti*'ye ait olduğu firavun tarafından kabul edilmiştir (Bryce, 2012: 14).

Ini-Teşup, Şahurunuwa döneminde Assur karşısında kaybedilen Fırat'ın doğusundaki toprakları geri kazanmıştır (Peker, 2004: 59). Daha sonra Assur Kralı I. Şalmanasar tarafından düzenlenen saldırılar sonucu Fırat'ın doğusu yeniden Assur hakimiyetine geçmiştir (Grayson, 1987: 184). Assur'un bölgeye bir diğer saldırısı ise I. Tikulti-Ninurta zamanında gerçekleşmiştir (Klengel, 1970: 66; Peker, 2004: 63). Bu

⁸⁴ Hagenbuchner, 1989: 260-264.

⁸⁵ bkz Ek 4.

⁸⁶ bkz Ek 1.

⁸⁷ bkz Ek 1.

⁸⁸ bkz Ek 4.

⁸⁹ bkz Ek 5.

dönemde Ini-Teşup, Assur' a karşı Ugarit Krallığı'ndan yardım almıştır. Ugarit kralı yazışmalarda Karkamış kralına, “Beyim” diyerek hitap etmektedir (Peker, 2004: 68). Söz konusu Assur saldırısı hakkındaki bilgiler **CTH 105**⁹⁰ (=IV. Tuthaliya'nın Amurrulu Şauşgamuwa ile Antlaşması) metin grubundan gelmektedir. Devrin Hitit Büyük Kralı IV. Tuthaliya'nın döneminde, I. Tikulti-Ninurta'nın, öldürülmesi sonucu Assur tehdidi büyük ölçüde ortadan kalkmıştır (Dinçol, 2004: 43).

Coğrafi Suriye'de yer alan bir merkez olan Emar ise bu dönemde Hitit kontrolündedir (Peker, 2004: 62). Ini-Teşup döneminde Karkamış Krallığı, Assur hakimiyetine geçen bölgeler dışında, Coğrafi Suriye üzerinde Hama'nın kuzeyinde kalan bölgelerde mutlak güçtür (Klengel, 1970: 83). Ini-Teşup döneminin çağdaşı Mısır kaynaklarında, Coğrafi Suriye'den “Karkamış Ülkesi” olarak bahsedilmektedir. Bu bilgiden yola çıkarak Karkamış'ın gücünün bu dönemde hala tartışılmaz durumda olduğu görülmektedir (Klengel, 1970: 69; Liverani, 1960: 135; Peker, 2004: 65).

Karkamış Krallığı'nın dördüncü kralı Talmi-Teşup'tur (1210-1200)⁹¹. Yazılı belgelere göre Talmi-Teşup, son Hitit Büyük Kralı II. Şuppiluliuma (1202-?)⁹² ile çağdaştır⁹³. Karkamış Kralı ve Hitit Büyük Kralı arasında yapılan antlaşma **CTH 122**⁹⁴ (=II. Şuppiluliuma'nın Karkamışlı Talmi-Teşup ile Antlaşması) metin grubundan bilinmektedir. Bu dönemde Hitit İmparatorluğu yıkılmaya giden süreci yaşarken, Deniz Kavimleri'nin öncüllerinin etkinlikleri başlamış, Mısır belgelerine göre sadece III. Ramses önderliğindeki Mısır, bu göç dalgasına karşı durabilmiştir (Bryce, 2012: 14; Peker, 2013: 78). Bu dönem sonrasında Karkamış kentinin de ayakta kalmış olduğu arkeolojik verilerce sabittir (Hawkins, 1976: 434). Coğrafi Suriye üzerinde Hitit kültürü, Hitit İmparatorluğu'nun ortadan kalkmasından sonra da başta Karkamış olmak üzere Geç Hitit Devletleri vasıtasıyla, yüzyıllar boyunca devam etmiştir.

⁹⁰ Beckman, 1999.

⁹¹ bkz Ek 4.

⁹² bkz Ek 1.

⁹³ bkz Ek 4.

⁹⁴ Singer, 2001.

İKİNCİ BÖLÜM

COĞRAFİ SURİYE’NİN II. BİNYILI: GEÇİŞ DÖNEMİNDE COĞRAFİ SURİYE

2. 1. Hitit İmparatorluğu Sonrası Geçiş Dönemi:

12. yüzyılın başında Yakınoğu coğrafyasında yaşanan göç sebebi ile bölgenin jeopolitiği önemli düzeyde değişmiştir (Bryce, 2012: 13). Bu göç dalgası karşısında direnemeyen Hitit İmparatorluğu’nun yıkılış süreci de yaklaşık 1200 civarında tamamlanmıştır (Peker, 2004: 71). Mısır Firavunu III. Ramses, “Deniz Kavimleri” olarak bahsettiği halkların göçü sonucu, Yakınoğu coğrafyasındaki bütün devletlerin yıkılışını anlatırken, sadece Mısır’ın bu saldırılar sonucu hayatta kalabildiğini kaydetmiştir (Bryce, 2012: 13; Peker, 2013: 78).

Hitit İmparatorluğu’nun yıkılışındaki tek etken Deniz Kavimleri’nin istilası olmamakla birlikte (Dinçol, 1982: 52) iki olay kronolojik olarak aynı tarihlere denk gelmektedir (Peker, 2013: 78). Çözölme sürecindeki bir devlet için bu göç hareketi son darbe olmuş gibi görünmektedir. Hitit İmparatorluğu’nun tarih sahnesinden çekilmesinin diğer etkenleri arasında, giderek zayıflayan politik yapı, siyasi istikrarsızlık ve Assur Devleti’nin yeniden güçlenerek bölgede yayılmacı politikalar yürütmesi gösterilebilir (Dinçol, 1982: 52). Eski Yakınoğuda değişen siyasi durum, önceki yüzyıllarda hakim konumda olan büyük devletlerin yerini küçük yerel yönetimlerin almasına sebep olmuş, I. binyılda, Yeni Assur İmparatorluğu egemen güç olana kadar bu şekilde devam etmiştir (Peker, 2013: 78).

Hattuşa merkezli Hitit İmparatorluğu’nun ortadan kalkmasına dair eski görüş, ani bir saldırı ile başkentin yakıldığı ve devletin ortadan kalktığını öne sürmektedir (Dinçol, 1982: 52). Ancak arkeolojik kazılar sonucu elde edilen veriler, çok az sayıdaki merkezin fiilen yok olduğu ve Hattuşa’da herhangi bir yıkımın olmadığı yönünde bilgi vermektedir (Bryce, 2005: 348). Yeni bilgiler ışığında arkeologlar son Hitit Kralı II. şuppiluliuma döneminden itibaren, Hattuşa’nın sistematik bir biçimde

boşaltıldığını düşünmektedirler (Bryce, 2012: 12). İmparatorluk hangi şekilde yıkılmış olursa olsun 1200 yılından sonra Hattuša ve Ugarit gibi önemli merkezlerde bulunan çiviyazılı belge arşivlerinin sona ermiş olduğu görülmektedir (Dinçol, 1982: 52). Bu tarihten itibaren Hitit İmparatorluğu'na ilişkin çiviyazılı kayıtlar bulunmamaktadır.

Hitit İmparatorluğu'nun yıkılması sonrası, devletin geleneğini devam ettiren en güçlü merkezler olan Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de, küçük yerel devletler halindeki örgütlenme devam etmiştir (Bryce, 2012: 12-13; Dinçol, 1982: 53). Coğrafi Suriye özelinde Hitit tebaasının varlık gösterdiği merkezlerin başında, önceki yüzyıllarda doğrudan Hitit Büyük Kralı tarafından kurulmuş olan Karkamış ve Halep krallıklarının hakimiyet alanları yer almaktadır (Bryce, 2012: 15). Özellikle Karkamış'ı yöneten Hitit Hanedanı, Hattuša merkezli devletin yıkılışından sonra en az birkaç kuşak boyunca konumunu korumaya devam etmiştir (Bryce, 2005: 347-350; Peker, 2004: 72-76). Ayrıca bu krallıklar çevresinde gelişen ve Hitit Büyük Kralı'nın egemenliğine tabi olan küçük krallıklarda varlıklarını sürdürebilmiştir (Bryce, 2012: 15-16). Geçiş Dönemi¹ olarak adlandırılan bu dönemde Karkamış hamiliğinde hayatta kalmayı başaran Hitit ve Luvi unsurları, I. binyılda Geç Hitit Devletleri olarak adlandırılan siyasi yapıların temelini atmışlardır (Bryce, 2005: 348).

Geçiş Dönemi ve I. binyıl boyunca Coğrafi Suriye üzerinde hüküm süren siyasi yapıların Geç Hitit Devletleri olarak isimlendirilmesinin en önemli sebebi, *Hatti* isminin bölgede yaşıyor olmasıdır (Bryce, 2012: 13). Anadolu'da artık görülmeyen *Hatti* ismi, I. binyıl boyunca Assur ve İbrani kaynaklarında, Coğrafi Suriye'de Hititler ve Luviler tarafından kurulan siyasi yapıları tanımlamak için kullanılmaktadır (Bryce, 2012: 15).

Geç Hitit Devletleri'nin kendi yazılı kaynakları ise 12. yüzyıl ve 11. yüzyıl boyunca zayıf bir şekilde olsa da bilgi vermektedir. Çiviyazısını kullandığına dair kanıt olmayan Geç Hitit Devletleri, Hattuša merkezli Hitit Devleti'nin de kullandığı

¹ bkz Bölüm 1. 1.

“Anadolu Hiyeroglif Yazısı²”nı kullanmışlardır (Bryce, 2005: 348). Yazı sistemi ile birlikte Luvi dilinin de korunmuş olduğu görülmektedir (Bryce, 2005: 348). Dilleri, yazı sistemleri ve kültürleri ile önceki yüzyılda Anadolu’da varlığını sürdüren Hitit İmparatorluğu’nu Coğrafi Suriye üzerinde devam ettiren Geç Hitit Devletleri, 8. yüzyılın ortasına kadar bölgede pek çok önemli merkezde politik varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir (Bryce, 2012: 12-13).

2. 2. Geçiş Döneminde Karkamış (Karkamiša) Krallığı:

Bu bölümde Geç Hitit Devletleri döneminin en büyük merkezi olan Karkamış Krallığı’na ilişkin bilgi veren döneme ait yazılı belgeler ele alınacaktır. Yazıtların çevirileri verilecek daha sonra bu yazıtlardan elde edilen bilgiler ışığında veriler özetlenecektir.

2. 2. 1. Onikinci Yüzyılda Karkamış (Karkamiša) Krallığı:

Karkamış Krallığı’nın 12. yüzyılı hakkında bilgi veren yazılı belge sayısı son derece azdır. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Karkamış tahtında 12. yüzyılın başında Kuzi-Teşup (1200-?)³ bulunmaktadır (Bryce, 2012: 85; Hawkins, 2000: 73 vd; Peker, 2004: 72-76). Hitit İmparatorluğu yıkıldıktan sonra, Assur bir asır boyunca bölgeye sefer düzenlememiştir. Bu sebeple Kuzi-Teşup dönemi hakkında Assur kaynakları bilgi vermemektedir. Karkamış yazılı belgeleri de kral hakkında bilgi vermemektedir (Bryce, 2012: 85). Kuzi-Teşup hakkında bilgi veren en eski yazılı belge Lidar Höyük⁴’ten gelmektedir (Bryce, 2012: 85; Peker, 2004: 74). Bu merkezde ele geçen mühür baskıları üzerinde Kuzi-Teşup ismi “Karkamış Kralı” olarak yer almaktadır.

² Bu isimlendirme yazının doğmuş olduğu coğrafyadan kaynaklanmaktadır.

³ bkz Ek 4.

⁴ Karkamış ve Malatya arasında Fırat nehrinin kıyısında bulunan bir kenttir.

Transliterasyon⁵:

REX *Ku-zi*-TESUP-*pa* REX *Kar-ka-mi-sa* REGIO
REX *Tal-mi*-TESUP-*pa* REX *Kar-ka-mi-sa* REGIO
DEUS-*ni-ti u-ni-mi-sa* (X+)INFANS
(Hawkins, 1988: 99; Sürenhagen: 1986, 183).

Çeviri:

Kral Kuzi-Teşup, Karkamış Ülkesi Kralı,
Kral Talmi-Teşup, Karkamış Ülkesi Kralı,
tanrı(lar) tarafından tanınmış oğlu.

Transliterasyon⁶:

A: ^mKu-zi-^(D)-te-(şup) (LUGAL)! KUR Ka[r-ka]-miş (İR)! (Ku)-ba-(ba
B: ^mKu-[zi-^(D)-te-şup LUGAL KUR Ka]r-ka?-[miş İR Ku-ba-ba
A: [DUM]U ^mTal-mi-^(D)-[Te-şup] LUGAL! (KUR) (Kar)-ka-[mi]ş
UR-SU/UR.SAG!
B: DUM[U ^m]T[al-mi-^(D)-Te-şup LUGAL KUR K]ar-ka-[mi]ş UR-
SU/UR.SAG!

Çeviri:

Kuzi-Teşup, Kar[k]amış (Ülkesi Kralı), Kubaba'nın (Hizmetkarı)! Karkamış
(Ülkesi) Kralı! Kahraman, T[al]mi-[Teşup]'un oğlu. (Sürenhagen, 1986: 183
vd).

⁵ Söz konusu mühür baskısı üzerinde yer alan Anadolu Hiyeroglif Yazılı lejantın transliterasyonudur.

⁶ Söz konusu mühür baskısı üzerinde yer alan Çiviyazılı lejantın transliterasyonudur.

Kuzi-Teşup hakkında bilgi veren bir diğer mühür baskısı ise özel bir koleksiyonda bulunmaktadır (Peker, 2004: 73). Söz konusu mühür baskısı üzerinde “Karkamış” ve “Kahraman” ibareleri yer almaktadır (Poetto, 2000: 881).

Hattuša çiviyazılı belgelerinde de Kuzi-Teşup’a dair bilgi mevcuttur⁷ (Sürenhagen, 1986, 189). Kuzi-Teşup’un mühür baskılarında “Kral” ünvanı ile yer alıyor olduğundan, Hitit İmparatorluğu henüz yıkılmadan önce Büyük Kral’a bağlı olarak Karkamış tahtına oturduğu sonucu çıkarılabilmektedir (Bryce, 2012: 85). Bryce’in bu görüşü savunması, Kuzi-Teşup hakkında bilgi veren ve daha ileri bir döneme tarihlenen belgelerde kendisinin “Büyük Kral” ünvanı⁸ ile anılıyor olduğundan kaynaklanmaktadır (Bryce, 2012: 85). Bir diğer görüş ise Kuzi-Teşup’un Hitit İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Karkamış tahtına çıktığını savunmaktadır (Klengel, 1992: 127; Peker, 2004: 72). Yukarıda transliterasyon ve çevirisi sunulan mühür baskısına göre Kuzi-Teşup’un henüz Hitit Devleti yıkılmadan önce Karkamış tahtına çıktığı kesin görünmektedir (Hawkins-Peker, 2014: 107). Bu durumda Hitit İmparatorluğu’nun yıkılışından sonra Karkamış’ta devam eden hanedanın ilk kralı olduğu da açıktır (Bryce, 2012: 85; Klengel, 1992: 127; Peker, 2004: 72).

Kuzi-Teşup hakkında bilgi veren ve kendisinin döneminden daha ileri bir tarihe yerleştirilen belgeler ise Malatya krallarının kendi soylarını anlattıkları **GÜRÜN**⁹, **KÖTÜKALE**¹⁰ ve **İSPEKÇÜR**¹¹ yazıtlarıdır (Bryce, 2012: 85; Peker, 2004: 74). Söz konusu yazıtlarda Kuzi-Teşup “Büyük Kral” ünvanı ile anılmaktadır (Bryce, 2012: 85; Hawkins, 1988: 100; Peker, 2004: 74).

GÜRÜN:

...

2 § 1b CERVUS *Ku-zi-TONITRUS-sa*₅|| MAGNUS.REX |INFANS.(*NI*.)NEPOS
HEROS *Kar-ka-mi-i-si-sa*₅(URBS) PUGNUS-

⁷ KUB XXIII 29; KUB XXI 7.

⁸ GÜRÜN, KÖTÜKALE ve İSPEKÇÜR yazıtlarında bu unvan yer almaktadır.

⁹ CHLI: 295-299.

¹⁰ CHLI: 300-301.

¹¹ CHLI: 301-304.

3 *mi-li* |(INFANS)[*ni*]|-*mu-wa/i-za* *MA_x.LI_x-zi*(URBS) REGIO DOMINUS
(CHLI: 296).

Çeviri:

Büyük Kral, Karkamış kentinin Kahramanı Kuzi-Teşup'un torunu, Malizi kentinin Ülke Beyi PUGNUS-mili'nin oğlu, Runtiya(?).

KÖTÜKALE:

...

2 § 1b CERVUS [*Ku-zi*-TONITRUS-*sa*₅](?) MAGNUS.REX
3 |IN[FANS].NEP[OS... || ... PUGNUS-*mi-li* |(INFANS) *NI* *MA_x.LI_x-zi*(URBS)
REGIO DOMINUS
(CHLI: 300).

Çeviri:

Büyük Kral Kuzi-Teşup'un torunu, Malizi kentinin Ülke Beyi PUGNUS-mili'nin oğlu, Runtiya.

İSPEKÇÜR:

1 § 1 (EGO?) *a+ra/i-nú-wa/i-ti-sa*₅ REX *ku-zi*-TONITRUS HEROS ||
2 (INFANS)*ha-ma-si-sa*₅ PUGNUS-*mi-li* INFANS-*mu-wa/i-za*?||
3 [*MA_x.LI_x-zi*(URBS)] [REGIO DOMINUS]_x[...
(CHLI: 302).

Çeviri:

(Ben ?) Kral Arnuwantis'im. Kahraman Kuzi-Teşup'un torunu, Malizi kentinin Ülke Beyi PUGNUS-mili'nin oğlu(yum).

Söz konusu yazıtlardan anlaşıldığı kadarıyla kendi döneminde Kuzi-Teşup önderliğinde Karkamış Krallığı'nın hakimiyet alanı Malizi kentine kadar uzanmıştır (Bryce, 2012: 85 vd; Hawkins, 1998: 99 vd; Peker, 2004: 72-76). Kuzi-Teşup'un hakimiyetinin ne kadar süre devam ettiği ve tahtan ne zaman ayrıldığı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır (Peker, 2004: 76) ancak Karkamış üzerindeki hakimiyeti 12. yüzyılın başında başlayan kralın soyunun en az birkaç kuşak boyunca devam etmiş olduğu düşüncesi kronolojik olarak makul bir zemine oturmaktadır (Bryce, 2012: 85-90; Hawkins-Peker, 2014: 110).

Kuzi-Teşup dönemi sonrasında Karkamış Krallığı'nın 12. yüzyıldaki durumu için tarihi bir rekonstrüksiyon yapılmasını sağlayacak yeterli belge bulunmamaktadır. Ancak yine de bazı belgeler dönem hakkında bilgi vermektedir. Söz konusu belgeler Karkamış dışından gelmektedir. Bu belgelerden ilki Elbistan yakınlarında bulunan Karahöyük'te ele geçen Anadolu Hiyeroglif Yazılı **KARAHÖYÜK (ELBİSTAN)** stelidir¹² (Bryce, 2012: 86). Söz konusu yazıtta Ir-Teşup isimli bir Büyük Kral'ın ismi geçmektedir.

KARAHÖYÜK (ELBİSTAN):

1	§ 1	(DEUS)TONITRUS POCULUM.PES.L67(REGIO) STELE
2		LUNA.FRATER ₂ PITHOS.VIR.DOMINUS <i>la-mi-ni-*a</i> PRAE PONERE
	§ 2	MAGNUS.REX <i>i(a)+ra/i</i> -TONITRUS MAGNUS.REX
3		REL+ <i>ra/i-i(a)</i> POCULUM.PES.L67(REGIO) PES ₂ +RA/I
...		(CHLI: 289).

Çeviri:

Bu stel, POCULUM (Ülkesinin) Fırtına Tanrısı için, Pithos Adamlarının Beyi Armananni (tarafından), Büyük Kral Ir-Teşup POCULUM Ülkesine geldiği zaman, adandı.

¹² CHLI: 288-295.

Yazıtın yazarı olan kişinin ismi Armananni'dir. Yazıtın devamında bu kişi Ir-Teşup isimli Büyük Kral tarafından yeniden ihya edilen kentin kontrolünün kendisine bırakıldığından söz etmektedir. Ir-Teşup hakkında iki farklı görüş mevcuttur. Bryce, Kuzi-Teşup'un hanedanının 12. yüzyıl boyunca iki üyeye daha sahip olması gerektiğini kronolojik açıdan uygun görmektedir. Bu sebeple "Büyük Kral" unvanından da yola çıkarak Ir-Teşup'un Karkamışlı bir Büyük Kral olabileceği görüşünü öne sürmektedir (Bryce, 2012: 86). Bir diğer görüş ise yazıtın Karkamış'tan daha çok Tarhutassa geleneğine sahip olduğunu ileri süren Hawkins'e aittir (Hawkins, 1995: 77 vd). Hawkins'in bu görüşünden yola çıkılarak Ir-Teşup'un Anadolu kökenli bir başka Büyük Kral olabileceği görüşü ileri sürülebilir. Ancak Anadolu'da Hitit İmparatorluğu'nun yıkılması sonrasında "Büyük Kral" unvanını kullanan bir yöneticinin var olup olmadığı bilim insanları arasında halen daha tartışma konusudur. Henüz çözülmeleyen bu konu hakkında farklı görüşler mevcut olsa da kesinleşmiş bir durum mevcut değildir. Bu sebeple doğrudan bu tez çalışması ile ilgisi olmayan bu konu bu çalışmada ele alınmamıştır. Sonuç olarak Ir-Teşup hakkında bilinenlerin hepsi bundan ibarettir. Bu sebeple Karkamış Kralları arasında Ir-Teşup'un yer alıp almadığı kesin görünmemektedir.

Karkamış'ın 12. yüzyılı hakkında bilgi verebilecek bir diğer yazılı belge ise Assur kaynaklarından gelmektedir¹³. Assur Kralı I. Tiglatpileser'in sefer anlatımlarında "*mNI.NI-DTe-šup*" isimli bir Hatti Kralı'ndan bahsedilmektedir (Bryce, 2012: 87; Peker, 2004: 77). Söz konusu kral muhtemelen Kuzi-Teşup'un torunu olan bir Karkamış Kralı'dır (Hawkins, 1995: 80). Assur kralı sefer anlatımında Hatti Ülkesi olarak bahsettiği yerin¹⁴ kralı olan Ini-Teşup'tan haraç aldığını aktarmaktadır (Luckenbill, 1968: 98; Grayson, 1976: 22). Assur ile olan çağdaşıktan yola çıkarak Ini-Teşup'u 12. yüzyılın sonu veya 11. yüzyılın başına konumlandırmak uygun görünmektedir (Bryce, 2012: 87). Ini-Teşup'un, Karkamış'ın bilinen diğer iki Büyük Kral'ı olan Sapaziti ve Ura-Tarhunza'ya kadar en az iki ardılının daha olduğu düşüncesi kronolojik açıdan makul görülmektedir (Hawkins-Peker, 2014: 110).

¹³ KAH II: 71 (Luckenbill, 1968: 98; Grayson, 1976, 22).

¹⁴ Bu ifade genellikle Karkamış ülkesinden bahsedilirken kullanılır: bkz Bölüm 2. 1.

2. 2. 2. Onbirinci Yüzyılda Karkamış (Karkamiša) Krallığı:

Karkamış Krallığı hakkında 11. yüzyıla tarihlendirilen yazılı belgeler mevcut olmasa da 10. yüzyıla tarihlenen iki Karkamış yazıtı bir önceki yüzyıla dair bilgi sunmaktadır (Bryce, 2012: 88-90; Klengel, 1992: 217; Peker, 2004: 79; Peker, 2016: 16). Söz konusu yazılı belgeler erken 10. yüzyıla tarihlendirilen **KARKAMIŞ A4b**¹⁵ ve **KH.11.O.400**¹⁶ yazıtlarıdır. Bu yazıtlar isimleri Sapaziti ve Ura-Tarhunza olan iki Büyük Kral ile ilgili bilgi vermektedir (Bryce, 2012: 88 vd; Peker, 2004: 79; Peker 2016: 16-17).

KARKAMIŞ A4b:

- 1 § 1 MAGNUS.REX ¹MAGNUS-*ra/i*-TONITRUS MAGNUS.REX HEROS
2 *Ka+ra/i-ka-mi-sà*(REGIO) REX || ¹*Sa-pa-VIR-ti-sa* MAGNUS.REX
HEROS (FILIUS)*ni-mu-(wa/i)-za*
3 § 2 *wa/i-tu-tá-*a* || CORNU+*ra/i-ti*(REGIO) |*LIS-la/i/u* ARHA SPHINX
4 § 3 *wa/i-tá-*a* || |EXERCITUS-*la/li/u* |FRONS-*ti* |PONERE
§ 4 ¹MAGNUS.TONITRUS REX| FORTIS (DEUS)TONITRUS
(DEUS)*Ku+AVIS* ||
5 |FORTIS L273 DARE
§ 5 *wa/i-tú-*a* BRACCHIUM-*ru-li* |[PONERE-*wa/i*]-*ta* ||
6 § 6 *wa/i-ti-*a* LIS-*na* ARHA DELERE-*ta*
7 § 7 |*wa/i-tá-*a* [*za*] || [|]STELE ^[1]AVIS₃-*nu*-L466 |PONERE
¹MAGNUS+*ra/i*-TONITRUS-*sa* REX BONUS-*sa-mi-sa* ||
8 ¹*Su-hi-sa* || [REX² | L462²] |IUDEX-*ni* |(FILIUS)*ni-mu-(wa/i)-za*
(DEUS)*Ku+AVIS* SACERDOS-*sa*
(CHLI: 81; Peker, 2016: 16).

¹⁵ CHLI: 80-82.

¹⁶ Dinçol et al, 2014; Peker, 2016: 14-17.

Çeviri:

Büyük Kral, Kahraman Sapaziti'nin oğlu, Büyük Kral, Kahraman, Karkamış Ülkesinin Kralı, Büyük Kral Ura-Tarhunza. Onun için Sura ülkesiyle bir anlaşmazlık çıktı ve ordunun karşısına çıktı. Güçlü Fırtına Tanrısı ve Kubaba Kral Ura-Tarhunza'ya güçlü bir koruma sağladılar ve sağ kolunu onun üzerine koydular ve o da anlaşmazlığı kendisi çözdü. Ve [kralın akrabası (?)] doğru (olan) Suhi'nin oğlu Kubaba Rahibi Arnusuni bu steli dikti.

KH.11.O.400:

1	§ 1	MAGNUS.REX ¹ MAGNUS- <i>ra/i</i> -TONITRUS MAGNUS.REX HEROS
2		<i>Ka+ra/i-ka-mi</i> - <i>sà</i> (REGIO) REX ¹ <i>Sa-pa-VIR-ti-sa</i>
3		MAGNUS.REX HEROS (FILIUS) <i>ní-mu-(wa/i)-za</i>
4	§ 2	<i>wa/i-tu-tá-*a</i> CORNU+ <i>ra/i-t[i]</i> [(RE)GIO) LIS- <i>la/i/u</i> ARHA SPHINX
5	§ 3	<i>wa/i-tá-*a</i> EXERCITUS - <i>la/li/u</i> FRONS- <i>ti</i> PONERE
	§ 4	^[1] MAGNUS.TONITRUS REX FORTIS (DEUS)TONITRUS
(DEUS) <i>Ku+AVIS</i> FORTIS L273 [DARE]
6	§ 5	<i>wa/i-tí-*a</i> BRACCHIUM- <i>ru-li</i> PONERE- <i>wa/i-ta</i>
	§ 6	<i>wa/i-ti-*a</i> LIS- <i>na</i> ARHA DELERE- <i>nú-tá</i>
7	§ 7	<i>a-wa/i-tá</i> <i>zi/a</i> STELE ¹ <i>Su-hi-sa</i> PONERE ¹ MAGNUS+ <i>ra/i</i> -
TONITRUS- <i>sa</i> REX BONUS- <i>sa-mi-sa</i>
8		L462- <i>sa</i> IUDEX- <i>ni Ka+ra/i-ka-mi-sà</i> (URBS) REGIO DOMINUS
(Dinçol et al, 2014: 147; Peker, 2016: 16).

Çeviri:

Büyük Kral, Kahraman Sapaziti'nin oğlu, Büyük Kral, Kahraman, Karkamış Ülkesinin Kralı, Büyük Kral Ura-Tarhunza. Onun için Sura ülkesiyle bir anlaşmazlık çıktı ve ordunun karşısına çıktı. Güçlü Fırtına Tanrısı ve Kubaba Kral Ura-Tarhunza'ya güçlü bir koruma sağladılar ve sağ kolunu onun üzerine koydular ve o da anlaşmazlığı kendisi çözdü. Ve Kral Ura-Tarhunza'nın sevgili akrabası, doğru (olan), Karkamış kentinin Ülke Beyi Suhi bu steli dikti.

KARKAMIŞ A4b ve **KH.11.O.400** yazıtları çevirilerinden anlaşıldığı üzere paralel metinlerdir. İki yazıt arasındaki tek fark yazarlarının farklı kişiler olmasıdır. **KH.11.O.400** stelini diken kişi yukarıda sunulan çeviride de görüldüğü gibi “Ülke Beyi¹⁷” Suhi’dir. Söz konusu Suhi’nin 10. Yüzyılın başlarında Karkamış’ta yeni bir hanedan kuran I. Suhi olduğu bilinmektedir¹⁸ (Bryce, 2012: 88-90; Dinçol et al., 2014: 151). **KARKAMIŞ A4b**’nin yazarı ise kendisini I. Suhi’nin oğlu, Kubaba’nın Rahibi Arnusuni olarak tanıtmaktadır. Her iki stelde Büyük Kral Ura-Tarhunza’yı, Büyük Kral Sapaziti’nin¹⁹ oğlu olarak tanıtmakta ve kahramanlıklarından bahsetmektedir (Bryce, 2012: 89; Peker, 2004: 80). Ura-Tarhunza ve babası Sapaziti’nin, Kuzi-Teşup hanedanı ile bir bağı tespit edilememiştir. Ancak “Büyük Kral” unvanını kullanıyor olmalarının Kuzi-Teşup’un soyundan geldiklerine işaret ettiği düşünülmektedir (Bryce, 2012: 90).

Ura-Tarhunza ve babası Sapaziti’nin I. Suhi ile başlayan yeni hanedan ile akrabalık bağı, bu iki yazıt sayesinde tespit edilmiştir. Kendisini “Kralın sevgili akrabası” olarak tanıtan (Dinçol et al, 2014: 147; Peker, 2016: 16), Suhi ve oğlu kendilerinden önceki hanedana mensup bir kral hakkında yazıtlar diktirmiştir. Bu durumdan yola çıkılarak I. Suhi’nin, Ura-Tarhunza ile aynı dönemde Karkamış tahtında olma ihtimali akla gelse de, böyle bir durumun olmadığı bilinmektedir (Bryce, 2012: 89-90). Ancak I. Suhi’nin, Ura-Tarhuza Karkamış tahtındayken onun yönetimi altında hüküm süren yerel bir yönetici olduğu görüşü ile bu durum açıklanabilmektedir (Bryce, 2012: 90).

Metinlerde Ura-Tarhuza’nın karşısında galip geldiği anlatılan düşman Sura Ülkesi²⁰ olarak okunmaktadır (Hawkins, 1995: 77). Hawkins’e göre; Metinde anlatılan tarihi olaylar, Assur kralları I. Assurnasirpal (1049-1031) ile II. Tiglatpileser (966-935) dönemleri arasında, Assur’un zayıfladığı bir dönemde gerçekleşmiş olmalıdır (Hawkins, 2000: 81). Bu durumda Ura-Tarhunza’nın taht yıllarını 11. yüzyılın sonu

¹⁷ Karkamış yöneticileri tarafından kullanılan bir unvandır; bkz Bölüm 3. 1. 1.

¹⁸ bkz Bölüm 3. 1. 1.

¹⁹ Büyük Kral’ın isminin doğru okunuşu, **KH.11.O.400** stelinden öğrenilmektedir (Peker, 2016: 16-17).

²⁰ Assur’un Anadolu Hiyeroglif Yazısı ile yazılmış bir şekli olduğu düşünülmektedir (Hawkins, 2000:81).

ve 10. yüzyılın başı arasına tarihlemek mümkün olacaktır. 10. yüzyılın erken dönemlerinde Karkamış tahtında I. Suhi'nin olduğu²¹ (Bryce, 2012: 90; Hawkins, 1995: 82; Peker, 2016: 49) düşünüldüğünden Ura-Tarhunza'nın taht yıllarını en geç 10. yüzyılın başına yerleştirmek gerekmektedir. Bu durumda babası Sapaziti de Karkamış'ın 11. yüzyılda ki Büyük Kral'larından biri olmalıdır. Sapaziti ve daha önce bahsi geçen muhtemel üç kral ile birlikte²², Karkamış Krallığı'nın 11. yüzyılda ki hakimleri tutarlı bir kronolojik zemine oturmaktadır²³.

Ayrıca Ura-Tarhunza ismi **KARKAMIŞ A11a**²⁴ ve **KARKAMIŞ A11b+c**²⁵ yazıtlarında da karşımıza çıkmaktadır (Hawkins, 2000: 95; Peker, 2004: 80)²⁶. Ancak bu belgeler Ura-Tarhunza'dan daha çok kendisin torunları ile I. Suhi'nin torunları arasında ki ilişkiye yer vermektedir²⁷.

10. yüzyılın erken yıllarında Karkamış'ta "Büyük Kral" unvanını kullanan hanedan değişmiştir. Ura-Tarhunza, Karkamış'ın bilinen son Büyük Kral'ıdır (Bryce, 2012: 90; Hawkins, 1995: 83). Bu tarihten sonra Karkamış Büyük Kralları yerini ülke beylerine bırakmıştır. I. binyılın başlarından itibaren Büyük Kral unvanını kullanan bir Karkamış yöneticisi Karkamış tahtında yer almamıştır. Karkamış Krallığı'nın I. binyıldaki durumu hakkında bilgi veren tüm yazıtlar, **Bölüm 3. 1. 1**'de detaylı olarak ele alınmıştır.

2. 3. Geçiş Döneminde Halep (Halpa):

Bu bölümde, Hitit İmparatorluk Dönemi'nde Coğrafi Suriye üzerinde Büyük Kral'a bağlı bir krallık olarak konumlanmış olan Halep'in, imparatorluğun yıkılışı sonrası, geçiş dönemindeki konumu hakkında elde edilebilen bilgiler

²¹ bkz Bölüm 3. 1. 1.

²² bkz Bölüm 2. 2. 1.

²³ bkz Ek 6.

²⁴ CHLI: 94-100.

²⁵ CHLI: 103-108.

²⁶ Bu yazıtlar Bölüm 3'te ele alınacaktır.

²⁷ bkz Bölüm 3. 1. 1.

değerlendirilecektir. Bu döneme ait yazılı belgeler ele alınacak, yazıtların çevirileri verilecek daha sonra bu yazıtlardan elde edilen bilgiler ışığında veriler özetlenecektir.

Halep, II. binyılın erken dönemlerinden itibaren Fırtına Tanrısı'nın en önemli kült merkezlerinden biri olarak konumlanmıştır (Hawkins, 2011: 36; Klengel, 1992: 128). Sonraki yüzyıllar boyunca bu durum korunmuş ve Geç Hitit döneminde dahi devam etmiştir²⁸ (Hawkins, 2011: 38). Ancak Assur kaynaklarında 9. yüzyıla kadar Halep'ten bahsedilmemektedir (Klengel, 1992: 197).

Geçiş Dönemi'nde Halep hakkında bilinenler son derece sınırlıdır. Halep'in 12. yüzyıldaki durumu hakkında bilgi veren yazılı belgeler mevcut değildir. Arkeolojik verilere göre, Halep Fırtına Tanrısı Tapınağı'nın, Hitit İmparatorluk Dönemi evresi 11. yüzyılda bir yangın sonucu yok olmuştur (Hawkins, 2011: 38). Aynı yüzyılda tapınak yeniden inşa edilmiş, **ALEPPO 6**²⁹ ve **ALEPPO 7**³⁰ yazıtları bu inşa faaliyetinin olduğu döneme tarihlendirilmiştir (Hawkins, 2011: 40-44; Kohlmeyer 2009: 197-198). Söz konusu yazıtlar Halep'in 11. yüzyılı hakkında bilgi sağlamaktadır.

ALEPPO 6:

- 1, §1. REX ^l*tá-i-tá-sa* EGO-*wa/i-mi* (VIR₂) HEROS (VIR₂) *pa-lá/i-sà-ti-[ni]-za-sa*
REX
- 2, §2. *a-wa/i x [...]* *mi-i-*a* || DOMINUS-*na-ni* TONITRUS.HALPA-*pa...*(URBS)
(DEUS)TONITRUS COR-*na i- zi-i-sa-tá-ha*
- ... (Hawkins, 2011: 45).

²⁸ bkz Bölüm 3. 1. 3.; Bölüm 3. 2. 3.

²⁹ Hawkins, 2011: 45.

³⁰ Hawkins, 2011: 49.

Çeviri:

Ben Kahraman, Palastinli Kral, Kral Taita'(yım). Efendim Halebin Fırtına Tanrısı için heykeli onurlandırdım, Halebin Fırtına Tanrısı beni yarattı...

ALEPPO 6'nın yazarı kendisini "Palastinli Kral Taita" olarak tanıtmaktadır. Yapmış olduğu inşa faaliyetinden bahseden kral, metnin devamında Halebin Fırtına Tanrısı için yapılacak sunuları sıralamaktadır. **ALEPPO 6** yazıtının içeriği ve kentteki arkeolojik kazılardan elde edilen veriler sonucunda 11. yüzyılda kentin Kral Taita tarafından bir ölçüde restore edildiği söylenebilmektedir (Hawkins, 2011: 52-53; Kohlmeyer 2009:197–198).

ALEPPO 7³¹:

- 1 §1. (A) [... *Pa-lá/i-*](B)s[à]-*ti-ní-za-sa* (VIR₂)HEROS REX[...?]
2 §2. [...?] [K]*ar-ka-mi-sà-ti*(UR[BS] ...?||)(DOMUS)*sa₅-sa₅-tà-ti* PRAE [...
.....] *pa-za-i(a)-ha*
§3. [...](DEUS) *ku*[(A) ... ||
3 §4. *wa/i-na-*a* [z]*a*[-...
§5. ... -*pa/ha-wa/i-*](B) *mu* TONITRUS L.187[...]*ti x x* ||
4 §6. *ma-pa-wa/i* (VIR₂)SCRIBA-*la-sa*(A)[...
5 §7. ...]*x-*a MÍ*.REGIO ASINUS_{2A}-*ni* || (PES)*u-sa-tá*
§8. *w[a/i?]-m[u?-*a* ...
§9. ...] (B) *hwi-i(a)-nú-wa/i*
6 §10. *ma-||wa/i-tá-*a za-i(a)* POST-*ní*[?] (A)[...
7 §11. ...] *pa-sa-na-*a* DOMINUS-*na* || *pa-sa-ha-*a* (VIR₂)*za-MARA*²-*ní*
[...
§12. ...] (B) REGIO-*ni*
8 §13. *pa-sa-||pa-wa/i-*a* (VIR₂)SCRIBA-*la-sa* (A)[...
§14. ...]-*i(a)*[...] *hwi-i(a)-tu*||
9 §15. [...
10, §16. ...](B) BRACCHIUM-*ru-la-sa* 'L87'(?)(-)|| *ku+ra/i-ku+ra/i-na* (A)[...

³¹ Aslan (A)+ Sfenks (B).

- 11, §17. ...]PRAE-ni || [...
§18. ...] (B) 90(-)ru-wa/i(-)x (VIR₂)FILIUS || (VIR₂)VIR
12. TONITRUS- HALPA-pa (A) [...
13, §19. ...]-na SCALPRUM hi-tu-n[a-t]i || LIGNUM hi-ti(-)tu(-)wa/i-
tâ[...
(Hawkins, 2000: 49).

Çeviri:

Ben, ... Palastinli Kahraman Kral Taita(?)’(yım). Karkamış kentinden.....
ileri(?)... gittim. Tanrıça? Kubaba? Ve o [... bana ama
yazarsanız [...] Mısır ülkesine katır(lar) getirdiler, ve bana(?) [...]
ilerleyeceğim(?), ve bunlar benim son efendisine ve ona[....]
ülkesine... Ama bu yazıt [...] bırakın kaçsınlar. [.....] ileri [.....]
doksan ... insanlar (ve) çocuklar için Halep [.....

ALEPPO 7’nin yazarı kendisini “Palastinli Kahraman Kral Taita” olarak
tanıtmaktadır. Karkamış kentinden ileriye gittiğini kaydeden Kral Taita, metnin
devamında Mısır ülkesinden bahsetmektedir. **ALEPPO 7** yazıtı için anlamlı bir çeviri
yapmak mümkün görünmemektedir. Ancak yazıttan anlaşılabilen sınırlı bilgiler
ışığında Hawkins, Palastinli Kral Taita’nın 11. yüzyılda Halep ve bir ihtimal
Karkamış’ı(?) kontrolü altına almış olabileceği yorumunu yapmaktadır (Hawkins,
2011: 51).

Kral Taita’nın 11. yüzyılda Karkamış üzerinde bir hakimiyeti olduğu Karkamış
belgelerinden doğrulanamamaktadır. Ayrıca söz konusu Taita’nın kral unvanını
kullanıyor olmasına karşın 10. yüzyıl başında dahi Karkamış’ta “Büyük Kral”
unvanının belgelenmiş olması hanedanın böylesi bir kesintiye uğramış olduğu görüşünü
zayıflatmaktadır. Bu konudaki tartışma **ALEPPO 7** yazıtının nihai yayınının
yayınlanması veya bu görüşle ilgili yeni yazılı belgelere ulaşılmasıyla çözülebilir.
Şimdilik eldeki bilgilerden yola çıkılarak Karkamış üzerinde Palastinli Kral Taita’nın
hakimiyet kurduğu görüşü zayıf görünmektedir.

Sonuç olarak **ALEPPO 6** ve **ALEPPO 7** yazıtlarının içeriği ve tarihlendirmesi 11. yüzyılda kendisini “Palastinli Kral” olarak tanıtan Taita isimli bir kralın varlığını göstermektedir. Bu isim Hama yazıtlarında arasında yer alan **MEHARDE** ve **SHEIZAR** yazıtlarında da karşımıza çıkmaktadır³² (Hawkins, 2000: 415). Ancak söz konusu yazıtlar 10. yüzyılın erken dönemlerine tarihlendirildiğinden bu yazıtlarda bahsedilen Taita’nın, aynı ismi taşıyan başka bir kral olduğu kabul edilmektedir³³ (Hawkins, 2009: 172; Hawkins, 2011: 53).

Halep’in geçiş dönemine tarihlenen yazılı belgeleri şimdilik bu iki yazıttan ibarettir. Halep’e dair bilgi veren sonraki yazıtlar ise I. binyıla aittir ve 10. yüzyılın sonlarına tarihlendirilmektedir (Kohlmeyer 2009: 199–202). Bahsi geçen yazıtlar ile birlikte, Palastin Krallığı’nın I. binyıldaki durumu hakkında bilgi sağlayan tüm yazıtlar **Bölüm 3.**’te detaylı olarak ele alınmıştır.

³² bkz Bölüm 3. 1. 3.

³³ bkz Ek 7.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COĞRAFİ SURİYE’NİN I. BİNYILI: GEÇ HITİT DÖNEMİNDE COĞRAFİ SURİYE

3. 1. Onuncu Yüzyılda Coğrafi Suriye:

Coğrafi Suriye’de 10. yüzyıl hakkında bilgi veren yazıtların bulunduğu merkezler, Karkamış, Tell Ahmar, Hama, Tell Tayinat ve Halep’tir. Anadolu Hiyeroglif Yazılı belgelerden anlaşıldığı üzere Geçiş Dönemi sonrasında Karkamış tahtına I. Suhi ile yeni bir hanedan hakim olmuştur (Bryce, 2012: 82; Hawkins-Peker, 2014: 107). İki hanedan arasındaki geçiş barışçıl yollarla olmuş gibi görünmektedir (Bryce, 2012: 82; Dinçol et al, 2012: 145).

Diğer merkezler ile ilgili bilgi veren yazılı belge sayısı Karkamış’a göre son derece azdır. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla bu merkezlerde yerel krallıkların hakimiyeti devam etmektedir. Tell Ahmar üzerinde 10. yüzyılda Masuwaralı kralların hakimiyeti söz konusudur¹. Hama’da ele geçen belgeler Palastin/Walastin Krallığı hakkında bilgi sağlamaktadır. İskenderun’da ele geçen Arsuiz stelleri de Palastin/Walastin Krallığı hakkında bilgi vermektedir. Halep üzerinde de önceki yüzyılda olduğu gibi Palastin/Walastin Krallığı’nın hakimiyeti altında görünmektedir². Söz konusu merkezler hakkında bilgi veren yazıtlar ilgili başlıklar altında sunulmuş, transliterasyon ve çevirileri verilerek değerlendirilmeler yapılmıştır.

3. 1. 1. Onuncu Yüzyılda Karkamış (Karkamiša):

Geçiş Dönemi boyunca Karkamış Krallığını yöneten “Büyük Krallar”, I. binyılın başında yerini “Ülke Beyi” unvanını kullanan yöneticilere bırakmışlardır (Bryce, 2012: 82; Hawkins-Peker, 2014: 107). Son Karkamış Büyük Kralı Ura-

¹ bkz Bölüm 3. 1. 2.

² bkz Bölüm 3. 1. 3.

Tarhunza hakkında bilgi veren **KH.11.O.400** ve **KARKAMIŠ A4b**'nin yazarları kendilerini “Kralın sevgili akrabası Suhi” ve “Kralın akrabası Suhi'nin oğlu” olarak tanıtmaktadırlar³ (Dinçol et al, 2014: 147; Peker, 2016: 16). Ayrıca **KH.11.O.400** yazıtında I. Suhi kendisini “Karkamış kentinin Ülke Beyi” olarak tanıtmaktadır (Dinçol et al, 2014: 147; Peker, 2016: 16). Bu yazıttan yola çıkılarak I. Suhi ile başlayan Ülke Beyleri hanedanının önceki Büyük Kral hanedanı ile dolayısıyla Kuzi-Teşup ile soy bağlantıları kurulabilmektedir (Dinçol et al, 2012: 145). I. Suhi ve ardılları Astuwalamanza, II. Suhi, Katuwa ve III. Suhi'nin⁴ aynı hanedana mesup oldukları, 10. ve 9. yüzyıla tarihlendirilen Karkamış yazıtlarından anlaşılmaktadır (Bryce, 2012: 88-91; Dinçol et al, 2012: 145; Hawkins-Peker, 2014: 107). Assur kaynakları ise 9. yüzyıla kadar Karkamış hakkında bilgi sağlamamaktadır (Hawkins, 2000: 75).

10. yüzyıla tarihlendirilen yazıtlar arasında sadece **KARKAMIŠ A4b** ve **KH.11.O.400** yazıtları I. Suhi dönemine tarihlendirilmektedir. Bu yazıtlar önceki bölümlerde sunulduğundan burada tekrar edilmeyecektir. I. Suhi'nin ardılı olan Astuwalamanza⁵ dönemine tarihlenen tek yazıt **KARKAMIŠ A14b**⁶ dir. Astuwalamanza'nın ismi ardıllarının dönemlerine tarihlenen **KELEKLİ**, **KARKAMIŠ A11a** ve **KARKAMIŠ A11b** yazıtlarında da belgelenmiştir.⁷

KARKAMIŠ A14b:

1	§ 1	[E]GO- <i>mi á-sa-tú</i> -[<i>wa/i-la</i>]- <i>ma</i> -[<i>za</i>]- <i>sa</i> [...?] [<i>K</i>]ar-ka-mi-sà-
2		<i>zi+a-sa</i> (REGIO) REGIO DOMINUS- <i>i+a-sa</i> ¹ <i>Su-hi-si</i> IUDEX- <i>ní-sa</i>
3		(FILIUS) <i>ní-mu-wa/i-zi+a-sa</i>
	§ 2	<i>a-wa/i zi+a-i+a</i> PO[RTA]- <i>la/i/u-n</i> [<i>a</i> ...
4	§ 3	[...- <i>m</i>]u-[<i>t</i>]á REL- <i>i-sa</i> MALLEUS- <i>la/i/u-i</i>
	§ 4	<i>wa/i-tú-*a</i> (DEUS) <i>Kar-hu-ha-sa</i> (DEUS) <i>ku+AVIS</i> -[<i>pa...</i>]

³ Yazıtların transliterasyon ve çevirileri Bölüm 2. 2. 2.' de sunulmuştur.

⁴ Marchetti-Peker, 2018: 97-98; Peker, 2016: 49.

⁵ bkz Ek 6.

⁶ CHLI: 83-87.

⁷ Bu yazıtlar kronolojik olarak, ilgili Ülke Beyi döneminde sunulacaktır.

Çeviri:

Ben Astuwalamanza'(yım). Karkamışlı Ülke Beyi, doğru (olan) Suhi'nin oğlu. (Benim inşa etti)ğim bu kapıları tahrip edecek olana Karhuha ve Kubaba ona düşman olsun.

KARKAMIŞ A14b yazıtının yazarı Astuwalamanza, yazıtın çevirisinde görüldüğü üzere kendisini “Suhi'nin oğlu” ve “Karkamışlı Ülke Beyi” olarak tanıtmaktadır. Bu durumda kendisinin 10. yüzyılın ilk çeyreği sonrasında Karkamış'ın hakimi olduğu makul görünmektedir (Bryce, 2012: 90-91; Hawkins-Peker, 2014: 107; Marchetti-Peker, 2018: 96; Peker, 2016: 49). Ülke Beyi'nin adı daha önceki edisyonlarda “Astuwatamanza” olarak okunmuştur (Hawkins, 2000: 85). Ancak güncel veriler ile birlikte (Rieken, 2008; Rieken-Yakubovich, 2010: 208-210) “ta₄” ve “ta₅” olarak isimlendirilen işaretlerin “ta” değil “la/i” ses değerlerinin olduğunun anlaşılması sonucu, bu ismin doğru okunuşunu “Astuwalamanza” olarak güncellemek yerinde olacaktır. Yazıtın içeriğinde ise Astuwalamanza inşa ettiği kapılardan bahsetmektedir.

Astuwalamanza'dan sonra Karkamış'ın hakimi oğlu Ülke Beyi II. Suhi⁸'dir (Hawkins-Peker, 2014: 107; Marchetti-Peker, 2018: 96; Peker, 2016: 49). **KARKAMIŞ A14a⁹**, **KARKAMIŞ A1a¹⁰**, **KARKAMIŞ A1b¹¹** ve **KELEKLİ¹²** yazıtları II. Suhi dönemine tarihlendirilmektedir. II. Suhi'nin taht yılları Astuwalamanza'nın ardılı olmasından dolayı 10. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir (Peker, 2016: 49).

⁸ bkz Ek 6.

⁹ CHLI: 83-87.

¹⁰ CHLI: 87-91.

¹¹ CHLI: 91-92.

¹² CHLI: 92-93.

KARKAMIŠ A14a:

1 § 1 EGO-mi-i ¹Su-hi-i-sa Kar-ka-mi-si-[...
2 ... || ...]
§ 2 [...]-ia-sa-ha
§ 3 wa/i-mu-*a á-ma-za |tá-ti-ia-za (LIGNUM)sà
3 la-ha-za |pi-ia-ta-*a ||
§ 4 L349(-)ara/i-ma-ha-wa/i-mu |LEPUS+ra/i-ta-na |pi-ia-ta [...
4 ... || ...]
§ 5 [... ...]-zi AVUS-ha-zi |za-za+ra/i-ta+ra/i ||
§ 6 wa/i-ma-za-*a DEUS-ni-zi “VAS”-tara/i-na NEG₂ POST-ni ||
5 a-tá |(BONUS)-wa/i-li-ia-ta
§ 7 wa/i-tà-*a mu-*a POST-ni a-tá |(BONUS)[...
6 ... || ...]
...
(CHLI: 86).

Çeviri:

Ben Karkamışlı Suhi'(yim). Bana babamdan miras olan ... yetkiyi verdiler. babam (ve) büyük babam ... ve onlar için tanrılar kişi(ler)ini yüceltmediler, ama beni yücelttiler....

KARKAMIŠ A14a yazıtının yazarı olan Suhi kendisini “Karkamışlı ...” olarak tanımlamakta ve tahtı babasından miras aldığını ifade etmektedir. **Bölüm 2. 2.**’de sunulan metinlerde I. Suhi’nin öncesinde Karkamış Tahtında Kuzi-Teşup soyundan gelen “Büyük Kralların” hakim konumda oldukları görülmektedir. Bu sebeple bu metnin yazarı Suhi’nin tahtı babasından devralan başka bir Suhi olduğu anlaşılmaktadır (Hawkins, 2000: 85). Bu durumda kendisinin 10. yüzyılın ikinci yarısında Karkamış’ın hakimi olduğu makul görünmektedir (Hawkins-Peker, 2014: 107; Marchetti-Peker, 2018: 96; Peker, 2016: 49). Metnin devamında II. Suhi tanrıların kendisini yücelttiğinden ve bu makama taşıdığından bahsetmektedir.

KARKAMIŠ A1a:

- 1 ...
- § 1 [...]ara/i[...] L273-x-ta
- § 2 wa/i-sa-*a |há-ha-ta-ia-ta
- § 3 a-wa/i [h]a-ta-[n]i?-ma-sa (L349)sà-pá?+ra/i-ka-wa/i-ní-na(URBS)
|(DEUS)TONITRUS-za-na |ARHA (ASCIA)ka+ra/i-ma-li-ta
- § 4 |mu-pa-wa/i-*a za-a-zi |DEUS-ní-zi-i |(SA₄)sá-na-i-ta
- § 5 [...]wa/i-*a REL-i-ta PES₂(-)tà-wa/i-i
- § 6 [...]pa-wa/i-mu za-a-zi |DEUS-ní-zi [...]
- 2 ... || ...]
- § 7 wa/i-tú-*a |pa+ra/i-ha-*a |(SCALPRUM.CAPERE₂)u-pa-ní-i-na
|(CAPERE₂)u-pa-ha
- § 8 |9-za-ha-wa/i-tú |pi-ia-ha
- § 9 |(L349)á-la-ta-ha-na-ha-wa/i(URBS) |ARHA |DELERE-nú-wa/i-ha
- § 10 |wa/i-tú-*a |pa+ra/i-i-ha-*a (SCALPRUM.CAPERE₂)u-pa-ní-na
|(CAPERE₂)u-pa-ha
- § 11 |9-za-ha-wa/i-tú |pi-ia-ha
- § 12 a-wa/i |ha-za-u-na-na(URBS) ARHA |([“]L218”)há-ha-ta-ha
- § 13 |SUB-na-pa-wa/i-mu?//ma?(-)za-na REL-*a |LITUUS+na-ha
- § 14 wa/i-sa-*a |AVUS-ha-ti |mi-i-sa-*a |URBS+MI-ní-sa [x]-na[...]
- § 15 [...] ta-ní-mi-i-sa L349(-)ara/i[...]
- 3 ... || ...]
- § 16 [...]na-si-ha-wa/i-ta (DEUS)TONITRUS-za-na |pa+ra/i-i-*a SUPER+ra/i-i-*a
(SOLIUM+MI)i-sà-nú-wa/i-ha
- § 17 ARHA-pa-wa/i REL-i PES-wa/i-i-ha-*a
- § 18 wa/i-mu-*a za-a-zi DEUS-ní-zi |ta-ní-mi-zi |CUM-ní ARHA PES-wa/i-ta
- § 19 wa/i-ta-*a REL-i-ha pa-sa-na-*a “PODIUM”-ta-ti PRAE-i |L466(-)sù-ní-ha
- § 20 REL-i-ha-wa/i-ta pa-sa-na-*a |“PODIUM”-ta-ti PRAE-i |L466(-)sù-ní-ha
- § 21 ARHA-pa-wa/i REL-*a PES-wa/i-i-ha
- § 22 wa/i-mu-*a mi-i-sa-*a |BONUS-mi-sa FEMINA-ti-sa ^IBONUS-ti-i-sa [...]
- 4 ... || ...]

- § 23 [...]-i-na |INFANS-ní-i-na ^ITONITRUS.HALPA-pa-AVIS₂-pi-na
|AEDIFICARE-MI-na |SUPER+ra/i INFRA-ta |CRUS-nu-wa/i-ha
- § 24 ARHA-pa-wa/i REL-i PES-wa/i-i-ha
- § 25 wa/i-mi-i-*a za-i!-na DEUS-ní-si-i-na |L455-li-ia-na i-zi-i-ha
- § 26 za-ha-wa/i |(FORTIS)mu-wa/i-ta-li-na (DEUS)TONITRUS-za-na |CRUS-nu-wa/i-ha
- § 27 |CUM-ha-wa/i-tú za-a-zi DEUS-ni-zi-i |CRUS-nu-wa/i-ha
- § 28 |á-ma-za-ha-wa/i-mi |STATUA-ru-sa [...
5 ... || ...]
- § 29 [...]-i-sa-ta-i
- § 30 a-wa/i REL-i-sa |OVIS(ANIMAL)-si
- § 31 a-wa/i za-a-ti-i |STATUA-ru-ti-i |OVIS(ANIMAL)-na |(LIBARE)sa₅+ra/i-li-i-tú
- § 32 REL-i-sa-pa-wa/i |(PANIS)tu+ra/i-pa-si-i
- § 33 wa-tú-*a |(PANIS)tu+ra/i-pi-na |(LIBARE)sa₅+ra/i-la-ta-za-ha PES₂(-)pa(-)PES₂-ia-tú
- § 34 a-wa/i |i-zi-i-sa-ta-i |REL-i-sa
- § 35 pa-pa-wa/i-ta-*a za-a-zi DEUS-ní-zi-i pa-na-*a |PANIS.PITHOS-ní-i-na
|FINES-hi[...
6 ... || ...]
- § 36 [...]PES-wa/i-ti
- § 37 a-wa/i ^Iha-ta-ma-na-ia |REL-a-za |(L349)sà-pá?+ra/i-ka-wa/i-ní-sa(URBS)
(DEUS)TONITRUS-za-sa a-tá |za-ha-nu-wa/i-ta
- § 38 pa-ti-ha-wa/i pa-*a za-a-zi DEUS-ní-zi a-tá |za-ha-nu-wa/i-tú
(CHLI: 88-89; Peker, 2004: 82-83).

Çeviri:

... ve o ... dı. [H]ata[n]ima(?), Saparklı Tarhunza'yı aşağı kesti, ve onlar bu tanrıları bana ters çevirdiler. [...] nereye gittiysem, bu tanrılar bana [... onun önüne, ben bir ganimet getirdim, ve ona bir dokuzuncuyu verdim. Alatahana kentini yok ettim. Ve onun önüne, ben ganimet getirdim. Ben Hazauna kentinden uzağa ... -dım ve ikincisini aşağı gördüm , o ... büyük baba için benim

kentimin ... [... [...] hepsi ... [.. ve [...]NA'nın Tarhunza'sını, Ben, önünde yukarı oturttum. Ve dışarı geldiğimde, bütün bu tanrılar benimle dışarı geldiler, ve bazen ben onları(?) bir sunağa ... dım ve bazen başka bir sunağa ... dım. İleri geldiğim zaman, bana benim sevgili kadınım BONUS-ti [... .. benim ...]-dım oğul Halpasulupi ben yaptım yukarı (ve) aşağı inşa etmeye başladım. Dışarı çıktığım zaman, Ben bizzat tanrıların bu toplantısını yaptım ve bu kudretli Tarhunza'yı ayakta kıldım, ve onunla birlikte bu tanrıları ayakta kıldım. Ve kendim için benim heykelim ben [... ..] o onurlandıracak. (Her) kim(dir ki) (o) koyunun (adamıdır), ona bu heykele bir koyun sunsun. Ama (her) kim(dir ki) (o) ekmeğin (adamıdır), ona ekme ... ve ona (heykele) sıvı sunu yapsın. (Her) kim (onu) onurlandıracak (olursa), ona bu tanrılar [...] bu [yiyeceği (?)... [Ama (her) kim bu heykele(?) kötülükle] gelecek (olursa), (bu) ki Saparklı Tarhunza Hatamana'ya saldırdı, bu olmalı (ki:) bu tanrılar o adama saldırsın!

KARKAMIŠ A1a'nın yazarının ismi metinden anlaşılamamaktadır. Ancak yazar eşinin ismini "sevgili kadınım BONUS-ti" olarak kaydetmiştir. Bu isim **KARKAMIŠ A1a** yazıtına eşlik eden **KARKAMIŠ A1b** yazıtında da karşımıza çıkmaktadır.

KARKAMIŠ A1b:

1	§ 1	EGO-mi-i ¹ BONUS-ti-sa ¹ Su-hi-si-i REGIO-ní DOMINUS-ia-i-sa
BONUS-mi-sa
2		FEMINA-ti-i-sa
	§ 2	wa/i-ti-*a mi-i-sa-*a VIR-ti-i-sa REL-i-ta REL-i-ta
3		á-lá/i-ma-za i-zi-i-sa-ta-i mu-pa-wa/i-ta-*a
	§ 3	BONUS-sa ₅ +ra/i-ti CUM-ní i-zi-i-sa-ta-i
(CHLI: 92).

Çeviri:

Ben, Ülke Beyi Suhi'nin sevgili kadını BONUS-ti'(yim). Erkeğim (kendi) adını nerede yüceltirse, benimkini de iyilikle onurlandıracaktır.

KARKAMIŠ A1b'nin yazarı kendisini "Ülke Beyi Suhi'nin sevgili kadını BONUS-ti" olarak tanıtmaktadır. **KARKAMIŠ A1b**'nin sunduğu bilgiden yola çıkılarak **KARKAMIŠ A1a**'nın yazarının II. Suhi olduğu anlaşılmaktadır. Bu yazıt II. Suhi hakkında en detaylı bilgi veren yazıttır (Bryce, 2012: 91). II. Suhi, uzun heykel duvarına eklenen yazıtında galip geldiği bazı zaferlerden ve bunlar sonucunda tanrıları yüceltmek için inşa ettiği tapınaklardan bahsetmektedir. Tanrılara ve kendi heykeline yapılacak sunuları kaydetmiştir (Hawkins, 2000: 77).

II. Suhi dönemine tarihlendirilen bir diğer yazıt ise **KELEKLİ** yazıttır. Yazıtın Karkamış'ın Ülke Beyleri ve Büyük Krallar arasındaki başka bir temasa işaret ettiği düşünülmektedir (Dinçol et al., 2012: 145).

KELEKLİ:

1	§ 1	EGO-mi-i ¹ Su-hi-sa-*a IUDEX[... Kar-ka-]mi ² -si-sa(URBS)
REGIO.DOMINUS-ia-i _x -sa
2		¹ A-sa-tú-wa/i-la/i-ma-za-[... ...]-i _x -sa
	§ 2	wa/i-ti-*a ku-ma -na
3		(MONS)TÚ-sa-*a [REX]-ti-sa x x x x-[na ²] á-mi-na BONUS-mi-na FILIA-tara/i-na CAPERE-i ²
4	§ 3	m[u]-pa-[-wa/i...
(CHLI: 93).

Çeviri:

Ben [... Karka]mıslı Ülke Beyi Astuwalamanza'nın [... oğ]lu, [...], doğru (olan), Suhi'(yim). Ve Kral Tuthaliya kendisine (evlenmek için) benim sevgili kızımı alacağı zaman, bana [...

KELEKLİ yazıtının yazarı kendisini “Astuwalamanza’nın oğlu”, “Karkamışlı Ülke Beyi” olarak tanıtmaktadır. Yazıt bu sebeple II. Suhi dönemine tarihlenmektedir (Hawkins, 2000: 93). Metin devamında II. Suhi kızının Kral Tuthaliya ile evliliğinden bahsetmektedir. Kral Tuthaliya ismi **KARKAMIŞ A16c** yazıtında da karşımıza çıkmaktadır.

KARKAMIŞ A16c:

1 § 1 MAGNUS.REX MONS-tu HEROS Kar-k[a]-(mi-sa)REGIO
(Bossert, 1946: 74; CHLI:82).

Çeviri:

Büyük Kral Tuthaliya, Kahraman, Karkamış Ülkesi Kralı...

KARKAMIŞ A16c’de Tuthaliya adı “Büyük Kral” ve “Karkamış Ülkesi Kahramanı” olarak yer almaktadır. İlk edisyonlarda yazıt **KARKAMIŞ A4b**’ye olan benzerliği ve “Büyük Kral” ifadesinden dolayı arkaik yazıtlardan biri olarak düşünülmüştür (Hawkins, 2000: 76). Ancak aynı ismin **KELEKLİ** yazıtında tekrar geçiyor oluşu kendisinin II. Suhi’nin çağdaşı olabileceğine işaret etmektedir (Hawkins, 2000: 76). Bu durumda **KELEKLİ** yazıtının Karkamış’ın Ülke Beyi II. Suhi ve Büyük Kral Tuthaliya’nın çağdaşlığına işaret ettiği görülmektedir.

II. Suhi’nin ardılı Katuwa¹³’nın dönemine tarihlendirilen yazıtlarda, Katuwa ve Ura-Tarhunza’nın torunları arasında bir mücadele olduğu görülmektedir¹⁴ (Bryce, 2012: 89; Hawkins-Peker, 2014: 107). Bu durumda **KELEKLİ** yazıtında bahsi geçen Tuthaliya’nın, II. Suhi ile aynı dönemde yaşamış, Ura-Tarhunza’nın ardıllarından biri olduğu düşünülmelidir (Dinçol et al, 2012: 145).

¹³ bkz Ek 6.

¹⁴ bkz **KARKAMIŞ A11b**; **KARKAMIŞ A11c**.

KARKAMIŠ A2¹⁵, KARKAMIŠ A3¹⁶, KARKAMIŠ A11a¹⁷, KARKAMIŠ A11b¹⁸, KARKAMIŠ A11c¹⁹, KARKAMIŠ A12²⁰ ve KARKAMIŠ A25²¹ yazıtları, Katuwa'nın dönemine tarihlendirilmektedir. Bu yazıtlar sayesinde Katuwa, 10. yüzyıl içerisinde hakkında en çok bilgi sahibi olunan Karkamış Ülke Beyi'dir (Bryce, 2012: 92). Yazıtların transliterasyon ve çevirileri aşağıda sunulmaktadır.

KARKAMIŠ A2:

1	§ 1	EGO ¹ Ka-tu-wa/i-sa “IUDEX”-sa Kar-ka-mi-si-za-sa (REGIO)REGIO
DOMINUS-ia-sa ¹ Su-hi-si-sa REGIO-ni DOMINUS-ia-i-sa
(FILIUS)ni-mu-wa/i- za-sa
2	§ 2	wa/i-mu-*a ku-ma-na (DEUS)TONITRUS-sa á-ma-za tá-ti-ia<-za>
("LIGNUM")sà-la-ha-za pi-ia-ta
	§ 3	a-wa/i za-a-sa Kar-ka-mi-si-za-sa(URBS) (DEUS)TONITRUS-sa
NEG ₂ -ha mi-i-*a tá-ti-i “VAS”-tara/i-na POST-ni a-tá BONUS-li-ia-ta
	§ 4	NEG ₂ -ha-wa/i-sa mi-i-*a AVUS-ha POST-ni a-tá BONUS-li-
ia -ta
3	§ 5	wa/i-sa-*a mu-*a Ka-tu-wa/i-ia Kar<-ka>-mi-si-za(URBS) REGIO
DOMINUS-ia “VAS”-tara/i-na POST-ni a-tá BONUS-li-ia-ta
	§ 6	wa/i-mu-ta su-ha-na-ti-*a (“FRONS”)ha-ta-ti a-tá LITUUS+na-tà
	§ 7	wa/i-ta-*a mi-ia-za-*a LITUUS+AVIS-ta-ni-ia-za REGIO-ni-i a-tá
(DEUS)BONUS-na (DEUS)VITIS(-)ti-PRAE-ia-ha
4		ARHA (CAPERE ₂)u-pa-ta
	§ 8	a-wa/i mi-ia-za- LITUUS+AVIS-ta-ni-ia-za OVIS(ANIMAL)-i 10
ASINUS CRUS+RA/I
	§ 9	mu-pa-wa/i-tu-*a za-ia (DEUS)TONITRUS-sa DEUS.DOMUS-tà
BONUS-sa ₅ <+ra/i>-ti-i za-la L261.PUGNUS-ru-ha
...		(CHLI I: 109).

¹⁵ CHLI: 108-112.

¹⁶ CHLI: 108-112.

¹⁷ CHLI: 94-100.

¹⁸ CHLI: 101-108.

¹⁹ CHLI: 101-108.

²⁰ CHLI: 112-114.

²¹ CHLI: 121-122.

Çeviri:

Ben Ülke Beyi Suhi'nin oğlu, Karkamışlı Ülke Beyi, doğru (olan), Katuwa'(yım). Tarhunza bana babalık mirasımı verdiğinde, bu Karkamışlı Tarhunza kişiyi ne babam için ne de dedem için yüceltmişti, ama benim için Kar(ka)mışlı Ülke Beyi Katuwa kişiliğini yüceltmişti, (ve) bana seven(?) bir yüzle baktı ve iyi zamanlarımda bu, kırsalda Tahıl Tanrısını ve Şarap Tanrısını ortaya çıkardı. İyi günlerimde bir koyun için on (arpa) dikilirdi ve bunun üzerine ben kendim (?) Tarhunza'nın bu tapınaklarını onun için iyilikle yaptım(?)

KARKAMIŞ A2 yazıtının yazarı kendisini “Ülke Beyi Suhi'nin oğlu” ve “Karkamışlı Ülke Beyi doğru (olan) Katuwa” olarak tanıtmaktadır. Kendisinin II. Suhi'nin oğlu olduğu yazıtlarında açıkça görüldüğünden 10. yüzyılın son çeyreğinde, Karkamış'ın hakimi olduğu kabul edilmektedir (Hawkins-Peker, 2014: 107; Marchetti-Peker, 2018: 96; Peker, 2016: 49). Yazıtın devamı niteliğindeki bir diğer yazıt kendisine eşlik eden **KARKAMIŞ A3** yazıtıdır.

KARKAMIŞ A3:

- 1 § 16 |za-ti-pa-wa/i |Kar-ka-mi-si-za(URBS) (DEUS)TONITRUS-ti-i ¹Ka-tu-wa/i-sa |REGIO-ni-ia-si |DOMINUS-ia-sa REL-i-zi |“(L273”)wa/i+ra/i-pa-si |DOMINUS-ia-zi-i pi-ia-tá
- § 17 a ma-wa/i-sa |(CAELUM.L286.x)sá-pa-tara/i-i-sa
- 2 b |ma-pa-wa/i-sa |(L265)||mi-zi-na-la-sa
- c |ma-pa-wa/i-sa |(SCUTELLA)tu-ni-ka-la-sa
- d ma-pa-wa/i-tà |(DIES.OVIS)ku-ki-sà-ti-zi
- e |MAGNUS+ra/i-hi-sa₅+ra/i-ma-sa-wa/i-tá?!(URBS) |URBS(-)hu-tá-ni-i |REL-i-zi |SOLIUM+MI-ti
- § 18 |POST+RA/I-wa/i-sà-ti-pa-wa/i-ma-za-*a |REL-i-sa |POST-ni |a-tá CRUS-i||
- 3 § 19 a |ma-wa/i-sa REX-ti-sa
- b ma-pa-wa/i-sa |REGIO-ni-ia-si DOMINUS-ia-sa

- § 6 [wa/i-m]a-tá [|]REGIO-ní-ia |L314(-)sá-pa-za |REL-a-ti SUB-na-na ARHA
(PES₂)tara/i-za-nu-wa/i-tá
- § 7 wa/i-mu-*a mi-i-sa-*a DOMINUS-na-ni || (DEUS)TONITRUS-sa (DEUS)Kar-
hu-ha-sa (DEUS)ku+AVIS-pa-sa-ha mi-ia-ti-*a |“IUSTITIA”-na-ti
(LITUUS)á-za-ta
- § 8 wa/i-mu-tá-*a á-ma |tá-ti-ia AVUS-ha-ti-ia |REGIO-ní-ia (L33(1))mi-tà-
sa₅+ra/i-i-na REL-a-ti a-tá i-zi-ia-tá
- § 9 (DEUS)BONUS-pa-wa/i-mu (DEUS)“[VITIS]”(-)t[i-PR]AE-i[a-ha ...
- § 10 [a]-wa/i mi-ia-za-*a DEUS.AVIS-ta-ní-ia-za OV[IS...]-wa/i
[ARGENTUM].DARE [x] ASINUS(ANIMAL)
- 4 “HORDEUM” || |CRUS+RA/I
- § 11 mu-pa-wa/i-*a pi-na-*a LINGERE-sa-ti Kar-ka-mi-si-za(URBS)
(DEUS)TONITRUS-ti DEUS.DOMUS-tà [L261.]PUGNUS-ru-ha
- § 12 wa/i-tú-ta-*a PANIS(-)ara/i-si-na PONERE-wa/i-ha
- § 13 |za-ia-ha-wa/i “PORTA”-la/i/u-na á-ma |AVUS-ti-ia mu-*a |PRAE-na
CRUS.CRUS-ta
- § 14 a-wa/i PURUS-MI-ia DEUS.DOMUS-sa(?) ku-ma-na AEDIFICARE+MI-ha
- § 15 wa/i-mu-tá-*a |za-zi (SCALPRUM)ku-ta-sa₅+ra/i-zi |POST-ní ||
- 5 |PES-wa/i-ta
- § 16 a-wa/i za-ia “PORTA”-na |SCALPRUM-sa₅+ra/i-ha
- § 17 wa/i-tà-*a |FRONS-la/i/u ARGENTUM.DARE-si-ia sa-tá-*a
- § 18 wa/i-tà-*a “LIGNUM”-wa/i-ia-ti AEDIFICARE-MI-ha
- § 19 |za-zi-pa-wa/i (DOMUS)ha+ra/i-sà-tá-ni-zi IÁ-na-ia BONUS-sa-mi-i
FEMINA-ti-i DOMUS+SCALA(-)tá-wa/i-ni-zi i-zi-i-ha
- § 20 |za-ha-wa/i (DEUS)Á-tara/i-su-ha-na za-ti-ia-za |PORTA-na-za BONUS-
sa₅+ra/i-ti (SOLIUM)i-sà-nu-wa/i-ha
- ... (CHLI: 95-96; Peker, 2004: 83-84).

Çeviri:

Ben Katuwa’(yım), doğru (olan), Karkamış Ül[ke Beyi, Ülke Beyi Suhi’nin]
oğlu, Ülke Beyi Astuvalamanza’nın torunu. Bana tan[nrısı] eliyle
yükse[tti], [ve bana benim] babamdan gelen gücü o (tanrılar) verdi,

doğruluğundan dolayı tanrılar beni güç içinde yükseltti. Fakat benim 20-TATI'm bana karşı isyan etti, bundan dolayı onlar toprakların benim altımdan TARZA'ya sebep oldular. Efendim Tarhunza, Karhuha ve Kubaba doğruluğundan dolayı beni sevdiler, bundan dolayı onlar babamın ve büyük babamın topraklarını benim için MITASARI- yaptılar, ve Hububat tanrısını ve Şarap Tanrısını benim için [onlar dışarı getirdiler], ve benim günler(?)imde bir koyun için bedel(?) (olarak) [bir çok] ASINUS₆ (hayvanı) arpası ayaktaydı. Ama sonra, ben bizzat Karkamışlı Tarhunza için bolluk içinde tapınak(lar) inşa ettim(?), onun için ARASI ekmeği yerleştirdim. Ve büyük babalarım(ın) bu geçitleri bana kadar geçip geldi. Tapınağın kutsal yerini inşa ederken, bu ortostatlar bana “sonra geldi”. Bu geçitleri ben “ortostatla donatım”, onlar başta bedeldeydi (çok pahalı?). (Aynı zamanda) onları ahşap ile inşa ettim ve bu üst katları TAWANI- katları olarak sevgili kadını Anas için ben inşa ettim, ve bu tanrı Atrisuha'yı ben bu geçitlerde iyilikle oturttum...

KARKAMIŞ A11a yazıtının yazarı kendisini “doğru (olan) Karkamışlı Ülke Beyi Katuwa” olarak tanıtmaktadır. Yazıt “Kadınlar Mahali” olarak ahşap üst katların inşası ve ortostatlarla donatılmasını kaydetmektedir. Metnin devamında kutsal figür Atrisuha'nın dikilmesini anlatmaktadır. Ayrıca bu yazıtta Katuwa, kendisine karşı bir isyandan söz etmektedir (Hawkins, 2000: 96). Bu isyana ilişkin daha detaylı veriler **KARKAMIŞ A11b**'de mevcuttur. **KARKAMIŞ A11a** yazıtı ise Katuwa döneminde gelişen refahtan ve tanrılar için yapılan inşa faaliyetlerinden bahsederek devam etmektedir (Hawkins, 2000: 95).

KARKAMIŞ A11b (= KARKAMIŞ A9):

- 1 § 1 EGO-wa/i-mi ^IKa-tú-wa/i-sa “IUDEX”-ni-i-sa DEUS-ni-ti-i (LITUUS)á-za-mi-i-sa Kar-ka-mi-si-za-sa(URBS) |REGIO-ni DOMINUS-sa ^ISu-hi-si |REGIO-ni DOMINUS-ia-i-sa |(FILIUS)ni-za-sa ^IÁ-sa-tú-wa/i-lá/i-ma-za-si REGIO-ni DOMINUS-i-sa |FILIUS.NEPOS-si-i-sa
- § 2 a-wa/i za-a-sa URBS+MI-ni-i-sa mi-sá-*a |tá-tà-li-sa AVUS-ha-

- 2 *tà-li-sa* || ^IL447-*nu-wa/i-ia-si sa-tá-*a*
- § 3 *wa/i-sa-*a* VACUUS-*ti-i-sa* |ARHA (“LONGUS”)ia+*ra/i-ia-ta*
- § 4 *wa/i-na-*a* ^IMAGNUS+*ra/i-TONITRUS-tá-sa-za* |FILIUS.NEPOS-*sa-za*
CUM-*ní* |(LOCUS)pi-*ta-ha-li-ia-ha*
- § 5 *wa/i-ma-zá-*a* *mi-i-na-a* |*sá-pa-la/i-li-na* |URBS+*MI-ni i-pa-ni-si-ná*(URBS) |*á-*
ma-ha-wa/i |*sá-pa-la/i-li-ia* TERRA.PONERE-*ru-tà mu-zi-ki-ia*(URBS) |[...]|
- 3 § 6 *wa/i-ma-na-*a* |AEDIFICARE-*MI-ha*
- § 7 *a-wa/i* |REL-*a-ti-i* |(ANNUS)u-*si-i Ka-wa/i-za-na*(URBS)
|(CURRUS)wa/i+*ra/i-za-ni-ná* |PES₂-*za-ha*
- § 8 *pa-tá-za-pa-wa/i-ta-*a* (TERRA+LA+LA)wa/i-*li-li-tà-za mi-i-zi-*a* |*tá-ti-i-zi*
AVUS-*ha-ti-zi-ha* |L348(-)la/i/u-*tà-li-zi-ha* |NEG₂-*a* (PES₂)HWI-HWI-*sà-tá-si*
- 4 § 9 *mu-pa-wa/i-*a mi-i-sa-*a* DOMINUS-*na-ní-i-sa* || CAELUM
(DEUS)TONITRUS-*sa* (DEUS)Kar-*hu-ha-sá* (DEUS)ku+AVIS-*pa-pa-sa-ha*
*mi-ia-ti-*a* “IUSTITIA”-*wa/i-na-ti* (LITUUS)á-*za-tá*
- § 10 *wa/i-ma-tá-*a* (“LIGNUM”)hu-*hú+ra/i-pa-li* |(SOLIUM)á-*sa-tá*
- § 11 *wa/i-ma-tà-*a* |PRAE-*na* (PES₂)HWI-*ia-ta*
- § 12 *a-wa/i pa-ia-*a* |REGIO-*ni-ia* (“VACUUS”)ta-*na-tá-ha*
- § 13 *wa/i-ta-*a* (SCALPRUM.CAPERERE₂)u-*pa-ní-zi a-tá*
- 5 |(“CAPERE₂”)|u-*pa-ha*
- § 14 *a-wa/i pi-i-na-*a* |REGIO-*ni-ia-ti* (FULGUR)pi-*ha-mi-sa* SUPER+*ra/i-*a*
|PES-*wa/i-i-ha*
- § 15 |*za-zi-ha-wa/i-mi-i* (DOMUS.SUPER)ha+*ra/i-sà-tá-ni-zi pa-ti-i-*a*
(“ANNUS”)u-*si* |AEDIFICARE-*MI-ha*
- § 16 *wa/i-mi-ta-*a mi-i-na-*a* DOMINUS-*na-i-ni-i-na* (DEUS)Kar-*hu-ha-si-na*
(DEUS)ku+AVIS-*pa-si-ha* CRUS.CRUS(-)ní-*ia-sa-ha-na* |LITUUS+*na-ha*
- 6 § 17 *wa/i-ma-tá-*a* |za||-*ti-i* |(“PODIUM”)hu-*ma-ti* |(SOLIUM)i-*sà-nú-wa/i-ha*
... (CHLI: 103; Peker, 2004: 85).

Çeviri:

Ben Katuwa, doğru (olan), tanrılar tarafından sevilen, Karkamışlı Ülke Beyi, Ülke Beyi Suhi'nin oğlu, Ülke Beyi Astuvalamanza'nın torunu. Babamın ve büyük babamın bu kent Ninuvi'nindi, (fakat) o (elini?) boşuna genişletti,

onunla birlikte Ura-Tarhunza'nın torunlarını ben sürgün ettim?, ve onlardan, benim Ipani kentinin SAPATILI-si, ve aynı zamanda Muziki'nin .. lerinden benim SAPATILI-'mi, [ben ... dım] Ben bizzat onu (tekrar) inşa ettim. Kava kentinin arabalı savaşıyla(rın)ı babamın, büyük babamın ve atalarımın(?) bu topraklarına (içeri) götürdüğüm senede yürümemişti, ama beni efendim gökteki Tarhunza, Karahuha ve Kubaba, doğruluğumdan dolayı sevdi, benim için onlar HUHURPALI'nin üzerinde oturdu, onlar önümde yürüdüler, ve bu ülkeleri harap ettim, içeri ganimetler getirdim, ve sonra ülkeler tarafından yüceltildim, yukarı kadar geldim . Bu üst katları o yıl içinde bizzat ben inşa ettim. Ve ben onları bu podyuma ben oturttum...

KARKAMIŠ A11b'nin yazarı kendisini “doğru (olan), tanrılar tarafından sevilen Ülke Beyi Katuwa” olarak tanıtmaktadır. **KARKAMIŠ A11b** yazıtında Katuwa, Ura-Tarhunza'nın torunlarını sürgün ettiğinden bahsetmektedir (Hawkins, 2000: 103). Metnin içeriğinden Ura-Tarhunza'nın torunları ve Katuwa arasında bir mücadele yaşandığı ve Katuwa'nın bu mücadelede galip gelen taraf olduğu anlaşılmaktadır (Bryce, 2012: 92; Hawkins-Peker, 2014: 107). Katuwa bu başarısını tanrıların yardımına bağlamakta ve metnin devamında tanrılar için yaptığı inşa faaliyetinden ve verilmesi gereken kurbanlardan söz etmektedir. Metnin devamı **KARKAMIŠ A11c** yazıtında kaydedilmiştir.

KARKAMIŠ A11c (= KARKAMIŠ A10):

...

5 ...

§ 30 |za-pa-wa/i-tá |URBS+MI-ni-i-na mu-*a |REL+ra/i-i IMAGNUS+ra/i-
TONITRUS-ta-sa-za FILIUS.NEPOS-sa-za |("L314")ha-sá-ti-i ARHA |tà-ha

§ 31 |NEG₂-wa/i-na |REL+ra/i-i (LOCUS)pi-ta-ha-li-ia-ha

§ 32 à-wa/i |za-a-zi |DEUS-ni-i-zi |AUDIRE+MI-ta+ra/i-ru

... (CHLI: 103-104; Peker, 2004: 85).

Çeviri:

Ben bizzat bu kenti Ura-Tarhunza'nın torunlarından *pithaliya* yaptığımdan, fakat onları (kenti-kentin halkını) sürmediğimden, bu tanrılar işitmiş olsunlar....

KARKAMIŠ A11c yazıtı, **KARKAMIŠ A11b**'nin devamıdır. Bir çift kapı ortostatı olan bu iki yazıt sonraki dönemlerde yerinden edilmiş ve yeniden kullanılmıştır (Hawkins, 2000: 77). **KARKAMIŠ A11c** yazıtı tanrıların tapınaklarına gelecekte verilebilecek zarar karşısında lanet cümlesi ile başlamaktadır. Metnin devamında Katuwa, kenti Ura-Tarhunza'nın torunlarından aldığını tekrar etmektedir. Burada geçen anlatımda Katuwa kenti "*pithaliya*" yaptığını söylemektedir. Bu kelimenin anlamı halen daha tartışma konusudur. Melchert'e göre bu kelime kentin Katuwa tarafından barışçıl bir şekilde alındığına işaret etmektedir (Melchert, 2011: 77). Önceki edisyonda Hawkins'e göre ise bu kelime savaş yolu ile zorla almak anlamında kullanılmıştır (Hawkins, 2000: 104). Yeni bulgular ışığında Melchert'in yaptığı analiz doğru görünmektedir.

KARKAMIŠ A12:

- 1 § 1 EGO-wa/i-mi-i ¹Ka-tú-wa/i-sa |"IUDEX"-ní-i-sa DEUS-ní-ti
(LITUUS)á-za-mi-sa Kar-k[a]-m[i-si-za-sa(URBS) REGIO]
DOMINUS[...] ¹Su-h[i-...
- 2 ... || ...]
- § 2 [... -ti-[zi]-ha |NEG₂ (PES₂)HWI-HWI-sà-ta-si
- § 3 mu-pa-wa/i-*a (DEUS)TONITRUS-sa (DEUS)Kar-hu-ha-sa
(DEUS)ku+AVIS-pa-sa-ha |PRAE-na |PES₂(-)wa/i-sà-i-ta
- § 4 wa/i-tá-*a (CURRUS)wa/i+ra/i-za-ní-na a-tá [|PES₂(-)wa/i-[z]a-ha
- 3 § 5 [...] || |CAPERE-ha
- § 6 (LIGNUM)sa-pi-si-za-pa-wa/i(URBS) FLUMEN-pa-ti-na
(VACUUS)tá-na-ta-ha
- § 7 á-wa/i-ia-na-wa/i-na-pa-wa/i(URBS) "CASTRUM"-sà 100
CURRUS(-)ku-sà-ti |INFRA-tá "PUGNUS"-sà-ha
- § 8 wa/i-mu-tá-*a |("L273")wa/i+ra/i-pi L275-i-ta

- § 9 *a-wa/i* [...
4 ... || ...]
§ 10 *m[u²-pa-wa/i]-tú-tá-*a mi-ia-ti-*a* |“IUSTITIA”-ni-ti-i |(LITUUS)
ti-ti-ti-i |(PES₂)[...]
§ 11 *wa/i-tú-[ta]-*a* (“L350”) *á-sa-ha+ra/i-mi-sà* |(PES₂) *pa-za-ha*
§ 12 |(L273) *wa/i+ra/i-pi-ha-wa/i-tú* (“SCUTUM”) *hara/i-li-ha*
5 |ARGENTUM.DARE/*pi-ia*|-*[ta]ra/i*-[...] |(PES₂) *pa-za-ha*
§ 13 *wa/i-tú-wa/i-na-*a* |PRAE-*na* |“L30”(-) *ri+i-nu-wa/i-ha*
§ 14 ... *a-w[a/i] p[i- (+frag.11?: p)i-na-*a VIA-wa/i*-[...] “FULGUR”
-ha[...)
frag. 5 [...(DE)US[?]][*h*]*i-pu-tà*-[...]
(CHLI: 113-114).

Çeviri:

Ben ... Suhi'nin (oğlu), Karkamışlı Ülke Beyi, tanrılar tarafından sevilen, doğru (olan) Katuwa'(yım). ... [O tarlalara atalarım] ve [dedelerim] yürümemişlerdi, ama tanrılar Tarhunza, Karhuha ve Kubaba benden önce yürüdü(?) ve ben arabayı taşıdım, [ve ...] aldım. Sapisi nehir ülkesinin topraklarını ve Awayana kentin surlarını harap ettim. Onlar ... beni beceri için eğitti ve[... Doğruluğum üzerine, gözüne girdim. Ona diri bir kurban olarak (olarak) gittim, ona yetenek ve koruma ("kalkan") olarak gittim. Ve ondan önce sebep olduğum...Ve tanrıça Hepat tarafından yüceltilen...

Katuwa dönemine tarihlenen bir diğer yazıt **KARKAMIŞ A12** yazıtıdır. Yazar kendisini “Karkamışlı Ülke Beyi, doğru (olan), tanrılar tarafından sevilen Katuwa” olarak tanıtmaktadır. Metin büyük ölçüde askeri anlatılar içermektedir (Hawkins, 2000: 77). Yazıtın içeriğinde Katuwa, Tanrının kendisini babasını ve dedesini yüceltmediği kadar yücelttiğini söylemektedir (Hawkins, 2000: 114). Bu anlatımlar Karkamış'ın hakimiyet alanının Katuwa döneminde daha önce olmadığı kadar genişlediğine işaret ediyor olabilir.

KARKAMIŠ A25a:

(a1-3)

1-2	[... ...]
§ 1	<i>a-wa/i pa-PITHOS(URBS)-ha (L274)ha-ta-li-ha</i>
§ 2	<i>pa-tá-za-pa-wa/i-*a TERRA+LA+LA-tà-za mi-zi-*a tá-ti-zi [...</i>
§ 3	<i>...]CAPERE-tú</i>
§ 4	<i>wa/i-na-*a L261.PUGNUS-ru-tú</i>
3	[... ...]
§ 5	<i>...] [x](-)ha+ra/i-z[i/a]-tú-u</i>
§ 6	<i>...] DOMINUS-na-ni-i (DEUS)Kar-hu-ha-ia (DEUS)ku+AVIS- pa-ha Kar-ka-mi-si-i-za(URBS) (MAGNUS.DOMINA)ha-su-sa₅+ra/i- [i[?]] x [...</i>
4	[... ...]
§ 7	<i>... á]-ma-za ("STATUA")tá-ru-sa pa-ti-i-*a (ANNUS)u-si CRUS-nu- wa/i-[ha]</i>
§ 8	<i> x[...]-wa/i-[... [... ...]</i>

(a2)

*wa/i-tú-u kar-[...
(CHLI: 122).*

Çeviri:

... Pa... kentini de vurdum. Atalarım ve dedelerimin ayak basmadığı tarlalara
... ..]alsın ve inşa etsin(?)]... ..]efendim Karhuha'ya ve
Karkamış'ın Kraliçesi Kubaba'ya [... ..] heykelimi o yıl kurdum. ... [
... .. ve ona Kar[kamış ...

Katuwa dönemine tarihlenen yazıtlar içerisinde burada ele alınan son yazıt **KARKAMIŠ A25a** yazıtıdır. Yazarın ismi yazıt üzerinde okunamamıştır. Ancak yazıt içeriğinde yer alan ifadelerin **KARKAMIŠ A12**'ye olan benzerliğinden dolayı bu yazıtın da Katuwa'ya ait olduğu düşünülmektedir (Hawkins, 2000: 77). Yazar

atalarının ve dedelerinin hakimiyetinde olmayan topraklara ayak bastığını kaydetmektedir (Hawkins, 2000: 122). Benzer ifadeler çevirisinde görüldüğü üzere **KARKAMIŞ A12** yazıtında da yer almaktadır.

Katuwa dönemine tarihlendirilen yazıtlar bir bütün olarak ele alındığında, büyük çoğunluğunun Karkamış'taki inşa faaliyetleri ile ilgili olduğu görülmektedir. Katuwa döneminde Karkamış'ın bu denli geliştirilmesi bu dönemde kentin ekonomik gücünün arttığına işaret ediyor olabilir (Hawkins, 2000: 73). Ayrıca yazıtlarda zaman zaman Katuwa dönemindeki bolluk ve bereketin vurgulanıyor oluşu²² bu görüşü destekler niteliktedir. Askeri anlatımlar da içeren yazıtlar²³ bu askeri faaliyetler hakkında detaylı bilgi sunmamaktadır. Katuwa muhtemelen Karkamış hinterlandında yer alan ancak Karkamış'a tabi olmayan kentleri Karkamış'ın hakimiyeti altına almıştır. 10. yüzyılın sonuna kadar Karkamış üzerindeki hakimiyetinin sürdüğü düşünülen Katuwa'nın²⁴ döneminde Karkamış, 10. yüzyıl özelinde en parlak dönemini yaşamış görünmektedir.

Son veriler ışığında I. Suhi ile başlayan hanedana mensup son bir Ülke Beyi daha tespit edilmiştir. 9. yüzyılın hemen başında Suhi ismini taşıyan bir Ülke Beyi mevcuttur²⁵. İlgili belge ve Ülke Beyi III. Suhi hakkındaki bilgiler **Bölüm 3. 2. 1.**' de ele alınmıştır.

3. 1. 2. Onuncu Yüzyılda Tell Ahmar (Til-Barsip):

10. yüzyılda Anadolu Hiyeroglif Yazılı belge veren bir diğer önemli merkez Tell Ahmar'dır. Tell Ahmar bölgesi, Karkamış'a 20 Km uzaklıkta, Fırat'ın doğusunda konumlanmıştır (Hawkins, 2000: 224). Atik Til-Barsip ile eşitlenen kent 9. yüzyılda Assur Kralı III. Şalmanasar tarafından, bir Arami kabilesi lideri olan Bit-Adinili

²² bkz **KARKAMIŞ A2**.

²³ bkz **KARKAMIŞ A11c; KARKAMIŞ A12; KARKAMIŞ A25a**.

²⁴ bkz Ek 6.

²⁵ bkz Ek 8.

Ahuni'den alınmış ve bu tarihten sonra Kar-Şalmanasar olarak isimlendirilmiştir (Hawkins, 2000: 224).

Til-Basrip'in, Arami hakimiyetine ne zaman geçtiği kesin olarak bilinmemektedir ancak söz konusu hakimiyet bölgedeki yerel Anadolu Hiyeroglif Yazılı belgeler için mutlak bir son nokta oluşturuyor olmalıdır (Hawkins, 2000: 224). 9. yüzyılın başında Assur Kralı II. Adad-Ninari, Bit-Adini kabilesinin Fırat kıyısında konumlanmış olduğunu kaydetmiştir (Hawkins, 2000: 225). Ancak bu durum Bit-Adini'nin Til-Basrip'te hakim olup olmadığını ortaya koymamaktadır.

Bu bilgilerden yola çıkılarak Tell Ahmar'da ele geçen Anadolu Hiyeroglif yazılı belgelerin 9. yüzyıl öncesinde yalnızca bir asırlık sürede varlığını sürdüren bir Geç Hitit hanedanına ait olduğunu kabul etmek yerinde olacaktır (Hawkin, 2000: 225). Söz konusu yazıtlar dört kuşaklık bir Geç Hitit hanedanının varlığını ortaya koymaktadır.

Bu hanedana ilişkin yazıtlar Karkamış'ın I. Suhi ile başlayan hanedanına ait yazıtlar ile benzer özellikler göstermektedirler (Hawkins, 2000: 225). Bu yazıtların sahibi olan krallar kendilerini “Masuwaralı Kral” olarak takdim etmektedir. Bu ifadenin kentin yerli ismi olması muhtemeldir (Hawkins, 2000: 226). Bu isimden yola çıkarak Hawkins; kentin da önce 14. yüzyılda Hitit Büyük Kralı I. Šuppiluliuma ile Mittanni Kralı Šattiwaza arasında gerçekleştirilen ve **CTH 51**, **CTH 52** metin gruplarından bilinen antlaşma hükmünce, Šarri-Kušuḫ yönetimindeki Karkamış'a ait olduğu kabul edilen kentler arasında yer alan Mazuwati kenti ile eşleştirilmesini önermektedir (Hawkins, 2000: 226).

10. yüzyılda Tell Ahmar ve Masuwara hanedanı hakkında bilgi veren yazıtlar **TELL AHMAR 2**²⁶, **BOROWSKI**²⁷, **TELL AHMAR 5**²⁸, **ALEPPO 2**²⁹ ve **TELL**

²⁶ CHLI: 227-230.

²⁷ CHLI: 230-231.

²⁸ CHLI: 231-234.

²⁹ CHLI: 235-238.

AHMAR 1³⁰ yazıtlarıdır. Yazıtların transliterasyon ve çevirileri aşağıda sunulur yorumlanmıştır.

TELL AHMAR 2:

- 1 § 1 EGO-wa/i-mi-i^IHa-mi-ia-ta-sa ma-su-wa/i+ra/i-za-sa [... ..]x-sa REX-ti-i-sa
[(DEUS)]TONIT[RUS-hu]-tá-[sa/si ...] ||
- 2 SERVUS-la/i-sa
- § 2 wa/i-mu-*a(-)ia |á-l[á/i?]-i-na [... (DEUS)TONITRUS...-s]a (DEUS)i-ia-sa
|REX-ti-i-sa (DEUS)BONUS-sá |(DEUS)HORDEUM-la/i/u-i-sa |ha+ra/i-na-
wa/i-ni-i-sa(URBS) ||
- 3 (DEUS)LUNA+MI-sa |á-ta-na |(PES₂)tara/i-za-mi-i-sa |x[...]DEUS? x-sa
(DEUS)ku-AVIS-pa-pa-sa |x[...
- 4 § 3 wa/i-mu-*a |á-ma-za |tá-ti-ia-za || |(LIGNUM)sà-la-ha-za pi-ia-ta
- § 4 wa/i-tá[...]
- § 5 [... ..]... |[(SOLIUM)]i-sà-nú-wa/i-ha
- 5 § 6 |(<“>FLAMMAE(?).SOL”)wa/i-tú-la-si-pa-wa/i || (DEUS)SOL-wa/i-ti-i-na
|CUM?!-na |CRUS-nú-wa/i-ha
- § 7 DEUS-na-za-pa-wa/i-tá |CU[M?!-ni] |x x-zi-i-sà PONERE-wa/i-ha
- § 8 wa/i-ti-i-*a |CAPUT...ni...sa...REL [...
- § 9 [... ..]-nu-wa/i-tu
- 6 § 10 |wa/i-mu-*a DEUS.AVIS-ta-[nī]-zi || |á-na-i-tá(REGIO)-wa/i-na-*a
|(SOLIUM)i-sà-n[ú]-wa/i-h[a]
- § 11 [... ..] |x x -i
- ... CHLI: 228

Çeviri:

Ben Hamiyata’(yım), Masuwaralı [kral, ... (?)’nın oğlu, ...] kral, Tarhunza’nın hizmetkarı(yım). Ben bir ... [çocukken(?)]ken [göğün Tarhunza’sı], Kral Ea, İyi Tanrı, Matili(?), Harran’ın Ay Tanrısı, çok(?) onurlandırılmış(?) [Güneş

³⁰ CHLI: 239-243.

Tanrısı(?)] , tanrı[...], Kubaba [...], bana babalık gücümü verdiler ve [... [...] Oturdum ve (onunla) aynı zamanda parlaklığın Güneş Tanrısını da koydum ve tanrıların arasına ... yerleştirdim. ... (Benim) günlerimde(?) Anaita Kentini'nin (şeyleri)(?) kurdum...

TELL AHMAR 2 yazıtının yazarı kendisini “Masuwaralı Kral ... Hamiyata” olarak tanıtmaktadır. Hamiyata bu yazıtta tahtı babasından devraldığını ve Anaita kentini kurduğunu aktarmaktadır (Hawkins, 2000: 228). Metin esas olarak Kral Hamiyata'nın tanrılarla ilişkilerini konu almaktadır ve lanet cümlesi ile son bulmaktadır (Hawkins 2000: 226).

BOROWSKI:

- 1 § 1 EGO-wa/i-mi-i ^IHa-mi-ia-ta-sa IUDEX-wa/i-ni-i-sa |REX-ti-sa |ma-su-wa/i+ra/i-za-sa(URBS) ... [... ...]-x-sa ... x ||
- 2 § 2 |wa/i-mu-*a za-a-sa CAELUM (DEUS)TONITRUS-sa <OMNIS?>- [...] -ha |DEUS-ni-zi |(LITUUS)á-za-tá
- § 3 |wa/i-mu-*a |á-ma-za |tá-ti-ia-za |LIGNUM-la-ha<-za> pi-ia-tá
- § 4 |wa/i-ta-*a |CAPUT-hi X-sa |1-ti-i |(PES₂)tara/i-zi-ha-*a ||
- 3 § 5 a-[wa/i] |za-a-na |URBS+MI-ni-na |Ha-ru-ha-na(URBS) (DEUS)TONITRUS-ti-i |ta-LEPUS+ra/i-ia-ti |AEDIFICARE-ha
- § 6 wa/i-na-*a CAELUM (DEUS)TONITRUS |SUB-na-na |PONERE-wa/i-ha
- § 7 a-wa/i [... ...] x x x x ||
- ... (CHLI: 231).

Çeviri:

Ben, doğru (olan), göğün Tarhunza'sı ve tanrıların [hepsi?] tarafından sevilen, Kral, Masuwaralı... Hamiyata'(yım). (Tanrılar) bana babalık gücümü verdiler, ve onlar ... ben TARZI yaptım. Bu kent Haruha'yı Tarhunza'nın yetkisiyle ben kurdum, ve onu Göğün Tarhunza'sının altına yerleştirdim ve ...

Hamiyata hakkında bilgi veren bir diğer yazıt ise **BOROWSKI** yazıtıdır. Yazar kendisini “Masuwaralı Kral Hamiyata” olarak tanıtmaktadır. Bu yazıtta da kral tıpkı **TELL AHMAR 2**’de olduğu gibi tahtı babasından devraldığını vurgulamaktadır. Hamiyata bu yazıtın devamında ise yeri keşfedilememiş Haruha kentinin kuruluşunu aktarmaktadır (Hawkins, 2000: 226).

TELL AHMAR 5:

- 1 § 1 [EGO]-wa/i-m[i] ¹Ha-m[i]-ia-t[a]-[sa ...?] ma-[su]-wa/i+ra/i-za-sa(URBS)
|REX-ti-i-sa
- § 2 |a-wa/i za-a-zi |(L256)ka-la/i/u-na-zi mi-i-sa-*a |tá-ti-i-sa
|MANUS.HORDEUM su-wa/i-ta
- 2 § 3 |SUPER[+ra/i]-a-ta-p[a]-||wa/i-ta |za-a-na |TONITRUS.HALPA-pa-wa/i-ní-
na(URBS) (DEUS)TONITRUS-na |("SOLIUM")i-sà-nu-wa/i-ta
- § 4 a-wa/i za-a-ti-i |POST-ní |HWI-nu-wa/i-tá
- § 5 |za-a-zi-wa/i |(L256)ka-la/i/u-na-zi |REL-sa |x x [... ||
- 3 § 6-7 (frag.c.ll.1-2)
- § 8 [á?-]mi-sa-pa-wa/i-*a |tá-ti-i-sa |REL-i |ARHA MORI-ta
- § 9 |za-a-pa-wa/i-ta DEUS-ni-na wa/i+ra/i-li-zi |FLUMEN-pi-i |INFRA-ta+ra/i
|(LONGUS)ia+ra/i-ta
- ... (CHLI: 232).

Çeviri:

Ben, Masuwaralı Kral [... ?] Hamiyata’(yım). Babam bu tahıl ambarlarını ... arpa (ile) doldurdu ve (onların) üzerine bu Halepli Tarhunza’yı koydu ve (onları) bundan sonra (?) "koşturdu". Bu tahıl ambarları her kim [... ... Ama babam öldüğünde, WARALI’nin tanrısını aşağı nehre (?) kadar uzattılar...

Hamiyata’ya ait bir diğer yazıt ise **TELL AHMAR 5** yazıtıdır. Yazar kendisini “Masuwaralı Kral Hamiyata” olarak tanıtmaktadır. Kral bu yazıtında babasının tahtta olduğu dönemden bahsetmektedir. Babasının döneminde tahıl ambarları kurulduğunu

kaydetmekte ve o dönemdeki refaha işaret etmektedir. Kendi döneminde ise tanrıların onu yüceltmesi sonucu bu durumun devam ettiğini anlatmaktadır (Hawkins, 2000: 232).

ALEPPO 2:

- “1 § 1 EGO-mi-i^IAra/i-pa-sa (DEUS)TONITRUS-si |BONUS-mi-i-sa SERVUS-la/i-i-sa
- § 2 wa/i-mu-*a CAELUM (DEUS)TONITRUS-sa ha+ra/i-na-wa/i-ni-sa(URBS) (DEUS)LUNA+MI-sa |x x ||[...] x-x-ta
- 2 § 3 wa/i-mu-*a mi-i-sa-*a DOMINUS-na-ni-sa |FRATER-la-i-sa-ha |X+RA/I-ti REL?-ta
- § 4 |za-a-zi-pa-wa/i-mu DEUS-ni-zi |REX-[tá?]-hi-tà CUM-ni |PES₂.PES₂(-)-tà-ti-i
- § 5 [wa/i]-mu-*a |x-x-ia |(BESTIA)HWI-sà+ra/i-sa
- § 6 wa/i-ta |PRAE-na ARHA |(PUGNUS+PUGNUS)hu-hu+ra/i-pa-ti-i
- 3 § 7 mu-pa-wa/i-*a |URBS-ni-zi-*a NEG₂-*a [... || ...]
- § 8 wa/i-mi-*a (DEUS)SOL-ni-za (“LIGNUM”)ta-ru-sa |i-zi-i-ha(-)si
- § 9 a-wa/i mi-na-*a |FRATER-la-na^IHa-mi-i[a]-ta-NEG₂ NEG₂-*a |[...]-ha
- § 10 a-wa/i pa-sa-*a |á-lá/i-ma-za (DEUS)TONITRUS CUM-ni |PONERE-wa/i-[ha]
- § 11 |“VAS”-tara/i-pa-wa/i-na NEG₂-*a |REL-i-ha a-tá |CRUS+RA/I-nu-wa/i-ha
- 4 § 12 mu-pa-wa/i [x-x]-sa zi-i-x-x || |BONUS-sa₅+ra/i-ti |DARE-tá
- ... (CHLI: 236-237).

Çeviri:

Ben Tarhunza'nın sevgili hizmetkarı Arpa'yım. Göğün Tarhunza'sı ve Haranlı Ay Tanrısı [... önümde yürüdü]. Efendim ve kardeşim benim için nerede(yse)... bu tanrılar krallık için benimle birlikte yürüyecek, benim için ... vahşi hayvanlar (olacak) ve (onlar) PARAN ARHA HUHURPA- yapacak. Ve ben kentler ... değil [...]. Ben kendim Güneş Tanrısı'nın bir görüntüsünü yaptım. Ben

yapmadım [...] kardeşim Hamiyata (gibi), Adını Tarhunza ile kurdum, ama ben ona herhangi bir tasvir koymadım ve bana ... iyilikle verdi...

ALEPPO 2 yazıtının yazarı kendisini “Tarhunza’nın sevgili hizmetkarı Arpa” olarak tanıtmaktadır. Metnin devamında bu kişinin Kral Hamiyata’nın kardeşi olduğu anlaşılmaktadır. Arpa, Güneş Tanrısı için bir tasvir yaptığını kaydetmektedir (Hawkins, 2000: 237). Yazıt Arpa’nın kardeşi Masuwaralı Kral Hamiyata ile ilişkisini içermektedir. Arpa’nın krali emelleri, Hamiyata’nın seleflerinden olan Ariyahina’nın oğlu tarafından engellenmiştir (Hawkins, 2000: 226). Ariyahina’nın oğlu hakkında bilinenler kendi yazdırdığı stel olan **TELL AHMAR 1**’den gelmektedir.

TELL AHMAR 1:

- 1 § 1 [EGO -s]á-ia-mi-i-sá REGIO |REX-ti-i-sa ^IHa-pa-ti-la-si-i-sa
|(FILIUS.NEPO[S]ha-ma-su-k)a-[l]a-[sa] ^IAra/i-ia-hi-na-si-i-sa
| (“TUDEX”)tara/i-wa/i-ni-sa |(FILIUS)ni-mu-wa/i-i-za-sa
§ 2 wa/i-mu-*a(-)ia |á-lá/i-na |INFANS(-)ni-wa/i-ra+a-L282
2 | “CAELUM”-si-i-sa || (DEUS)TONITRUS-hu-sa (DEUS)i-ia-sa |REX-ti-i-sá
(DEUS.BONUS)ku-pá?+ra/i-ma-sa₅ |(DEUS)“HORDEUM”(-)ma-ti-la/i/u-sa
(DEUS)FORTIS-su-pa-sa |Ha+ra/i-na-wa/i-ní-i-sa-ha(URBS)
(DEUS)LUNA+MI-sa [...](DEUS)k[u+AV]IS-pa-[pa]-sa-ha x-x-si |á-[...]-ha?
[...]-mu-ti-sa [...]-sa [...]
§ 3 [... ...]x x x (LITUUS)á-za-ta
3 § 4 wa/i-mu-*a |á-ma-za |tá-ti-ia-za | (“LIGNUM<”>)||s[á-la-h]a-za |pi-ia-t[a]
§ 5 a a-[wa/i] (FINES)i+ra/i-[ha]-z[a/i...] |pa-[...]-x
b [... ma-s]u-wa/i+ra/i-[...C]RUS([URBS]) [(CAELUM)ti]-pa-si-i [SUP]ER+ra/i
pa+ra/i [...] -[i]-ha | (“CAPUT”)ha+ra/i-ma-hi-na
§ 6 | “X”-tú-sa-pa-wa/i-tá |l-ti-i |(PES₂)tara/i-zi-ha
§ 7 a-wa/i |ku-ma-na [(á-)mi-(i-)s]a-*a [(AVUS)]hu-ha-[...]-sa [REX-ti]-i-sá [sa-
tá]-*a
§ 8 [wa/i-sa]-*a pa-[sa]-na-*a |(L274)u-pa-ti-ti |DOMINUS-na-ni-i-sa sa-tá-*a

- 4 § 9 *a-wa/i* | (“OCCIDENS”) *i-pa-* | *ma-ti-i* (DEUS.ORIENS.MI) *ki-sà-ta-ma-ti-ha*
| LIGNUM.CRUS(-) LEPUS+*ra/i-ta*
- § 10 | *á-na*(REGIO)-*pa-wa/i-sa* | REL-*i* | *ARHA* (“MORI”) *wa/i-la-tá*
- § 11 *mi-pa-wa/i- *a tá-ti-na[- *a REL(?)]-za pa-si- *a* | 20-*tá-ti-i-sa* | FILIUS-*ni-i-na*
| SUB-*na-na* | LITUUS+*na-tà- *a*
- § 12 *pa-s[a]-wa/i- *a* (“LIGNUM”) *sà-la-ha-za* | (“L314”) *ha-CRUS-sá-tara/i-ti*
| SUPER+*ra/i- *a* | *tà-ta*
- § 13 *wa/i-tà- *a* | *zi-la pa-si- *a* | (FILIUS) *ni-mu-wa/i-za-sa* ^I*Ha-mi-ia-ta-sa* | PUGNUS-
| *ri+i]-ta*
- § 14 *wa/i-mu- *a mi-i- *a* (AVUS) *hu-ha-ti* | LIGNUM-*la-ha-ti* | SUPER+*ra/i- *a* *x-x-ta*
||
- 5 § 15 [...] *x[...]* *tá pa[...]* *pa-s[á?]- *a* “DOMUS”-[...] | “DOMINUS”-*na[-ni?]-i-na* | *i-zi-i-*
tà
- § 16 *pa-sa-za-[pa?]-wa/i-mu- *a* | FRATER-*la-za* | MAGNUS+*ra/i-za-na* | *i-zi-i-tà*
- § 17 *wa/i-wu- *a* | CRUS-*ni-[mi]-i-sa* | (“FRONS”) *ha-ta-za* | SUB-*na-na*
| “LITUUS+PA”-*za-la-ní-ta*
- § 18 | *ARHA*]-*[pa-wa/i]-sá* | REL-*i* (“MORI”) *wa/i-la-tá*
- § 19 *wa/i-mu- *a pa-si-i- *a* | (FILIUS) *ni-mu-wa/i-i-za-sa* MALUS-*wa/i-z[a]- *a*
| CUM-*ni* | (“LIGNUM”) LEPUS+*ra/i-ia-ta*
- 6 § 20 *mi-i-ha-wa/i- *a* | (L274) *u-pa-ti-ti-i* | (“MALUS₂”) *ha-ha-ní-wa/i-|z[a- *a]*
| CU[M-*ni*] | ([“VAS”]) *z[a]+ra/i-ti-i-ta*
- § 21 *m[u]-pa-wa/i- *a* | *za-[a]-ti-i- *a* | “CAELUM”-*sa-na* | (DEUS) TONITRUS-*hu-ti*
| ([MANUS]) *i-s[a-tara/i]-x* | SUPER[+*ra/i- *a*] | [...]
- § 22 *wa/i-tu- *a* | *á-[...]* | *pá?+ra/i-[...]*
- 7 § 23 [...] (-) *mi-zi* | FILIUS-*ní-zi-i* *x x[...]*
- § 24 | *á-mi-pa-wa/i]-mi-i-tu- *a* | (“L314”) *ka-pi-la-li-na* (FILIA) *tú-wa/i-tara/i-na*
(FEMINA.PURUS.INFRA) *ta-ni-ti-na* | *i-zi-i-wa/i-i*
- § 25 *wa/i-mu- *a* | “AUDIRE+MP”-*ti-i-tá* | *za-a-sa* | “CAELUM-*si*”-*i-sa* ||
- 8 (DEUS) TONITRUS[...]
- § 26 *wa/i-mu[- *a]* | DARE.CR[US?] *mi-i-n[a]- *a* | (“L314”) *k[a]-pi-la-li-i-na*
- § 27 *wa/i-tá- *a* | *ARHA* | CAPUT L69(-) *i-ti-[x]*
- § 28 *pa-si-pa-[wa/i]- *a* | FILIUS[...]
- § 29 *pa-si-pa-wa/i- *a* (FILIA) *tú-wa/i-ta[ra/i-na]* FE[MINA ...
(CHLI: 240-241).

Çeviri:

[Ben ...] ... Ülke Kralı, Hapatila'nın büyük torunu, doğru (olan) Ariyahina'nın oğlu. Ben bir ... çocuk(ken) göğün Tarhun(za)'sı, kral Ea, iyi tanrı Kuparma, Matili(?), Teşup ve Haranlı Ay Tanrısı ve Kubaba ... [... [.] sevdiler, bana babalık gücümü verdiler. Sınırlar [...[ve ...] [Mas]uwari kentini, göğe yükselttim, (onun) başını kaldırdım. Ve TARZI yaptım... [büyük-]dedem(?) [kral(?)] olduğu zaman, o mülkünün efendisiydi, batıda ve doğuda hüküm sürdü. Ama o, Ana ülkesinde öldüğünde, bir çocuk (olan) babamı, 20-TATIS'i hor gördüğü için, gücünü şiddetle ele geçirdi(?). Bunun üzerine oğlu Hamiyata ayağa kalktı(?), o [...]beni büyük büyük babamın gücüne ulaştırdı. [... beni] (kendi) evinin efendisi yaptı ve beni (kendi) kardeşlerinden üstün kıldı, herkes yüzüme baktı. Ama o öldüğü zaman, oğlu benim için kötülüğe hükmetti, ve benim mülküm için kötülük istedi. Ama ben bu göğün Tarhunza'sına el(lerimi) [kaldırdım]. Ona şu(?) sözleri(?) [Söyledim(?): " [...] ... oğulları ... [...] [ve] ben kendim [düşmanlarımın] kızını onun için bir ... yapacağım." Bu göğün Tarhunza'sı beni duydu. [O] bana düşmanımı ver[di(?)], (onun) başını [ben] yok et[tim], ve oğul[ları. . .], ve kızını bir [... yaptım ...

TELL AHMAR 1 yazıtının yazarı kendisini, "... Ülke Kralı Hapatila'nın torunu, Ariyahina'nın oğlu" olarak tanıtmaktadır. Yazarın adı yazıt üzerinden öğrenilememektedir. Yazar babası Ariyahina'nın, henüz çocuk yaşlarda iken bir akraba tarafından tahtından edildiğini aktarmaktadır (Hawkins, 2000: 226). Tahtı gasp eden kişiden sonra tahta geçen Kral Hamiyata'nın onu kendi kardeşinden üstün tuttuğunu kaydetmektedir. Bu ifade **ALEPPO 2** yazıtını açıklar niteliktedir. **ALEPPO 2**'nin yazarı Arpa ve Hamiyata'nın oğlunun kraliyet emellerine karşın, **TELL AHMAR 1**'in yazarı dedesinin tahtına yerleşmiş görünmektedir. Sonrasında Hamiyata'nın oğlunun kendisine ve ülkesine karşı çıktığını belirtmektedir (Hawkins, 2000: 241). Hamiyata'nın oğlunun sadece kısa bir süre hüküm sürdüğü düşünülmektedir (Hawkins, 2000: 226). Masuwaralı kralların sonuncusu Ariyahina'nın oğlu olmalıdır.

Elde edilen bilgiler doğrultusunda söz konusu karmaşık hanedan yapısını özetlemek gerekirse, aynı hanedana mensup iki farklı kolun birlikte ilerlediği görülmektedir. Masuwara Hanedanı'nın bilinen ilk kralı **TELL AHMAR 1**'de ismi geçen Hapatilla'dır. Hapatilla'nın oğlunun ismi bilinmemektedir. Masuwara Hanedanı'nın ikinci kralı muhtemelen Hapatilla'nın torunu olan Ariyahina çocuk yaşlarda tahta geçmiş ve kendi hanedanına mensup bir akraba olan Hamiyata'nın babası tarafından tahtı gasp edilmiştir. İsmi bilinmeyen bu gasıp kral Masuwara Hanedanı'nın üçüncü kralıdır. Kendisinden sonra tahta dördüncü kral olarak oğlu Hamiyata tahta geçmiştir. Hamiyata, babasının gasp ettiği tahtın gerçek varisi olan Ariyahina'nın ismi bilinmeyen oğlunu kraliyet ailesine dahil etmiştir. Hamiyata sonrasında ismi bilinmeyen oğlu Masuwara Hanedanı'nın beşinci kralı olarak tahta oturmuş olsa da Ariyahina'nın oğlu kısa bir süre sonra tahtı ele geçirerek krallığı hanedanının kendi koluna iade etmiştir³¹ (Hawkins, 2000: 226).

Söz konusu yerel Geç Hitit hanedanı ve Masuwaralı krallar hakkındaki bütün yazıtlar bu yüzyıla tarihlendirilmektedir. 9. yüzyılda daha önce bahsedildiği gibi Bit-Adini ve sonrasında gelen Assur hakimiyetleri ile Tell Ahmar'dan gelen yerel Anadolu Hiyeroglif Yazılı belgeler sonlanmıştır. Ancak 8. yüzyıla tarihlenen tek bir *multilingual* yazıt mevcuttur. Söz konusu yazıt **Bölüm 3. 3. 2.**'de sunulmuş ve değerlendirilmiştir.

3. 1. 3. Onuncu Yüzyılda Hama:

10. yüzyılda Anadolu Hiyeroglif Yazılı belgelerin elde edildiği bir diğer merkez ise Hama'dır. Hama ismi II. binyıl kaynaklarında yer almamaktadır. O dönemde kent muhtemelen Tunip Krallığı'nın kontrolü altındaki merkezlerden biridir (Hawkins, 2000: 399). Assur kaynaklarında ise 9. yüzyılın başlarından itibaren belgelenmektedir (Hawkins, 2000: 400). Hama ve Assur ilişkisi **Bölüm 3. 2. 2.**'de detaylı olarak sunulmuştur.

³¹ bkz Ek 9.

10. yüzyıl özelinde ise Hama’da ele geçen Anadolu Hiyeroglif Yazılı belgeler Palastin/Walastin Krallığı hakkında bilgi sağlamaktadır. Söz konusu yazıtlar **SHEIZAR**³² ve **MEHARDE**³³ yazıtlarıdır. Bu yazıtlardan elde edilen veriler ışığında Hama’nın 10. yüzyıldaki durumu ele alınmıştır. Bu yazıtların transliterasyon ve çevirileri aşağıda sunulmuştur.

MEHARDE:

A1 § 1 |za-a-wa/i |(STELE)ta-ni?-(2)sà-za |DEUS.REGIO-ni-sa (3)
|(MAGNUS.DOMINA)ha-su-sa 5+ra/i-sa
§ 2 |(4) i-zi-i-tà-pa-wa/i-tú lá/i-ta-sa |HEROS-(6)li-sa |wa/i-la/i-sà-(7)ti-ni-za-
sa(REGIO) (8) [REX-ti?]-sa
... (CHLI: 417).

Çeviri:

Bu stel, Ülkenin ilahi Kraliçesinin(dir?). Walastinli Kral Kahraman Taita (onu), onun için yaptı....

MEHARDE yazıtının yazarı kendisini, “Walastinli Kral Kahraman Taita” olarak tanıtmaktadır. Yaptırmış olduğu tasvirin tanrıçaya ait olduğunu söylemektedir. Yazıt tasvire zarar verilmesi durumu için lanet cümlesi ile devam etmektedir. Metnin sonunda katibin adı mevcuttur (Hawkins, 2000: 417).

Aynı isim daha önce **Bölüm 2. 2.**’de ele alınan Halep’te, 11. yüzyılda belgelenmiştir. Ancak **MEHARDE** yazıtı 10. yüzyılın erken dönemlerine tarihlendirildiğinden burada ismi geçen kişi II. Taita olmalıdır³⁴.

³² CHLI: 416-419.

³³ CHLI: 415-416.

³⁴ bkz Ek 7.

SHEIZAR:

- 1 § 1 EGO-wa/i-mi ku-pa-pi-ia-sa ^ITa-i-ta-si FEMINA-na-ti-sa HEROS-sa wa/i-la/i-sà-ti-[ni-s]i(REGIO)
- 2 § 2 |wa/i-*a |mi-ia+ra/i||-*a |(IUSTITIA)tara/i-wa/i-na-ti |CENTUM-ni |ANNUS-si-na |(PES₂)pa-za-ha_x
- § 3 |wa/i-mu-ta-*a |mi-zi-*a |FILIUS-ni-zi |“LONGUS”-zi |FLAM-
- 3 MAE(?)(-)ha_x||-si |PONERE?-wa/i-ta
- ... (CHLI: 417).

Çeviri:

Ben Walastin ülkesinin Kahramanı Taita'nın kadını Kupapiya'yım). Adaletim sayesinde yüz yıl yaşadım. Çocuklarım beni ateşe koydu(??)...

SHEIZAR yazıtının yazarı kendisini, “Walastin Ülkesi'nin Kahramanı Taita'nın kadını Kupapiya” olarak tanıtmaktadır. Yazıt gelecek nesillere zarar verilmesi durumuna ilişkin lanet cümlesi ile devam etmektedir. Yazıtın sonunda katibin ismi yer almaktadır (Hawkins, 2000: 417). Hawkins'e göre yazıt II. Taita'nın karısı tarafından yaptırılmış mezar steli olmalıdır (Hawkins, 2000: 403).

MEHARDE ve **SHEIZAR** yazıtları daha önce Halep'te belgelenen Palastin/Walastin Krallığı'nın sınırlarının 10. yüzyılda Hama'yı içine alacak şekilde genişlediğini göstermektedir. Bu krallık ile ilgili daha ileri döneme tarihlenen belgeler 10. yüzyılın geç döneminden gelmektedir. Söz konusu yazıtlar **Bölüm 3. 1. 4.**'te detaylı olarak ele alınmış ve sunulmuştur.

3. 1. 4. Onuncu Yüzyılda Tell Tayinat (Kunulua):

10. yüzyılda Anadolu Hiyeroglif Yazılı belgelerin geldiği merkezlerden biri de Tell Tayinat merkezli Palastin/Walastin Krallığı'dır. Assur kaynaklarında 9. yüzyıla kadar Tell Tayinat'tan bahis yoktur. 9. ve 8. yüzyıllarda Assur kaynaklarında Unqi ve

Pattin ismi ile anılan merkezlerin başkenti konumunda olan Kunulua'nın Tell Tayinat ile eşleştirilmesi önerilmektedir (Dinçol B. et al, 2015: 63; Hawkins, 2000: 362). Anlaşılabacağı üzere 9. yüzyılda önemli bir Geç Hitit Merkezi olan Tell Tayinat'ın bu önemi önceki yüzyıllarda başlamıştır. Daha önce **Bölüm 2. 2.'** de ve **Bölüm 3. 1. 3.'**te bahsi geçen Palastin/Walastin Krallığı'nı yöneten Geç Hitit hanedanı 10. yüzyılın geç dönemlerinde bölgede hakim konumdadır.

10. yüzyılda Palastin/Walastin Krallığı hakkında bilinenler İskenderun'da ele geçen **ARSUZ 1**¹ ve **ARSUZ 2**² stellerinden gelmektedir. Paralel metinler olan yazıtları birlikte ele almak faydalı olacaktır. Bu yazıtların yazarı Kral Suppiluliuma'dır. Yazıtların transliterasyon ve çevirileri aşağıda sunulur yorumlanmıştır.

ARSUZ 1:

1	§ 1	EGO-mi-i ¹ PURUS.FONS.MI-sá HEROS wa/i-lá/i-sà-ta-ni-za REGIO
R[EX-n]a-na-si REX FILIUS-ni-za
2	§ 2	a-wa/i-mi-za-*a tá-ti-za “LIGNUM”-la-ha-za PUGNUS-ri+i-ha
(IUSTITIA)tara/i-na
	§ 3	wa/i-mi-*a REGIO SOLIUM-wa/i-ha
	§ 4	(DEUS)BONUS-wa/i-mu (DEUS)VITIS-ia-sa-ha “L286”-li-tà
	§ 5	a-wa/i OVIS(ANIMAL) 20 PANIS-li-sa CRUS OVIS(ANIMAL)
3		CENTUM URCEUS-(m)u/ma ² -ka-sá ² BONUS ₂ .VITIS-mi-zi CRUS+RA/I
	§ 6	a-wa/i REL-ti-i ara/i LIGUM-ha-za PUGNUS-ri+i-ha
	§ 7	za-sa-pa-wa/i-mu URBS+MI PES ₂ .PES(-)tara/i-ta
	§ 8	wa/i-mu-tá-*a (DEUS)TONITRUS MANUS-tara/i-na PONERE-wa/i-ta
	§ 9	a-wa/i SUPER+ra/i CRUS-ha
4	§ 10	wa/i-tá-*a “1”-ti-i ara/i INFRA-tá CAPERE-ha
	§ 11	(A)TANA-sa-pa-wa/i-mu(URBS) (LIGNUM)tara/i-wa/i PONERE-wa/i-ta
	§ 12	a-wa/i SUPER+ra/i CRUS-ha

¹ Dinçol B. et al, 2015: 59-77.

² Dinçol B. et al, 2015: 59-77.

- § 13 *wa/i-tá-*a |hi-ia-wa/i-ha(REGIO) |(PES₂)tara/i-zi-i-ha*
- § 14 *a-wa/i |PRAE-i CAPERE+CAPERE-L417-na(URBS) mi-na-*a |L273-i-na
|hi-nu-wa/i-ha ||*
- 5 § 15 *|za-pa-wa/i NEG₂-ha |tá-ti-zi |i-zi-ia-ta*
- § 16 *NEG₂-ha-wa/i-tà |AVUS-ha-zi |i-zi-ia-ta*
- § 17 *wa/i-tá-*a EGO |i-zi-i-ha*
- § 18 *a-wa/i |za-na (DEUS)TONITRUS FORTIS-wa/i-ta-li-na*
- 6 *mu-*a || ¹PURUS.FONS.MI CRUS-ha ¹Ma-na-si REX |FILIUS-ni-za*
- § 19 *|za-sa-pa-wa/i-[mu] (DEUS)[TONITRUS ...] |...]-li-[...
...] |PUGNUS-ri+i-ta*
- § 20 *wa/i-mu-*a SUPER+ra/i |pu-tà*
- 7 § 21 *wa/i-mu-*a OMNIS-mi REX SUPER+ra/i-li ||-na [] i-zi-i-tà*
- ... (Dinçol B. et al, 2015: 65).

ARSUZ 2:

- 1 § 1 *EGO-mi ¹PURUS.FONS.MI |HEROS wa/i-lá/i-si-ti-ni-za REGIO REX ¹Ma-
na-na REX |FILIUS-ni-za*
- § 2 *a-wa/i-mi-ia-za-*a |tá-ti-za |LIGNUM-ha-za “IUSTITUA”-na PU[GNUS]-
ri+i-[ha]*
- 2 § 3 *[... ...] || SOLIUM-nu-ha*
- § 4 *(DEUS)BONUS-pa-mu (DEUS)VITIS “L286”+ra/i-li-tà*
- § 5 *a-wa/i OVIS(ANIMAL) 20 PANIS CRU[S] |OVIS(ANIMAL)
CENTUM-ni URCEUS-sa |BONUS₂.VITIS-mi-zi-ha CRUS*
- § 6 *a-wa/i REL-ti-i ara/i |”LIGUM”-za |PUGNUS-ri+i-ha*
- 3 § 7 *|za-sa-pa-wa/i-mu URBS+MI PES₂.PES|(-)na-ta*
- § 8 *wa/i-mu-tá-*a (DEUS)TONITRUS |”MANUS”-tara/i-na |PONERE-wa/i-ta*
- § 9 *a-wa/i SUPER+ra/i CRUS-ha*
- § 10 *[wa/i]-tá-*a “1”-ti-i ara/i [INFR]A-ta C[APERE]-ha*
- § 11 *(A)T[ANA]-sa-[pa]-wa/i-mu(URBS) |”LIGNUM”-ru-wa/i PONERE-wa/i-tá ||*
- 4 § 12 *a-wa/i SUPER+ra/i CRUS-ha*
- § 13 *wa/i-tá-*a hi-ia-w[a/i ...*
- § 14 *...]CAPERE+CAPERE-L417-na(URBS) [mi]-i-na-*a |”L273” hi-nu-
wa/i-ha*

- § 15 |za-pa-wa/i NEG₂-ha |tá-ti-zi |i-zi-ia-tá
 5 § 16 NEG₂-ha-wa/i-tà AVUS-ha-zi |i-zi ||-ia-ta
 § 17 wa/i-tá-*a mu-*a |i-zi-i-ha
 § 18 a-wa/i |za-a-na |FORTIS-li-na (DEUS)TONITRUS mu-*a|
¹PURUS.FONS.MI CRUS-ha ¹Á-m[a]-n[a-...
 § 19 ...] |FO[RTIS]-wa/i-<ta>-li-na
 6 |MANUS-tara/i-na || |PUGNUS-ri+i-ta
 § 20 [w]a/i-mu-*a SUPER+ra/i VIA.PUGNUS-tà
 § 21 wa/i-mu-*a []-m[i ...]-na i-zi[...
 ... (Dinçol B. et al, 2015: 65).

Çeviri³:

Ben Kral Manana'nın oğlu, Kahraman, Walastinli Kral Šuppiluliuma'(yım). Babamın iktidarını (ve) yönetimini üstlendim ve ülkeyi kendim yerleştirdim. Tahıl tanrısı ve Şarap tanrısı bana lütfetti ve bir koyun için 20 (ölçü) ekmek, bir koyun için 100 testi (iyi) şarap. Ben iktidara geldiğimde bu kent bana karşı çıktı, Fırtına Tanrısı bana elini koydu ve ben (onu) bir seferde yendim. Adana kenti ülkesi beni hedef aldı ve ben (onu) da Hiyawa ülkesini de yendim. Ve ben kabiliyetimi kente gösterdim... Bunu ne benim babam yaptı, ne dedem yaptı, ben kendim yaptım. Bu güçlü Fırtına tanrısı (stelini), ben, Kral Manana'nın oğlu Suppiluliuma, kendim diktim. Ama benim için bu Fırtına Tanrısı [güç]lü eli(ni) kaldırdı ve benim için ... yükseldi ve beni her kraldan üstün kıldı...

ARSUZ 1 ve **ARSUZ 2** yazıtları görüldüğü üzere paralel metinlerdir. Yazar kendisini “Kral Manana'nın oğlu” olarak tanıtmaktadır. Yazarın ismi ise metnin çevirisinden anlaşıldığı üzere “Walastinli Kral, Kahraman Šuppiluliuma”⁴dır. Metnin devamında Šuppiluliuma babasının tahtını devraldığı zaman kentin kendisine karşı çıktığını, ancak tanrıların yardımıyla kontrolü sağlayıp kenti yeniden iskan ettiğini anlatmaktadır. Ayrıca Šuppiluliuma, kendi dönemindeki bolluk ve bereketten

³ **ARSUZ 1+2** yazıtlarının çevirisidir.

⁴ bkz Ek 7.

bahsetmektedir (Dinçol B. et al, 2015: 65). I. Šuppiluliuma dönemi 10. yüzyılın geç zamanlarına tarihlendirilmektedir (Dinçol, B. et al, 2015: 63).

ARSUZ stelleri 11. yüzyılda Halep'te, 10. yüzyılda Hama'da ve 9. yüzyılda Tell Tayinat'ta⁵ belgelenen Palastin/Walastin Krallığının 10. yüzyılda da Tell Tayinat yakınlarında belgelenmiş olması bakımından önemlidir. Bu yazıtlar dışında Palastin/Walastin Krallığı hakkında bilgi veren yazıtlar 9. yüzyılın erken dönemine tarihlendirilmektedir. Söz konusu yazıtlar **Bölüm 3. 2. 3.**'te detaylı olarak ele alınmıştır.

3. 1. 5. Onuncu Yüzyılda Halep (Halpa):

10. yüzyılda Anadolu Hiyeroglif Yazılı belge veren bir diğer önemli merkez Halep'tir. 10. yüzyılda Halep'te Lapariziti isminde bir yöneticinin varlığı belgelenmiştir. Luwi ismi taşıyan bu yöneticinin kökeni hakkında yazıtlar bilgi vermemektedir. Assur kaynaklarında ise 9. yüzyıla kadar Halep'ten bahis yoktur (Hawkins, 2000: 389).

Assur kaynakları 9. yüzyılın ortalarından itibaren Halep üzerinde bir Arami kabilesi olan Bit-Agusi'nin hakim olduğunu tasdik etmektedir (Hawkins, 2000: 389). Bit-Agusi'nin hakimiyetinin ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak 8. yüzyılın ortasında sağlanan Assur hakimiyeti ile sonlandığı kesindir (Hawkins, 2000: 289). Bu yüzyıla kadar bir Geç Hitit hanedanı olan Palastin/Walastin Krallığı'nın hakimiyeti ve sonrasında Lapariziti'nin hakimiyeti ile bölgede Geç Hitit varlığı devam etmiş görünmektedir. Sonraki yüzyıllarda bölgede adanmış bir takım Anadolu Hiyeroglif Yazılı malzeme ele geçmiş olsa da tarihi bilgi verecek nitelikte değildir ve bu çalışmada ele alınmamışlardır.

⁵ bkz Bölüm 3. 2. 3.

10. yüzyılda Halep hakkında bilgiler **BABYLON 1**⁶ yazıtından gelmektedir. Yazıtı adayan kişi kendisini “doğru (olan) Lapariziti” olarak tanıtmaktadır.

BABYLON 1:

- 1 § 1 |EGO-wa/i-mi-i^ILa-PRAE-VIR?/la?-sa | (“IUDEX”) tara/i-wa/i-ni-sa |CAPUT-ti-i-sa
- 2 § 2 wa/i-mu-ta-*a TONITRUS.HALPA-pa-wa/i!-ni-sa ||(DEUS)TONITRUS-sa
|BONUS-ti-i |HWI-ia-ta
- § 3 wa/i-tu-*a mi-i-na-*a^IFEMINA-ti-i-na |BONUS-mi-i-na |FILIUS-ni-i-na^IA-na-si-na|| pi-ia-ha
- 3 § 4 |á-ma-za-pa-wa/i-*a REL-a-za |ta-ni-ma-za
- § 5 |ma-wa/i-sa |“TERRA”-si |“FINES”-sa
- § 6 |ma-pa-wa/i-sa |“VITIS”-si-i |“FINES”-sa
- 4 § 7 |ma-pa||-wa/i-sa |“AEDIFICIUM”-si-i |“FINES”-sa
- § 8 REL-a-za REL-i-ta PES-i
- § 9 wa/i-tu-tà-*a TONITRUS.HALPA-pa-wa/i-ni (DEUS)TONITRUS-ti-i
|pa+ra/i-na-*a |PRAE-i pi-ia-ha
- ... (CHLI: 392).

Çeviri:

Ben doğru (olan) Lapariziti(?)’(yim). Benim için Halepli Tarhunza iyilik ile koştı, (ve) ona sevgili kızım Anasi’yi verdim. Benim (olan) her şey, ister ülkenin sınırı olsun, ister bir bağın sınırı olsun, ya da bir binanın sınırı(?), (ona) gelen (her)hangi bir yeri ondan önce Halepli Tarhunza’ya verdim...

BABYLON 1 yazıtının yazarı kendisini, “doğru (olan) Lapariziti” olarak tanıtmaktadır. Lapariziti bu metinde kendisinin Halepli Tarhunza için adadıklarından ve kendisinin olan her şeyin tanrının ihsanı olduğundan bahsetmektedir (Hawkins, 2000: 392). Lapariziti’nin kimliği tam olarak bilinmemektedir (Hawkins, 2000: 391).

⁶ CHLI: 391-394.

Ancak söz konusu stel Halep’te adanmış bir adak stelidir. “doğru (olan) Lapariziti” hakkında bilinenlerin hepsi bundan ibarettir.

Bu yazıtlar dışında Halep hakkında bilgi veren yazıtlar 9. yüzyılın erken dönemine tarihlendirilmektedir. Söz konusu yazıtlar⁷ tarihi bilgi verecek nitelik taşımadığından bu çalışmada ele alınmamıştır.

3. 2. Dokuzuncu Yüzyılda Coğrafi Suriye:

Coğrafi Suriye’de 9. yüzyıl hakkında bilgi veren yazıtların bulunduğu merkezler, Karkamış, Hama ve Tell Tayinat’tır. Karkamış Krallığı’nda 9. yüzyılın başında devam eden Suhi Hanedanı, 9. yüzyılın ilerleyen yıllarında yerini Sangara ile başlayan yeni hanedana bırakmıştır. Ayrıca I. binyıl özelinde Assur kaynaklarında Karkamış hakkında yer alan iki atıftan biri de Sangara’nın dönemine tarihlenmektedir. Söz konusu kaynaklar ve ilgili hanedanın dönemi **Bölüm 3. 2. 1.**’de detaylı olarak ele alınmıştır.

9. yüzyıl boyunca, Anadolu Hiyeroglif Yazılı belge açısından zengin bir diğer merkez ise Hama Krallığı’dır. Yazılı belgelerden bu dönemde kendisini “Hamalı Kral” olarak tanıtan üç nesillik bir hanedanın varlığı anlaşılmaktadır (Hawkins, 2000: 398; Gonnet, 2010: 98) . Bu krallara ilişkin atıflar Assur kaynaklarında da yer almaktadır. Hama Krallığı’nın 9. yüzyıldaki durumu **Bölüm 3. 2. 2.**’de detaylı olarak ele alınmıştır.

9. yüzyıl boyunca, Tell Tayinat ile ilgili bilgi veren yazılı belge sayısı son derece azdır ve bunlar içerisinde belli başlıları tarihi bilgi verir niteliktedir. Bu dönemde Tell Tayinat’ta hakim konumda olduğu bilinen Palastin/Walastin Krallarının isimlerine Assur kaynaklarında da rastlanmıştır. Söz konusu kralların dönemleri ve Assur ile olan temaslar **Bölüm 3. 2. 3.**’te detaylı olarak ele alınmıştır.

⁷ bkz **BABYLON 2:** CHLI: 394; **BABYLON 3:** CHLI: 396; **DEMİRKÖPRÜ:** Dinçol et al, 2014: 63.

3. 2. 1. Dokuzuncu Yüzyılda Karkamış (Karkamiša):

9. yüzyılda Karkamış hakkında bilgi veren yazıtlar: **SİLSİLE 2**⁸, **KARKAMIŞ A27u**⁹, **KH.15.O.690**¹⁰, **KARKAMIŞ A27c**¹¹, **KARKAMIŞ A6**¹², **KARKAMIŞ A7**¹³, **KARKAMIŞ A15b**¹⁴ ve **KÖRKÜN**¹⁵ yazıtlarıdır. Bu yazıtlardan elde edilen veriler ışığında Karkamış'ta 9. yüzyıl boyunca hüküm süren, III. Suhi, Sangara, Isarwila-muwa, Kuwalana-muwa, I. Astiru(wa) isimli Ülke Beylerinin ve naip Yariri'nin dönemleri ele alınmıştır. Yazıtların transliterasyon ve çevirileri aşağıda sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Anadolu Hiyeroglif Yazılı belgelerden anlaşıldığı üzere 10. yüzyılın başında Karkamış'ta I. Suhi ile başlayan Karkamış hanedanına mensup son bir Ülke Beyi daha mevcuttur. III. Suhi'nin dönemi 9. yüzyılın başına tarihlendirilmektedir¹⁶ (Marchetti-Peker, 2018: 95; Peker, 2016: 48). III. Suhi'nin varlığını ortaya koyan yazıtlar **SİLSİLE 2** ve **KARKAMIŞ A27u** yazıtlarıdır.

SİLSİLE 2:

1	§ 1	EGO-mi-i ¹ Ta-i-sa IUDEX-ni-sa ¹ Su-hi-sa SERVUS-la/i-i-sa
	§ 2	a-wa/i ¹ Ka-tu-[wa/i]-[i]a-sa B[ONUS?...
2	§ 3	[wa/i-mu]-*a [z]a-na "URBS"-ni-na pi-ia-ta
	§ 4	a-wa/i ^[1] Ka-tu-wi-sa (LOQUI ¹)mara/i ^{+ra/i} -ti-i
	§ 5	za-wa/i-ta "URBS"-na-ni REL-i-sa ARHA CAPERE-i ¹ Ta-ia
3-4	§ § 6-9	

(Peker, 2016: 48).

⁸ Peker, 2016: 48.

⁹ Peker, 2016: 49.

¹⁰ Marchetti-Peker, 2018: 95; Peker, 2016: 47.

¹¹ Peker, 2016: 48.

¹² CHLI: 124-125.

¹³ CHLI: 129.

¹⁴ CHLI: 130-131.

¹⁵ CHLI: 172-173.

¹⁶ bkz Ek 8.

Çeviri:

Ben, Suhi'nin hizmetkârı, doğru (olan) Taya'(yım). Ve ben Katu[wa] [için] değer[liydim(?)]... [ve] (o) bu kenti [bana] verdi. Ve Katuwa'nın emirleri (şöyledir): Bu kenti Taya'dan alacak (olan)...

SİLSİLE 2 yazıtının yazarı olan Taya, kendisini “Suhi'nin hizmetkârı” olarak tanıtmaktadır. Ayrıca Taya, Katuwa için değerli olduğunu geçmiş zaman ile söylemektedir. Bu yazıttan anlaşılacağı üzere Katuwa sonrasında da hüküm sürmüş bir Suhi olmalıdır. Bu sebeple bu yazıtta ismi geçen Suhi'nin, Katuwa'nın ardılı olan III. Suhi olduğu düşünülmektedir (Peker, 2016: 48). Bu düşünceyi destekler nitelikteki bilgiler **KARKAMIŞ A27u** yazıtından gelmektedir.

KARKAMIŞ A27u:

... [¹Ka-tu-wa/i-sa |FILIUS.NI-za-sa
¹Su-hi]-si-sa |FILIUS.NEPOS
¹A-sa-tú-wa/i-la-ma-za-sa [(FILIUS.NEPOS)ha-ma-su-ka-la-sa ...
(Peker, 2016: 49).

Çeviri:

.....,[Katuwa'nın oğlu, Suhi]'nin torunu Astuwalamanza'nın [büyük-torunu...

KARKAMIŞ A27u yazıtının yazarı kendisini “Katuwa'nın oğlu”, “Suhi'nin torunu” ve “Astuwalamanza'nın büyük torunu” olarak tanıtmaktadır. Metinden yazarın kimliği öğrenilemese de Katuwa'nın bir ardılı olması gerektiği açıktır. **SİLSİLE 2** ve **KARKAMIŞ A27u** birlikte değerlendirildiğinde yazarın söz konusu III. Suhi olduğu anlaşılmaktadır (Peker, 2016: 49). Bu yazıtlardan anlaşılacağı üzere

III. Suhi'nin dönemi 9. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmektedir¹⁷ (Marchetti-Peker, 2018: 95).

III. Suhi ile birlikte 10. yüzyılın başından beri süre gelen Suhi Hanedanı sonlanmış görünmektedir. Karkamış'ın bilinen bir sonraki Ülke Beyi olan Sangara'nın Suhi Hanedanı ile bir akrabalık bağı olup olmadığı belirsizdir (Hawkins, 2000: 77).

Ülke Beyi Sangara'nın ismine yakın zamana kadar Karkamış yazılı belgelerinde hiç rastlanmamıştır. Ancak yeni buluntular ile bu isim Karkamış yazılı belgelerinde de tasdik edilmiştir. **KH.15.O.690** yazıtında Sangara ismi yer almaktadır (Marchetti-Peker, 2018: 95; Peker, 2016: 47). Ayrıca Sangara ismi Assur belgelerinden bilinmektedir (Luckenbill, 1968: 204; Grayson, 1976: 141-142). Assur çağdaşlığından yola çıkılarak Sangara dönemi 9. yüzyılın ikinci çeyreğine, 875-848 yılları arasına¹⁸ tarihlendirilmektedir¹⁹ (Marchetti-Peker, 2018: 95).

Sangara ismi ilk kez Assur Kralı II. Aşurnaşirpal'in yıllıklarında belgelenmiştir (Peker, 2004: 87). Assur anlatımlarından yola çıkılarak Sangara'nın Assur kralları II. Aşurnaşirpal (884-858) ve ardılı III. Şalmanasar (858-824) ile çağdaşlığı doğrulanmıştır (Peker, 2004: 87).

II. Aşurnaşirpal'in Annalleri²⁰:

(III 56-57) Iyyar ayının sekizinci gününde, Kalah'tan ayrıldım. Dicle'yi geçip Hatti Ülkesi'nin Karkamış kentinden yola koyuldum (ve) Bit-Bahiani'ye yaklaştım.
(Grayson, 1976: 141-142)

(III 65-70) Fırat, 'ı keçi derisinden (şişirilerek yapılmış) sallarla geçtim (ve) Karkamış Ülkesi'ne yaklaştım. Hatti Ülkesi Kralı Sangara'dan haraç aldım.
(Grayson, 1976: 141-142).

¹⁷ bkz Ek 8.

¹⁸ bkz Ek 8.

¹⁹ bkz Ek 8.

²⁰ Söz konusu metnin ilgili kısımlarının çevirisidir.

9. yüzyılın ortasında (858) Karkamış, Sam'al, Pattin ve Bit-Adini birleşerek III. Šalmanasar'ın karşısına çıkmışlardır. Ancak Karkamış, Palastin/Walastin Krallığı ve bu dönemde Tell Ahmar'ı kontrolü altına almış olan²¹ Bit-Adini kabilesinin oluşturduğu bu koalisyon III. Šalmanasar tarafından yenilmiştir. III. Šalmanasar ertesi yıl Bit-Adini'nin Fırat'ın batı yakasındaki altı kentini ele geçirmiştir. Karkamış'tan ise Sazabe kentini almıştır. Burada Sangara'nın ve müttefiklerinin haraca bağlandığı kaydedilmiştir (Peker, 2004: 88).

III. Šalmanasar, 856 yılında Til-Barsip'i (Tell Ahmar) ele geçirmiş ve adını Kar-Šalmanasar olarak değiştirmiştir²² (Hawkins, 1983: 131; Winter, 1983: 191). Böylelikle, Karkamış'ın yaklaşık 20 Km güneyinde Assur varlığı kalıcı hale gelmiştir. Şüphesiz, yeni adıyla Kar-Šalmanasar'da, Assur kralına tabii olan krallardan biri de Sangara'dır. Bu durum 853 yılında da tekrarlanmıştır. III. Šalmanasar 849 ve 848 yıllarında Hama-Şam birliğinin üzerine yürüdüğü sırada, Karkamış'ın hala haraç verdiğine dair bir ifade yer almaktadır. Ayrıca 848'de, Karkamış'ın 97 kentini kaybettiği de kayıtlıdır. III. Šalmanasar'ın tarihi bilinmeyen bir seferinde ise Karkamış yine haraç verenler arasında sıralanmıştır (Luckenbill, 1968: 224 vd; Hawkins, 1976: 444; Hawkins, 2000: 75). 848 yılından sonra, III. Šalmanasar'ın sefer anlatımlarında Sangara'dan tekrar bahsedilmemektedir.

III. Šalmanasar'ın Seferleri²³:

(II 85-86) Hükümdarlığımın onuncu yılında, Fırat'ı sekiz kez geçtim. Karkamışlı Sangara'nın kentlerini ele geçirdim. Arame'nin kentlerinin karşısına yakına sürdüm. Onun krali kenti Arne'yi, 100 küçük kentiyle beraber ele geçirdim.
(Luckenbill, 1968: 204 vd.)

²¹ bkz Bölüm 3. 1. 2.

²² bkz Bölüm 3. 1. 2.

²³ Söz konusu metnin ilgili kısımlarının çevirisidir.

Bu kayıt sonrasında Karkamış hakkında bilgi veren Assur kaynakları III. Tiglath-Pileser döneminden gelmektedir. Söz konusu Assur teması **Bölüm 3. 3. 1.**'de detaylı olarak ele alınmıştır.

Sangara isminin belgelendiği bugüne dek ele geçen tek Karkamış yazılı belgesi **KH.15.O.690** yazıtıdır. Sangara'nın ardıllarından Kamani dönemine tarihlenen belgenin transliterasyon ve çevirisini burada sunmak yerinde olacaktır.

KH.15.O.690:

1 § 1 [EGO-mi Ka-ma-ni-sa IUDEX-sa] Kar-ka-mi-sà(URBS) VITELLUS-
za-sa(URBS) REGIO.DOMINUS á-sa-ti-ru-sa REGIO.DOMINUS
[FILIUS.NI-za-sa BRACCHIUM-la/i/u-BOS-sa REGIO.DOMINUS
FILIUS.NEPOS-si-ka+ra/i-sa
(Marchetti-Peker, 2018: 95; Peker, 2016: 47).

Çeviri:

[Ben] Karkamış (ve) Melid Kentlerinin Ülke Beyi, [doğru (olan) Kamani'(yim)]. Ülke Beyi Astiru'nun oğlu, Ülke Beyi Isarwila-muwa'nın büyük torunu, [...] Sangara'nın [büyük büyük torunu(yum)].

Karkamış'ın 8. yüzyılda en fazla belge bırakan yöneticilerinden biri Kamani'dir²⁴. Ancak Kamani dönemine tarihlenen **KH.15.O.690** yazıtında Kamani kendi soyundan bahsetmekte ve 9. yüzyıl Karkamış Ülke Beyleri hakkında bilgi sunmaktadır. Bu yazıtta Kamani kendisini “Karkamış ve Melid Kentlerinin Ülke Beyi” olarak tanıtmaktadır. Ayrıca bu yazıtta Kamani kendisinin, “Astiru(wa)’nın oğlu”, “Isarwila-muwa ve Sangara’nın” “büyük torunu” olduğunu kaydetmiştir (Marchetti-Peker, 2018: 95; Peker, 2016: 47). Yazıtın gün yüzüne çıkmasıyla 9. yüzyıl Karkamış tarihi açısından önemli bir boşluk dolmuştur. Sangara'nın ardından Isarwila-muwa

²⁴ bkz Ek 8.

isimli bir Ülke Beyi'nin Karkamış tahtında yer almış olması muhtemel görünmektedir (Peker, 2016: 48).

Kamani dönemine tarihlenen ve 9. yüzyıl Ülke Beyleri hakkında bilgi sağlayan bir diğer Anadolu Hiyeroglif Yazılı belge **KARKAMIŞ A27c** yazıtıdır.

KARKAMIŞ A27c (= KH.14.O.859):

[... *Ka-ma-ni-sa* REGIO.DOMINUS
Á-sa-ti-ru-sa REGIO.DOMINUS FILIUS.*NI-za-sa*
EXER]CITUS-*mu-wa/i-sa* REGIO.DOMINUS [FILIUS.NEP]OS[...
(Peker, 2016: 48).

Çeviri:

[Ülke Beyi, ... Kamani, Ülke Beyi Astiru'nun oğlu], Ülke Beyi, [Ku]walana-muwa'nın [toru]nu, [...

Kamani dönemine tarihlenen (Peker, 2016, 48) başka bir yazıt olan **KARKAMIŞ A27c'** ye göre, Kamani kendisini Ülke Beyi Kuwalana-muwa'nın torunu olarak tanıtmaktadır. Bu durumda Sangara ile başlayan yeni hanedan: Sangara, Isarwila-muwa, Kuwalana-muwa, I. Astiru(wa) ve Kamani şeklinde ilerlemiş görünmektedir (Peker, 2016: 48).

Ülke Beyi I. Astiru(wa)'nın²⁵ kendi dönemine tarihlenen yazıtlar belgelenmemiştir. I. Astiru(wa) hakkında bilinenler genellikle 8. Yüzyıl başında tahtta bulunan oğlu Kamani²⁶ ve 9. yüzyılın sonunda Kamani henüz çocuk yaşlarda iken naipliğini yapan Yariri²⁷ döneminden gelmektedir. I. Astiru(wa) hakkından bilgi veren bir diğer yazıt ise yazarını “Azini'nin oğlu Kazupı” olarak tanıtan **KÖRKÜN** yazıtıdır.

²⁵ bkz Ek 8.

²⁶ bkz Ek 8.

²⁷ bkz Ek 8.

KÖRKÜN:

Arka Yüz

- 1 § 1 EGO-wa/i-mi I¹Ka-zu?-pi?-sá I¹Á-zi-ni-sá |(FILIUS)ni-mu-wa/i-za-sa
§ 2 wa/i-mu |30 “ANNUS” x-x(-)ka+ra/i-sà-ha?-tà-sá |á-sa-ha
§ 3 wa/i-mu-ta |á-mi-ti “VAS”-na-ti (“VAS”)ha-pa-sù+ra/i-wa/i-ti
2 DOMINUS-na-sa ha-ti-sá |NEG<2> || |ma-nu-ha |zi-la “PES”(-)hi-nu-ha
|(DEUS)ku+AVIS-pa-pa-sa-ti |LEPUS+ra/i-ia-ti |TONITRUS-hu-ta-sa-ti-ha
§ 4 |wa/i-ti ku-ma-na á-sa-ti-ru-sá REX-ti-sá wa/i+ra/i-pa-si DOMUS-na
“AEDIFICARE”
§ 5 |a-wa/i |za-na |HALPA-pa|| -wa/i-ni-sá |(DEUS)TONITRUS-hu-za á-pa-ti
|(SOLIUM+MI)i-sà-nu-ha
3 § 6 |á-mi-sa-wa/i |(NEPOS)ha-ma-si-sá |NEPOS-ka-la-sá |á-mi |L91-ta-ti |CRUS
EXERCITUS-la/i/u-ti pi-ha-mi-sá |ARHA |“PES”-wa/i-tà
§ 7 |á-pa-sa-pa-wa/i za-ti |DEUS-ni |X+RA/I-sa |á-sa-ha-na-ti-sa-za |pi-ia-tu
... (CHLI: 172-173).

Çeviri:

Ben Azini'nin oğlu Kazupi'(yim)(?). Kubaba'nın ve Tarhunza'nın emri (ile)
Ben kendim ... (için) 30 yıl(?), (ve) ben kendim, güvendiğim(?) kişi tarafından
efendimin tercih ettiği (?), o zaman hiçbir şekilde sebep olmadım Kral
Astiru kendine zanaat evleri yaptığı zaman, orada bu Halepli Tarhunza'yı
oturttum. Torunum (ve) torunumun torunu ordu tarafından yüceltilerek
ortaya çıktı. Bu tanrıya (o) verebilir...

KÖRKÜN yazıtının yazarı kendisini “Azini'nin oğlu Kazupi” olarak
tanıtmaktadır. Yazar Astiru'nun yaptığı inşa faaliyetinden ve kendisinin tanrı için inşa
ettirdiği tasvirden söz etmektedir. Bu yazıt dışında I. Astiru(wa) hakkında bilgi
sağlayan en erken yazıt Yariri'nin dönemine tarihlenmektedir. Yariri'nin 9. yüzyılda

başlayan hakimiyeti 8. yüzyılın başına kadar uzanmaktadır²⁸. Ancak Yariri dönemine tarihlenen belgeler bütünlük oluşturması açısından bu yüzyılda ele alınmıştır.

KARKAMIŞ A6:

- 1 § 1 |EGO-wa/i-mi-i^Ii-a+ra/i-ri+i-i-sa |IUDEX-ni-sa DEUS.AVIS-ta-ni-sà-mi-i-sa
|LITUUS+ta-sa-pa-CERVUS-wa/i-ti-i-sa CAPUT-ti-i-sà (“OCCIDENS”)i-pa-
ma-ti-i (DEUS.ORIENS)ki-sà-ta-ma-ti-i |PRAE-ia |AUDIRE+MI-ma-ti-mi-i-sa
DEUS-na-ti-i (LITUUS)á-za-mi-sa [CAPUT?]-ti-i-sa
- 2 § 2 a-wa/i [x]-[x]-zi [á]-ma-[za] [á-lá/i]-ma-[z]a || á-mi-ia-ti-i |IUSTITIA-na-ti
(DEUS)TONITRUS-hu-za-sa (DEUS)SOL-wa/i-za-sa-ha (“CAELUM”)ti-pa-si
|“PES₂”(-)hi-nu-wa/i-ta-*a
- § 3 á-ma-za-ha-wa/i-ta á-lá/i-ma-za DEUS-ni-zi FINES+hi-ti-i-na |“PES₂”(-)hi-i-
nu-wa/i-tá
- § 4 wa/i-ma-lá/i |zi-i-na (“MÍ.REGIO”)mi-za+ra/i(URBS) |AUDIRE-MI-ti-i-ta
- § 5 zi-pa-wa/i+ra/i |L475-la(URBS)-a |AUDIRE+MI-ti-i-ta ||
- 3 § 6 zi-i-pa-wa/i-*a mu-sà-za(URBS) mu-sà-ka-za(URBS) su+ra/i-za-ha(URBS)
AUDIRE+MI-ti-i-ta
- § 7 wa/i-ta ta-ni-mi REX-ti SERVUS-la/i-ti-i-zi |a-ta (BONUS)wa/i-sa₅+ra/i-nu-ha
- § 8 za-a-pa-wa/i (“MENZA.SOLIUM”)á-sa-na-*a |ku-ma-na^IKa-ma-ni-i-ia |á-mi-
i-*a DOMINUS-na-ni |FILIUS-ní |REL-i-ia
- 4 AEDIFICARE+MI-ha
- § 9 |wa/i-sà |za-ti LOCUS-la/i-ti-i | (“PES₂”)HWI-HWI-ta
- § 10 |wa/i-ná |SUPER-la-ia | (“SOLIUM”)i-sà-nu-wa/i-ha
- § 11 |a-wa/i ta-ní-mi |SUPER+ra/i-*a | (“PES₂+PES”)tara/i-pa-lá/i
- § 12 |FILIUS-ní-i-sa-wa/i-sà |REL-za |á-sa-ta-*a
- § 13 CUM-ni-pa-wa/i-tú-ta-*a |á-pa-sà |FRATER-la-zi-i |i-zi-i-ha
- 5 § 14 |a-wa/i |REL|-i-zi | (“L314”)ka-tú-na-sa
- § 15 i-zi-i-sa-ta+ra/i-wa/i-ma-za |zi-la | (“L314”)ka-tú-ni-zi |(MANUS)i-sà-tara/i-i
 (“PONERE”)tú-wa/i-há
- § 16 REL-zi-pa-wa/i-ma-za-*a | (“LIGNUM”)tara/i-pu-na-sà

²⁸ bkz Ek 8.

- § 17 |i-zi-i-sa-ta+ra/i-wa/i-ma-za |zi-la |("LIGNUM")tara/i-pu-na-zi-i |(MANUS)i-sà-tara/i-i "PONERE"-wa/i-ha-*a ||
- 6 § 18 I*Ka-ma-ni-sa-pa-wa/i* |REL-i-*a |FILIUS-ní-sa |á-sa-tá
- § 19 |wa/i-ná ara/i-la-*a ("3")tara/i-su-u "4"-su-u |("MANUS")pa+ra/i-si ("CRUS")ta-nu-wa/i-wa/i-i
- § 20 |wa/i-ta (DEUS)TONITRUS-hu-ti-i (DEUS)SOL-ti-i
- 7 (DEUS)ku+AVIS-pa-pa-ia-ha ta-ni-mi-i-ha-a-wa/i || DEUS-ni-i |FRONS-ti-i |SUPER+ra/i-a-lá/i PUGNUS-ri+i-wa/i
- § 21 |a-wa/i (LOQUI)ha+ra/i-nu-wa/i (DEUS)ku+AVIS-pa-pa-*a
- § 22 u-zu?-sa-wa/i-ma-ta-*a (MANUS)i-sà-tara/i-i |MAGNUS+ra/i-nu-wa/i-ta-ni-i
- § 23 |wa/i-sá |za-ti LOCUS-la/i-ti |REL-i-*a PES₂(-)HWI-ia-ta
- 8 § 24 |wa/i-tú-u |za-na ("MENSA.SOLIUM")á-sa-na || AEDIFICARE+MI-ha
- ... (CHLI: 124-125).

Çeviri:

Ben, Batı'da ve Doğu'da tanınan, tanrılar tarafından sevilen ... doğru (olan) Yariri'(yim). ... adımı adaletimden ötürü Tarhunza ve Güneş (Tanrısı) cennete götürdü, ve tanrılar benim adımın ülke dışına geçmesine neden oldu, ve adamlar bir yanda Mısır'da benim adımı duydular, öte yanda Babil'de (beni) duydular, öte yanda beni Musa'da, Muska ve Sura'da duydular. Ve uyruğuna(?) fayda sağladığım her kralı (duydular). Ve bu koltuğu efendimin çocuğu Kamani için yaptığım zaman, (o) buraya koşardı. Onu yüksekte oturttum (ve) çocukken her yerde TARPA yaptı. Ve onunla onun kardeşlerinden (kim) KATUNİ'nin, (ise) onların şerefine KATUNI'leri (onların) el(ler)ine verdim, ve TARPUNA'dan olanlar için, onların şerefine TARPUNA'yı (onların) el(ler)ine koydum. Ve Kamani bir çocuk olmasına rağmen, onu ayağa kaldırdım. ... üç kez, dört kez ... Onları(?) Tarhunza'nın, Güneş'in, Kubaba'nın ve her tanrının önüne yükselttim. (Ona) şunu söyleteceğim: "Ey Kubaba! sen kendin onları elimde büyük yapacaksın". Buraya koştuğunda, onun için bu koltuğu yaptım...

KARKAMIŠ A6 yazıtının yazarı kendisini “doğru (olan) Yariri” olarak tanıtmaktadır. Yazıtta Yariri kendisinin dış ülkelere tanındığından bahsetmekte daha sonrasında ise “Efendimin çocuğu” olarak tanıttığı Kamani’yi ve kardeşlerini koruduğundan ve Kamani’yi taht için hazırladığından söz etmektedir (Hawkins, 2000: 124-125).

KARKAMIŠ A7:

a	1	§ 1	za-sa-wa/i- *a I Ka-ma-ni-i-sá
		§ 2	za-zi-pa-wa/i-tú POST+ra/i-i-zi FRATER-la-zi-i
	2	§ 3	á-mu-pa-wa/i-na za-ti (MANUS)i-sà -tara/i-na tà-ha
		§ 4	wa/i-na DEUS.DOMUS-tà I SUPER+ra/i- *a (“PES ₂ ”)wa/i-tara/i-sa-ha- *a
	3	§ 5	FILIUS-ni-sa-wa/i-sá REL-za á-sa-ta
b		§ 6	za-pa-wa/i- *a I I-a+ra/i-ri+i-sa (STATUA)ta-ru-sá
...			(CHLI: 129).

Çeviri:

Bu Kamani’(dir). Ve bunlarda küçük kardeşleri(dir). Burada o bir çocukken elin(den) tuttum ve onu tapınağın üzerine yerleştirdim. Bu, Yariri’nin taviri(dir)....

KARKAMIŠ A7 yazıtı **KARKMIŠ A6**’nın devamı niteliğindedir. Bu yazıtta Yariri, Kamani’nin tasvirini tanıtmakta ve Kamani’nin kardeşlerinin isimlerini sıralamaktadır (Hawkins, 2000: 129). **KARKAMIŠ A6** ve **KARKMIŠ A7** yazıtları Katuwa döneminde inşa edilen bir yapıya eklenmiştir. Yazıtlı bir heykel kaidesi olan **KARKAMIŠ A15b** yazıtı Yariri dönemi hakkında bilgi veren bir diğer belgedir (Hawkins, 2000: 78).

KARKAMIŠ A15b:

Yan Yüz

- 1 § 1 EGO-wa/i-mi-i ^II-ara/i-ri+i-sá |IUDEX-ni-sa (DEUS)TONITRUS-ta-ti-i
(DEUS)ku+AVIS-pa-pa-ti (DEUS)Kar-hu-ha-ti-i (DEUS)SOL-tà-ti-i-ha
(LITUUS)á-za-mi-sa CAPUT-ti-sá
- § 2 wa/i-mu-u kar-ka-mi-sà(URBS) SUPER+ra/i-*a PUGNUS(-)la/i/u-mi
PUGNUS-ri+i-i-ia-ha i-zi-ia-ta DEUS-ni-zi
- § 3 a-wa/i kar-ka-mi-sà-na(URBS) PUGNUS(-)la/i/u-mi-ha
- § 4 DOMINUS-na-ni-ia-za-[pa/ha]-wa/i-mu [DOMUS?]-na-za [PUGNUS?-ri]+i-
ha
- § 5 Kar-ka-mi-[sà]-pa[-wa/i(URBS)]...
- 2 ... || ...
- § 6 ...]x[...] -ha(-)?
- § 7 [wa/i]-ta FLUMEN-pi-na |“PES₂”(-)hi-nu-ha (X?)á-lá/i(-)|sà-na-ha
- § 8 wa/i-ta |zi-na FLUMEN-pi-na “PES₂”(-)hi-nu-ha
- § 9 |zi-ha-wa/i-ta FLUMEN-pi-i-na “PES₂”(-)hi-nú-ha
- § 10 (DEUS)hara/i-ma-na-wa/i-na-sa-pa-wa/i(URBS) DEUS.DOMUS-tà
AEDIFICARE+MI-ha
- § 11 á-mi-i-na-pa-wa/i(-)u!-mu! (“VAS”)a-tara/i-i-na |“SCALPRUM”(-)i-ara/i-za i-
zi-i-ha
- § 12 wa/i-mu-tá (DEUS)ku+AVIS-pa-pa-sa | (“PES”)pa-lá/i-*a PONERE-mi-i-na
|tà-i ||
- 3 § 13 ^IKa-ma-ni-na-pa-wa/i-*a CRUS+CRUS(-)ní-ia-sa-ta-la-na MAGNUS+ra/i-nu-
ha-*a
- § 14 wa/i-ta |REX-tá-za |“FRONS”-hi-ti L273-na |REL-ti MANUS.L273(-)su-hi-i-ti-
ha
- § 15 POST+ra/i-zi-pa-wa/i-tú |FRATER-la-zi-i MAGNUS+ra/i-nu-ha
- § 16 |wa/i-ta | (“FILIUS.NP”)á-lá/i-la-za |a-ta sa-sa-ha
- § 17 | (“CUBITUM”)ka+ra/i-pá?+ra/i-ta-hi-sà-pa-wa/i-ma-za-ta á-mi-ia-za-*a
|DOMINUS-na-ni-ia-za ^IÁ-sa-ti-ru-wa/i-sá |FILIUS-ni-ia-za ARHA
(“LONGUS”)ia+ra/i-i-ha
- § 18 |wa/i-mu DEUS-ni-zi-*a x x[...

- § 19 ...]URBS-*si-ia-ti* |SCRIBA-*li-ia-ti* *sù+ra/i-wa/i-ni-ti*(URBS) |SCRIBA-*li-ia-ti-i*
a-sù+ra/i(REGIO)-*wa/i-na-ti*(URBS) |SCRIBA-*li-ia-ti-i ta-i-ma-ni-ti-*
ha(URBS) SCRIBA-*li-ti*
- § 20 12-*ha-wa/i-*a* |“LINGUA”-*la-ti-i-na* (LITUUS)*u-ni-ha*
- § 21 |*wa/i-mu-u ta-ni-ma-si-na* REGIO-*ni-si-i-na-*a* |FILIUS-*ni-na*
 |“(VIA”)ha+*ra/i-wa/i-ta-hi-lá/i-ti-i* CUM-*na* ARHA-*sa-ta* DOMINUS-*na-ni-i-*
sa á-mi-i-sa |“LINGUA”-*la-ti* SUPER+*ra/i-*a*
- § 22 *ta-ni-mi-ha-wa/i-mu* (L273)*wa/i+ra/i-pi-na* (LITUUS)*u-na-nu-ta*
 (CHLI: 130-131).

Çeviri:

Ben Tarhunza'nın, Kubaba'nın, Karhuha'nın ve Güneş'in sevdiği doğru (olan) Yariri'(yim). Tanrılar beni Karkarmış'a güçlü kıldı ve yüceltti, Karkarmış'ı güçlendirdim, [ve] efendimin [soyunu(?) ve Karkarmış'ı [yücelttim(?).

Nehrin buradan geçmesine neden oldum ve burada da nehrin geçmesine neden oldum. Harmanlı tanrının tapınağını inşa ettim ve kendi tasvirimi yaptım ... , ve benim için Kubaba onu ayağının dibine alacak. Kamani'yi halef olarak yetiştirdim, bu nedenle erdemi krallardan üstün olarak gösterdim(?) ve onun küçük erkek kardeşlerini büyüttüm. Kardeşlere(?) ANTA SASA yaptım ve onlara, efendim Astiruwa'nın çocuklarına koruma sağladım. Bana, tanrılar [... ..] Kentin yazısında, Sura yazısında, Assur yazısında ve Taimani yazısında ve 12 dil biliyordum. Efendim, her ülkenin çocuğunu, lisan konusunda yol olarak önüme topladı. Ve her hünere bilmemi sağladı...

KARKMIŞ A15b yazıtında Yariri, I. Astiruwa'nın çocuklarını koruduğundan bahsetmektedir. Kamani'yi tahta yerleştirdiğini ve kendisi yönetici olduğu dönemde Karkarmış'ı yücelttiğini anlatmaktadır (Hawkins, 2000: 130-131). Yazıt aynı zamanda Yariri'nin sulama ve inşa faaliyetleriyle Karkarmış'ı geliştirdiğini kaydetmekte ve Yariri'nin birden fazla lisana hakim olduğunu vurgulamaktadır (Hawkins, 2000: 78).

Yariri dönemine tarihlenen yazıtlar toplu olarak değerlendirildiğinde; Yariri'nin hiçbir yazıtında kendisini “Ülke Beyi” olarak tanıtmadığı bunun yerine sadece “doğru (olan)” unvanını kullandığı görülmektedir. Bununla birlikte yazıtlarda Yariri genellikle Karkamış'ı geliştirmek üzere yaptığı inşa faaliyetlerini kaydetmiş ve “Efendimin çocukları” olarak tanıttığı I. Astiru(wa)'nın çocuklarını yetiştirdiğini vurgulamıştır. Yariri döneminde Karkamış'ın Assur karşısı bir ittifakta yer aldığı belgelenmemiştir (Hawkins, 2000: 78). Bu durumda naip Yariri'nin döneminde Karkamış barış içinde görünmektedir. Yariri'nin yazıtları dışında Karkamış hakkında bilgi veren yazıtlar 8. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Hawkins, 2000: 172-173). Söz konusu yazıtlar **Bölüm 3. 3. 1.**'de sunulmuştur.

3. 2. 2. Dokuzuncu Yüzyılda Hama:

9. yüzyıl başlarında (870) Suriye bölgesine sefer düzenleyen II. Aşşurnaşirpal Hama'dan doğrudan bahsetmesede sefer güzergahındaki bazı bölgelerin Hama topraklarını kapsadığı bilinmektedir (Hawkins, 2000: 400). Aynı yüzyılda III. Şalmanasar, Til-Barsip'teki Fırat geçişini ele geçirip²⁹ kuzey Suriye devletlerini bozguna uğratmış sonrasında, o zamanlar Urhilina tarafından yönetilen Hama ile doğrudan karşı karşıya gelmiştir (Hawkins, 2000: 400).

853 yılında Şam ile birlikte Assur karşısı bir ittifakta yer alan Hama Krallığı'nın üç kraliyet kentini kaybettiği Assur belgelerinde iddia edilmiştir (Hawkins, 2000: 400). Ancak Hama'daki Geç Hitit hanedanının varlığı devam etmiş görünmektedir.

Assur kaynaklarında 9. yüzyılın ortalarına kadar tasdik edilen Urhilina ve oğlu Uratami dönemi Hama Krallığı'nın Anadolu Hiyeroglif yazılı belgeleri yoğun olarak ürettiği dönemlerdir (Hawkins, 2000: 400 vd). III. Şalmanasar'ın erken yıllarında başlayan Hama yazıtları ve Assur temasları göz önünde bulundurulduğunda Urhilina'nın en az 858-845 yılları arasında Hama Kralı olduğu kesin görünmektedir (Hawkins, 2000: 400 vd.) III. Şalmanasar döneminde Urhilina'nın haraca bağlandığı

²⁹ bkz Bölüm 3. 2. 1.

konusunda bir kayıt bulunmamasına karşın yaklaşık bir asır sonra II. Sargon tarafından bu durum iddia edilmiştir (Hawkins, 2000: 401).

Urhilina ismi Hurri kökenli bir isimken oğlu Uratami'nin isimi açıkça Luvi kökenlidir. Bu durum söz konusu hanedanın yerel bir Geç Hitit hanedanı olduğunun göstergesidir (Hawkins, 2000: 400). 9. yüzyıl sonrasında bahsi geçen Geç Hitit hanedanı devam etmemiş ve Hama'da başka bir hanedan hakim olmuştur. 8. yüzyılda Hama'da hakim olan bu yeni hanedan bir Arami hanedanıdır (Hawkins, 2000: 402). 8. yüzyılın başında Assur ile müttefik konumda olan Hama'daki Arami hanedanı, 720 yılında II. Sargon'a karşı bir isyana öncülük etmiştir. Sargon tarafından "kötü Hitit" (Hawkins, 2000: 401) olarak nitelendirilen Arami kökenli kral yenilmiş ve 8. yüzyılın son çeyreğinde Hama, Assur kontrolüne resmi olarak geçmiştir (Hawkins, 2000: 402). 9. yüzyıldaki Hitit hanedanı sonrasına tarihlendirilen yazıtlar, Arami kökenli bir hanedan tarafından üretilmiş olmaları sebebiyle bu çalışmada ele alınmamıştır.

9. yüzyılda Hama hakkında bilgi veren Anadolu Hiyeroglif Yazılı yazıtlar: **HAMA 4³⁰**, **HAMA 5³¹**, **RESTAN³²**, **QAL'AT EL MUQID³³**, **HINES³⁴**, **HAMA 8³⁵**, **HAMA 9³⁶**, **TALL ŠTIB³⁷**, **HAMA 1³⁸**, **HAMA 2³⁹**, **HAMA 3⁴⁰**, **HAMA 6⁴¹** ve **HAMA 7⁴²** yazıtlarıdır. Bu yazıtlardan elde edilen veriler ışığında Urhilina ve Uratami dönemleri incelenmiştir. Yazıtların transliterasyon ve çevirileri aşağıda sunulmuştur ve yorumlanmıştır.

³⁰ CHLI: 405.

³¹ CHLI: 407.

³² CHLI: 409.

³³ CHLI: 409.

³⁴ CHLI: 409.

³⁵ CHLI: 410.

³⁶ CHLI: 411.

³⁷ Gonnet, 2010: 98.

³⁸ CHLI: 413.

³⁹ CHLI: 413.

⁴⁰ CHLI: 413.

⁴¹ CHLI: 413.

⁴² CHLI: 413.

HAMA 4:

- A1 § 1 EGO-mi U+ra/i-hi-li-na PRAE-tá-sa |(FILIUS)ni-[mu]-wa/i-za-sa i-ma-tu-wa/i-ni(REGIO) REX
§ 2 a-wa/i FRONS-la/i/u “X”(-)x-x-sa? NEG₂ x x x
§ 3 a-wa/i VIR-ti-zi FEMINA-ti-zi-ha zi-la-ta PES₂(-)tá-ta|| [...
A2 § 4 ...] á-mi-za á-mu-ha L273.REX[-?]-wa/i-ha á-mi L336-na-na
§ 5 a-wa/i DEUS-ni DEUS-ni REL-ti-ha á-pi-si-na “SOLIUM”-sa-na i-zi-i-ha
§ 6 za-pa-wa/i “SOLIUM”-sa-na (DEUS)pa-ha-la-ti-ia AEDIFICARE+MI-ha ||
A3 § 7 wa/i-ta (DEUS)pa-ha-la-ti-i-sà á-ma-za-ha-*a á-lá/i-ma-za PONERE-ha
... (CHLI: 405).

Çeviri:

Ben Parita’nın oğlu, Hamalı Kral Urhilina’(yım). Önce ... değil ... ve erkekler ve kadınlar ZILATA yürüdü... ben kendim kraldım ... , ve her bir tanrı için kendi koltuğunu yaptım, ama bu koltuğu Ba’al için yaptım, ve (üzerine) Ba’al’in adını ve kendi adıma koydum...

HAMA 4 yazıtının yazarı kendisini, “Parita’nın oğlu Urhilina” olarak tanıtmaktadır. Tanrılar için yapmış olduğu inşa faaliyetini bu yazıtta anlatmaktadır. Tanrı Ba’al için yaptığı tapınağın büyük babası zamanında dahi daha küçük olduğunu vurgulamaktadır. Metnin devamında Ba’al için verilecek kurbanlardan bahsedilmektedir (Hawkins, 2000: 405). Yazıt ikincil kullanımda bulunmuştur ve orijinal yeri kesin değildir (Hawkins, 2000: 402).

HAMA 5:

- ...
1 § 1 ...] ARHA CAPERE-ia(?)
2 § 2 x x x nu? ... ||ha-wa/i-tá-za-ti(?)
3 § 3 a-tá-ha-wa/i x x LOCUS-la/i-z[a? ... || ...]
4 § 4 wa/i-ta? (DEUS)TONITRUS-sa á-ma-za-ha |á|-lá/i-ma-za PONERE?-ha
... (CHLI: 407).

Çeviri:

.. .] götürecektim, ... ve (üzerine) Tarhunza'nın adını ve kendi adımı koydum...

HAMA 5 yazıtı, **HAMA 4** yazıtının devamı niteliğindedir. Bu yazıtta Urhilina dönemine tarihlendirilmektedir (Hawkins, 2000: 405; Hawkins, 2000: 407). Bu yazıtında Urhilina kendisinin ve Tarhunza'nın adının silinmesi durumu için lanet cümlesi kurmuştur. Yazıtlarda Urhilina'nın babasının adı dışında kökenine herhangi bir atıf yapılmamıştır (Hawkins, 2000: 402).

Urhilina dönemi hakkında çok az da olsa bilgi sağlayan diğer yazıtlar **RESTAN**, **QAL'ET MUQID** ve **HINES** yazıtlarıdır. Bu yazıtların transliterasyon ve çevirilerini birlikte ele almak faydalı olacaktır.

RESTAN:

- 1 § 1 EGO-mi U+ra/i-hi-li-na PRAE-tá-sa ([FIL]IUS)[ni]-mu-wa/i-za-sa i-ma-tú-wa/i-ni(REGIO) REX
- 2 § 2 a-wa/i || za-na "URBS+MP"-ni-na EGO AEDIFICARE+MI-ha
- § 3 za-pa-wa/i ("STELE")wa/i-ni-za (DEUS)pa-ha-la-ti-ia CRUS-nu-ha-á (CHLI: 409).

Çeviri:

Ben, Parita'nın oğlu, Hamalı Kral Urhilina'(yım). Bu kenti ben inşa ettim ve bu steli Ba'al için diktim.

QAL'AT EL MUQID:

- 1 § 1 EGO-mi U+ra/i-hi-ti-na PRAE-tá-sa (x)(FILIUS)ni-mu-wa/i-za-sa i-ma-tú-wa/i-ni(REGIO) REX (x)
- 2 § 2 a-wa/i || za-na "URBS+MP"-ni-i-na EGO AEDIFICARE+MI-ha

§ 3 *za-pa-wa/i* (“STELE”) *wa/i-ni-za* (DEUS) *pa-ha-la-ti-ia* CRUS-*nu-ha*
(CHLI: 409).

Çeviri:

Ben, Parita’nın oğlu, Hamalı Kral Urhilina’(yım). Bu kenti ben inşa ettim ve bu steli Ba’al için diktim.

HINES:

1-2 § 1 [...] (FILIUS) *ni-mu-wa/i-za-sa* || *i-ma-tu-wa/i-ni* (REGIO) REX
§ 2 *a-wa/i za* [...
(CHLI: 409).

Çeviri:

[...Ben, Parita’nın] oğlu, Hamalı Kral [Urhilina’(yım)]. Bu...

RESTAN, QAL’ET MUQID ve **HINES** yazıtları çevirilerinden anlaşılacağı üzere paralel metinlerdir. Yazar kendisini “Parita’nın oğlu Urhilina” olarak tanıtmaktadır. Tanrı Ba’al için diktiği stellerden ve inşa ettiği kentten bahsetmektedir (Hawkins, 2000: 409; Hawkins, 2000: 409; Hawkins, 2000: 409). Urhilina dönemine tarihlenen diğer yazıtlar olan **HAMA 8** ve **HAMA 9**’da ise “kral” unvanı açıkça görülmektedir (Hawkins, 2000: 402).

HAMA 8:

1 § 1 EGO-*wa/i-mi-i* ^I*U+ra/i-hi-li-na* ^I*PRAE-tá-sa* [] (FILIUS) *ni-mu-*
2 *wa/i-za-sa i* || *-ma-tu-wa/i-ni-i-sa* (REGIO) REX-*ti-sa*
3 § 2 *a-wa/i za-a-na* (“L255”) *ka-la/i/u-na-na* || EGO | (MANUS+MANUS) *pa-ha-la-x-*
x ...
(CHLI: 410).

Çeviri:

Ben, Parita'nın oğlu, Hamalı Kral Urhilina'(yım). Bu tahıl ambarını Ba'al için ben kendim ...

HAMA 9 (= NIMRUD):

b	[U+ra/i]-hi-la-na REX
c	U+ra/i-hi-l[a]-n[a ...]
d	[U][+ra/i-hi-l]a-[n]a REX
f	U+ra/i-hi-la-na REX
h	U+ra/i-[hi]-la[...]
i	U+ra/i-hi-l[a]-n[a ...]
l	[... -n]a REX
BM 134325	U+ra/i-hi-la-na REX (CHLI: 411).

Çeviri:

Kral Urhilina.

Urhilina'nın dönemine tarihlendirilen bir başka yazıt olan **TALL ŠTIB** yazıtında, yine Urhilina'nın ve babası Parita'nın ismi yer almaktadır.

TALL ŠTIB:

- 1§ EGO-mi U+ra/i-hi-li-na PRAE-tà-sa [FILIUS ni]- mu-[wa/i]- za-sa i-ma-tu-wa/i-ni
REGIO REX
- 2§ a-wa/i || za-[na] “URBS+MI”-[ni-i]-na EGO [AEDIFICARE+MI]-ha
- 3§ [z]a-pa-wa/i “STÈLE” wa/i-ni-za DEUS pa-ha-la-ti-ia CRUS-nu-ha
(Gonnet, 2010: 98).

Çeviri:

Ben, Parita'nın [o]ğ[lu], Hamalı Kral Urhilina'(yım). B[u] kenti ben [inşa et]tim ve [b]u steli Ba'al için diktim.

HAMA 8 yazıtında kral inşa ettiği tahıl ambarını Tanrı Ba'al'e adadığını kaydetmiştir (Hawkins, 2000: 410). **HAMA 9** yazıtı için sunulabilecek tek çeviri “Kral Urhilina” ismidir (Hawkins, 2000: 411). **TALL ŠTIB** yazıtında ise yazar yine kendisini “Parita’nın oğlu Urhilina” olarak tanıtmıştır.

Urhilina’dan sonra tahtı oğlu Uratami devralmış görünmektedir. **HAMA 1**, **HAMA 2**, **HAMA 3**, **HAMA 6** ve **HAMA 7** yazıtları Uratami dönemi hakkında bilgi sağlamaktadır. **HAMA 1-3** yazıtları da tıpkı **HAMA 4** yazıtı gibi ikincil kullanımda ele geçmiştir (Hawkins, 2000: 402).

HAMA 1:

- 1 § 1 EGO-mi MAGNUS+ra/i-tà-mi-sa u+ra/i-hi-li-na-sa |(FILIUS)ni-za-sa [i-ma-tú-wa/i-ni REGIO REX]||
- 2 § 2 [a-wa/i á-mu AEDIFICARE+MI-ha za-a] (“CASTRUM”)ha+ra/i-ni-sà-za
- § 3 hu+ra/i-pa-tà-wa/i-ni-sa(REGIO) FLUMEN.REGIO-tà-i-sa ||
- 3 REL-za i-zi-i-tà
- § 4 a-tá-ha-wa/i TONITRUS.HALPA-pa-wa/i-ni-zi(REGIO)
- (CHLI: 413).

Çeviri:

Ben, Urhilina’nın oğlu, [Hamalı Kral] Uratami’(yim). Hurlpata nehri ülkesinin yaptığı [bu] kaleyi [ben kendim inşa ettim] ve içinde Halepliler var.

HAMA 2:

- 1 § 1 EGO-mi MAGNUS+ra/i-tà-mi-sa u+ra/i-hi-li-na-sa |(FILIUS)ni-za-sa i-ma-tú-wa/i-ni(REGIO) REX ||
- 2 § 2 a-wa/i á-mu AEDIFICARE+MI-ha za-a (“CASTRUM”)ha+ra/i-ni-sà-za
- § 3 la-ka-wa/i-ni-sà-ha-wa/i(REGIO) FLUMEN.REGIO-tà-i-sà ||
- 3 REL-za i-zi-i-tà

§ 4 *a-tá-ha-wa/i ni-ki-ma-sa*(REGIO)
(CHLI: 413).

Çeviri:

Ben, Urhilina'nın oğlu, Hamalı Kral, Uratami'(yim). Laka nehri ülkesinin yaptığı bu kaleyi kendim inşa ettim ve orada Nikima ülkesi var.

HAMA 3:

- 1 § 1 EGO-*mi* MAGNUS+*ra/i-tà-mi-sa u+ra/i-hi-li-na-sa* |(FILIUS)*ni-za-sa i-ma-tú-wa/i-ni*(REGIO) REX
2 § 2 *a-wa/i* || *á-mu* AEDIFICARE+*MI-ha za-a* (“CASTRUM”) *ha+ra/i-ni-sà-za*
§ 3 *mu-sa-ni-pa-wa/i-ni-sà*(REGIO) FLUMEN.REGIO-*sà REL-za i-zi-i-tà*
(CHLI: 413).

Çeviri:

Ben, Urhilina'nın oğlu, Hamalı Kral, Uratami'(yim). Musanipa nehri ülkesinin yaptığı bu kaleyi kendim inşa ettim.

HAMA 6:

- 1 § 1 EGO-*mi* MAGNUS+*ra/i-tà-mi-sa u+ra/i-hi-li-na-sa* |(FILIUS)*ni-za-sa i-ma-tú-wa/i-ni*(REGIO) REX
2 § 2 *a-wa/i* || *á-mu* AEDIFICARE+*MI-ha za-a* (“CASTRUM”) *ha+ra/i-ni-sà-za*
§ 3 (“L218”) *ku-su-na-la-zi*(REGIO) REL-*za i-zi-ia-ta*
(CHLI: 413).

Çeviri:

Ben, Urhilina'nın oğlu, Hamalı Kral, Uratami'(yim). Kusunalıların yaptığı bu kaleyi ben kendim inşa ettim.

HAMA 7:

- 1 § 1 EGO-mi MAGNUS+ra/i-tà-mi-sa u+ra/i-hi-li-na-sa |(FILIUS)ni-za-sa i-ma-tu-wa/i-ni(REGIO) REX
- 2 § 2 a-wa/i á-mu AEDIFICARE+MI-ha || za-*a (“CASTRUM”)ha+ra/i-ni-sà-za
§ 3 (“MONS”)la-pa+ra/i-na-wa/i-ni-sa FLUMEN.REGIO-tà-i-sà REL!?-za i-zi-i-tà tú-ha-ia-ta-sa-ha(REGIO)||
- 3 § 4 a-tá-ha!-wa/i ha!-ma-ia+ra/i-sa(REGIO)
(CHLI: 413).

Çeviri:

Ben, Urhilina’nın oğlu, Hamalı Kral, Uratami’(yim). Labarna Dağı’nın nehir ülkesinin ve Tuhayata ülkesinin yaptığı bu kaleyi kendim inşa ettim ve orada Hamayara ülkesi var.

HAMA 1, HAMA 2, HAMA 3, HAMA 6 ve HAMA 7 yazıtları, Kral Urhilina’nın oğlu, Kral Uratami dönemine tarihlendirilmektedir. Yazar tüm yazıtlarında kendisini “Urhilina’nın oğlu Hamalı Kral Uratami” olarak tanıtmaktadır. Yazıtların içeriğinde bir dizi kale inşaatından ve iskanından bahsedilmektedir. Kralın hakim olduğu kentlerin isimleri bu belgelerden öğrenilmektedir (Hawkins, 2000: 413).

Bölüm 3. 1. 3.’te Hama’da ele geçen 10. yüzyıl yazıtlarının Palastin/Walastin Krallığı hakkında bilgi sağladığı görülmüş ve Hama’da bu krallığın hakim konumda olduğu tasdik edilmiştir. 9. yüzyıl Hama yazıtlarından anlaşılabileceği üzere bu hakimiyet ortadan kalkmış ve 9. yüzyılda Hama’da yerel bir Geç Hitit hanedanı tarafından kurulan Hama Krallığı hakim olmuştur. Bu hanedanın yazılı belgelerinden hanedanın kökenine ilişkin veriler gelmemektedir. Bu durumda söz konusu geçişin ne şekilde olduğu henüz kesin değildir. Hama Krallığı hakkında bilgi sağlayan sonraki yazıtlar ise 8. yüzyıla tarihlendirilmektedir ve farklı bir hanedana aittir. Söz konusu yazıtlar Geç Hitit değil Arami kökenli bir hanedana ait olmaları sebebiyle bu çalışmada ele alınmamıştır.

3. 2. 3. Dokuzuncu Yüzyılda Tell Tayinat (Kunulua):

9. ve 8. yüzyıllarda Assur kaynaklarında Unqi ve Pattin ismi ile anılan merkezlerin başkenti konumunda olan Kunulua'nın Tell Tayinat ile eşleştirilmesi önerilmektedir (Dinçol B. et al, 2015: 63; Hawkins, 2000: 362). II. Aşşurnaşirpal'in 870 yılında düzenlediği batı seferine ilişkin Assur kayıtlarında bölge hakkında bilgiler mevcuttur (Hawkins, 2000: 361). Assur kralı bu sefer sırasında başkent Kunulua'ya girmiş ve kentten haraç alarak ayrılmıştır (Hawkins, 2000: 362).

II. Aşşurnaşirpal'den sonra ardılı III. Şalmanasar dönemine ait kaynaklarda 858 yılında Bit-Adini'li Ahuni (=Tell Ahmar), Karkamışlı Sangara ve Tell Tayinata hakim konumda olan Pattinli Şapalulme (=II. Şuppiluliuma) aynı Assur karşıtı ittifakta yer alıyor olarak kaydedilmiştir (Hawkins, 2000: 362). Bu ittifak karşısında galip gelen Assur kralının II. Şuppiluliuma'ya ait kentleri yağmaladığından Assur kaynaklarında bahsedilmektedir (Hawkins, 2000: 362 vd). 853 yılında Assur kralı yeniden Pattinlilerden haraç aldığını kaydetmiştir (Hawkins, 2000: 362 vd.) Assur kaynaklarına göre 8. yüzyılın ikinci yarısında III. Tiglat-Pileser tarafından Unqi ülkesi ele geçirilmiştir (Hawkins, 2000: 363).

9. yüzyılda Tell Teyinat hakkında bilgi veren yazılı belgeler **TELL TAYINAT 1**⁴³ ve **TELL TAYINAT 4** yazıtlarıdır. **TELL TAYINAT 1** yazıtında Palastin/Walastin Kralı Halparuntiya ismi 9. yüzyılın erken döneminde Tell Tayinat'ta hakim olan kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. **TELL TAYINAT 4** yazıtının yazarı olan Şuppiluliuma ise 9. yüzyılın ortasında bu krallığın tahtında bulunmaktadır. Bu yazıtlar ile ilgili yorumlar aşağıda sunulmuştur.

TELL TAYINAT 1:

Fragman 1

- 1.1 ...]x-sa-ha? VIR-tà[...]-tá [] FEMINA-la-ha |PRAE?-wa/i-na-zá |ARHA[...
- 1.2 ...]mi-ia-ti-*a |“IUDEX”-ti-i |REGIO-[ni]-ia-ha [...]

⁴³ CHLI: 366.

1.3 ...] PRAE?-i[...

1.4 ...] *ta* x x [
(CHLI: 366).

Fragman 2

1.1 ...] x x [...][*tà*][...

1.2 ...*t*]à *mu*-**a* [...

1.3 ... (LIB]ARE)[*sa*₅]+*ra/i-li-tà wa/i*-**a* |IUDEX-*li-i*[...

1.4 ...] |[...] -*wa/i-t*[*a*?] *za-pa-wa/i-tu* |(m)*u*?-x[...

(CHLI: 366).

Fragman 3-5

1.1 ...] -*ni-sá wa/i-la/i-sà-ti-ni*-[*za-sa*](REGIO)[...

1.2 ...] x x x | x-*wa/i-i* [...

1.3 ...] x-*pa-wa/i-ta*-**a* REL-*a-za* x x x [...

1.4 ...] FORTIS[-*li*?]-*i-na* |L273-*i-na* |x[...

1.5 ...] x-*ni*(-)*a+ra/i-li-ka* SUPER+*ra/i*-**a* [CAPERE?]-*ta* |L356-*sù-ha*(-)[*tà*]-*mi*-
i[...]|REL-*sá* REL-*za*(-)|x[...

(CHLI: 366).

Fragman 6

...w]a/i[...]-**a* [TONITRUS].HALPA-[*pa*]-CERVUS₂-[*ti-i*]*a-sa* x[...

(CHLI: 366).

Çeviri:

...] Ben [... , [ve] erkek ve kadın için ... uzakta [...] adaletimle ve topraklarla
[...] ileri [...] teklif etti ve ... [...] o [... ve bu [...] ona[...
..] ... Walastinli [...] ama (o) hangi [...] güçlü bir erdem [...]
Halparuntiya...

TELL TAYINAT 1 yazıtın anlamlı bir çevirisini oluşturmak eksiklerinden ötürü mümkün görülmemektedir. Ancak yazıt üzerinde “Walastinli” ve “Halparuntiya” isimleri okunabilmiştir (Hawkins, 2000: 366). Burada söz konusu olan

Halparuntiya⁴⁴, Assur Kralı III. Šalmanasar'ın haraç aldığı çağdaşı olmalıdır (Hawkins, 2000: 363).

TELL TAYINAT 4 yazıtının henüz nihai yayını yapılmamıştır. Bu yazıt Walastin Kralı II. Šuppiluliuma'nın heykeli üzerinde yer almaktadır. Korunan metin, muhtemelen heykelin temsil ettiği figür olan Šuppiluliuma'nın, isimsiz bir düşmana karşı 8 araziye el koymasını ve sınıra oyulmuş bir anıtın dikilmesini içeren başarılı seferler yürüttüğü bir dönemi aktarmaktadır (Harrison, 2021: 343). Son satır belirsizdir, ancak Šuppiluliuma'nın babasına adanmış bir stelin yanı sıra henüz deşifre edilmemiş olsa da adlandırılmış bir kent de dahil olmak üzere diğer yüz kentle ilgili eylemlerden bahsetmektedir (Harrison, 2021: 343).

TELL TAYINAT 4, Palastin/Walastin Krallığı ile ilişkili bir Šuppiluliuma'ya atıfta bulunan tek Anadolu Hiyeroglif Yazılı belge değildir. İskenderun körfezi yakınlarında bulunan **ARSUZ 1** ve **ARSUZ 2** stelleri, Kilikya'da Adana ile bir çatışmaya girmiş olduğu öğrenilen Walastinli Kral Šuppiluliuma tarafından yazdırılmıştır (Harrison 2021: 344). **ARSUZ 1-2** stelleri paleografik ve ortografik gerekçelerle 10. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Dinçol B. et al, 2015: 60–63). Yeni Assur kaynaklarında tasdik edilmeyen Walastin'in ilk Šuppiluliuma'sı ile Tayinat heykelinden sorumlu olan ve Yeni Assur kaynaklarında Patin kralı olarak temsil edilen II. Šuppiluliuma (=Šapalulme) arasındaki ayrım, tarihsel kanıtlara iyi uyuyor gibi görünmektedir (Harrison, 2021: 344).

TELL TAYINAT 4, işaret biçimleri, yazısı ve imlasına göre **ARSUZ 1** ve **ARSUZ 2**'den sonraki döneme 9. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir (Harrison, 2021: 343). Bu, bu yazıtta ismi geçen Šuppiluliuma, 858'de İslahiye Vadisi'ndeki Zincirli yakınlarında bulunan 10. veya erken 9. yüzyıla tarihlenen **PANCARLI** yazıtının da sahibi olmalıdır (Harrison, 2021: 343; Herrmann et al 2016). Palastin/Walastin Krallığı'na ilişkin bilgi veren sonraki yazıtlar ise 8. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Söz konusu yazıtlar **Bölüm 3. 3. 3.**'te sunulmuştur.

⁴⁴ bkz. Ek 7.

3. 3. Sekizinci Yüzyılda Coğrafi Suriye:

Coğrafi Suriye’de 8. yüzyıl hakkında bilgi veren yazıtların bulunduğı merkezler, Karkamış, Tell Ahmar ve Tell Tayinat’tır. Yazılı belgelerden anlaşıldığı üzere 9. yüzyılda Sangara ile başlayan yeni hanedanının yerini 8. yüzyılda vezir Sastura’nın soyu almıştır.

Tell Ahmar’da daha önce **Bölüm 3. 1. 2.**’de bahsedilen tek bir *multilingual* yazıt mevcuttur. Bu yazıt üzerinde kullanılan yazı sistemlerinden bir tanesi de Anadolu Hiyeroglif Yazısı’dır. Söz konusu yazıt **Bölüm 3. 3. 2.**’de sunulmuştur.

Tell Tayinat’ta 8. yüzyıla tarihlendirilen yazıtlar herhangi bir isim veya köken içermemektedir. Yeterli bilgi sağlamayan yazıtların transliterasyon ve çevirileri **Bölüm 3. 3. 3.**’te sunulmuştur.

3. 3. 1. Sekizinci Yüzyılda Karkamış (Karkamiša):

8. yüzyılda Karkamış hakkında bilgi veren yazıtlar: **KARKAMIŠ A27e**⁴⁵, **ADANA 1**⁴⁶, **KARKAMIŠ A31**⁴⁷, **KARKAMIŠ A30b fragmanlar**⁴⁸, **KARKAMIŠ A4a**⁴⁹, **CEKKE**⁵⁰ ve **KARKAMIŠ A21**⁵¹ yazıtlarıdır. Bu yazıtlardan elde edilen veriler ışığında Ülke Beyi Kamani, Vezir Sastura, Ülke Beyi II. Astiru ve Pisiri isimli yöneticilerin dönemleri ele alınmıştır. Yazıtların transliterasyon ve çevirileri aşağıda sunulmuş ve yorumlanmıştır.

⁴⁵ CHLI: 166.

⁴⁶ Hawkins et al, 2013: 2.

⁴⁷ Marchetti-Peker, 2018: 95-96.

⁴⁸ Marchetti-Peker, 2018: 95-96.

⁴⁹ CHLI: 152.

⁵⁰ CHLI: 145-146.

⁵¹ CHLI: 160.

KARKAMIŠ A27e:

Fragman 1

- 1 § 1 ...]REGIO DOMINUS I^A*-sa-ti-ru-si-sá* [HEROS] |(FILIUS)*ni-za-sa*[...
2 § 2 ...] [*u/mu/BOS?*][...“*]**300+MINUS?”-x |[...
(CHLI: 166).

Çeviri:

...] Ülke Beyi, [Kahraman], Astiru’nun oğlu [...

KARKMIŠ A27e yazıtının yazarı, kendisini “Ülke Beyi, Kahraman, Astiru’nun oğlu” olarak tanıtmaktadır. Bu ifadeden yazarın Kamani olduğu anlaşılmaktadır (Hawkins, 2000: 166).

KARKAMIŠ A31+KARKAMIŠ A30b frag.1-3:

....

- 2 §2 [*wa/i-ta* (DEUS)*Kar-hu*]-*ha[-ia]* (DEUS)*ku-AVIS-ia-ha BONUS-si-ia-za-ha*
§3 *wa/i-mu |á-ma-za LIGNUM-ha-za DARE-ta*
§4 *á-mi-ha-wa/i-mu-tá |tá-ti AVUS-ha-ti REGIO-ni* (L3[3(1)])*m[i+ra/i-sa5+ra/i-i-na... ||*
3 *a-ta i-zi-i-tà*
§5 [(DEUS)]*AVIS-i[a-za]-wa/i[-mu]* (LINGERE)*[ha]-sa-t[i]* DOMUS-*n[a...]-wa/i[-n]a i-[-zi-i]-tà*
4 §6 *a-wa/i* (DEUS)*ku-AVIS-[pa-p]a-sa* [DEUS].DOMUS[-*z]a [...]-ni[...]-ti[...||*
... AEDI]FICARE.*MI-ha*
§7 *wa/i-mu |á-ma-za STATUA PRAE-na CRUS-nu-ha*
§8 *Kar-ka-mi-sà-pa-wa/i*(URBS) CASTRUM *pi-na-tà-wa/i-na*(URBS) SUB-
na-na i-zi-i-ha
§9 VACUUS-*tá-pa-wa/i* [LOCUS]-*la/i-lá/i* [SOL]IUM-*nu-ha*
5 §10 [L356?]-*wa/i zi-REL? Á-[... ||...]*(DEUS)*ku-AVIS-ia Kar-ka-mi-si-zi*(URBS)
MAGNUS.DOMINA *Ka-ma-ní-sa IUDEX-sa BONUS-sa-ma-za LOCUS-*
la/i-za i-zi-i-ha

- § 11 |*wa/i-tú* REX-*zi* L356-*wa/i-zi-ha* DOMINUS-*zi* “ADORARE”-*su-na a-ta-na*
PES₂.PES₂-*ti*
- 6 § 12 [... ||...]x(-)[*s*]a-*mi-na* CUM-*ni* (LOQUI)*la-ma-ní-sà-ti*
- ... (Marchetti-Peker, 2018: 95-96).

Çeviri:

... [Karhu]ha ve Kubaba için değerliydim ve bana mirasımı verdiler ve benim için [...] babamın (ve) büyük büyük babamın ülkesine MI[TASARI-] yaptılar. Ve (benim) hükümdarlığımda [...] evi/evleri [.....] benim için lüks yaptılar. Kubaba'nın tapınağını [...] inşa ettim, heykelimi (onun? Ö)nüne diktim. Pinatalıların kalelerini Karkamış'a teslim ettim, ve harap olmuş bölgelerini [(yeniden) yerleştirdim. [...]] Karkamış Kraliçesi Kubaba için ben, doğru (olan) Kamani, şerefli bir bölge yaptım. Krallar ve L356 Beyleri ona dua etmek için gelecekler. [Ve onun için] [...] ile [...] ilan edecekler...

KARKAMIŞ A31 ve **KARKAMIŞ A30b frag.1-3** yazıtlarının içeriğinden yazarın Kamani olduğu anlaşılmaktadır. Kamani'nin 9. yüzyıl sonlarında Yariri naipliğinde başlayan iktidarı 8. yüzyılın başında da devam etmiş görünmektedir⁵² (Marchetti-Peker, 2018: 99). Kamani bu yazıtlarda kazandığı zafer sonucunda elde ettiği ganimetleri Kubaba'ya armağan ettiğinden bahsetmektedir. Ayrıca harap olmuş bölgelerin yeniden iskan edildiğine ilişkin bu yazıtlarda bilgi mevcuttur. Yazıtlar lanet cümlesi ile sonlanmaktadır (Marchetti-Peker, 2018: 96).

KARKAMIŞ A4a:

- 1 § 1 [*za-ia*]-*wa/i* [DOMUS]-*na* [... ..]x-*sa- *a* [(FILIUS)]*ní-za-a-sa* [*Ka*]-*ma-ni-ia*
[REX]-*ti* [CUM]-*ni* ARHA (CONTRACTUS)DARE-*ta*
- § 2 *Ka-ma-ni-sa-pa-wa/i*[+*ra/i*] PRAE-*ri+i*-[SARMA]-*ma-ia-a* FRATER-*la-sa-na*
[(FILIUS)]*ni-za-a pa-pi-[tâ]-ti-sà-na- *a* FILIUS.NEPOS CUM-*ni* ARHA
(CONTRACTUS)DARE-*ta*

⁵² bkz Ek 8.

- § 3 |wa/i-tu-u 20+2[+?] (“SCALPRUM[”)ma-na-zi ARGENTUM-za DARE-mi-na]
 § 4 [wa/i-tu-u PANIS.PI]THOS-[li]-za i-zi-ia-mi-na
 ... (CHLI: 152).

Çeviri:

[Bu ev]ler [..., ...]’in oğlu Kral Kamani’ye satıldı ve Kamani onları kardeşinin oğlu, Papitati’nin torunu Parisarma’ya sattı: ‘Ona 22 (+?) m[ina(?) gümüş(?) vereceğiz(?)], [ve onun için bir] ziyafet vereceğiz.’...

KARKAMIŠ A4a yazıtı Kamani dönemine tarihlendirilen bir başka yazıttır. Bu yazıtta Kamani tarafından satın alınan mülklerden ve karşılığında Ülke Beyi’nin verdiklerinden bahsedilmektedir. Yazıt lanet cümlesi ile devam etmektedir (Hawkins, 2000: 152). Kamani dönemine tarihlenen satın alma ile ilgili bir diğer yazıt **CEKKE** stelidir. Yazıt Kamana kentinin kuruluşu için Ülke Beyi Kamani’nin satın almış olduğu topraklar ile alakalıdır.

CEKKE:

Yazıt 1, Ön Yüz (Alt)

- 1-2 § 1 EGO-mi DOMINUS.SOL||-wa/i+ra/i-sá sa-sa-tù+ra/i-sá
 3 wá/i-sa||-mi-sa SERVUS-lá/i
 4 § 2 a-wa/i || za LIGNUM[x]-[pa]-ma-za [DOMINUS].SOL-wa/i+ra/i-sá sa-sa-
 [tù+ra/i]-ia |[DOMINUS]-ni á-pa-sa-na PONERE-tá
 § 3 |za-ha-wa/i STELE-zi?! Á-pa-sa pu-pa-li-ta
 (CHLI: 145-146).

(Üst)

- 1 § 4 za-ti-pa CAELUM (DEUS)TONITRUS VITELLUS
 2 (ANIMAL) ARHA (“[FLAMM]AE(?)”)k[i|-n]u-ti
 § 5 POST+ra/i-tá-pa-wa/i BOS(ANIMAL) OVIS

3 (ANIMAL)|| LIBARE(-)sa₅+ra/i-la-ti
(CHLI: 145-146).

Yazıt 2, Arka Yüz

1 § 6 a Ka-ma-ní-sa IUDEX-sa Kar-ka-mi-sà(URBS) Ma_x-zá(URBS)
REGIO.DOMINUS Sa-sá-tù+ra/i-sa^IKa-ma-ní-sa FRONS-la/i/u-sa SERVUS-
la/i
2 b Ka-ma-na-na(URBS) URBS+MI-ní-na ka-na||-pu-wa/i-na-za(URBS) CUM-ni
("CONTRACTUS")i-sa-ta á-pa-sa-ti L314(-)sa-tá-na-ti
§ 7 wa/i-ma-za 600 ASINUS(ANIMAL)-i-za DARE-tá
... (CHLI: 145-146).

Çeviri:

Ben Sastura'nın sevgili hizmetkarı Nanni-tiwara'(yım). Bu ... Nanni-tiwara, efendisi Sastura için kurdu, ve bu steli hazırladı. Göğün Tarhunza'sı için bir buzağı yaksınlar ve daha sonra bir öküz ve bir koyun sunsunlar. Karkamış (ve) Malizi(?) Kentleri'nin Ülke Beyi, doğru (olan), Kamani (ve) Kamani'nin "Birinci Hizmetkarı" Sastura, ... ile Kanapuwalılardan satın aldıkları Kamana kenti ve onlara 600 katır verdiler:...

CEKKE yazıtının yazarı, kendisini "Sastura'nın sevgili hizmetkarı Nanni-tiwara" olarak tanıtmaktadır. Yazıtta Sastura⁵³ ismi "Karkamış ve Malizi kentlerinin Ülke Beyi Kamani'nin birinci hizmetkarı" unvanı ile birlikte anılmaktadır. Bu unvandan Sastura'nın, Kamani'nin veziri olduğu anlaşılmaktadır. Yazıtın devamında Kamana kentinin kuruluşu için Kamani tarafından satın alınan topraklar ve karşılığında Kamani tarafından verilenler sıralanmıştır. Hazır bulunan kişilerin isimlerinin sayılması ve lanet cümlesi ile yazıt sonlanmaktadır (Hawkins, 2000: 145-146).

⁵³ bkz Ek 8.

Karkamış hinterlandından bir başka satış belgesi olan **TÜNP 1, CEKKE** ve **KARKAMIS A4a** ile yakın bağlantılar göstermektedir ve belirli kanıtlar eksik olsa da aynı hükümdarın dönemine ait olabilecekleri düşünülmektedir (Hawkins, 2000: 78).

TÜNP 1:

- 1 § 1 [... ...]ara/i-FRATER-la-ia CUM-ni sà-ta-ti-wa/i+ra/i-sa-na
2 (“TERRA”)ta-sà-REL+ra/i-na CUM-ni || (“CONTRACTUS”)i-ia-sà-ta
§ 2 a-wa/i (“SCALPRUM”)á-su-sa ARHA (“CAPUT+SCALPRUM”)ku-sà-mi-na
|L161.ANIMAL(?) sù-ki-sa[... ||
3 § 3 ... SUJB-na-na (“TERRA”)ta-sa-REL+ra/i-sa i-LITUUS-wa/i-ni-sa
§ 4 |SUPER+ra/i-la+ra+a-pa-wa/i (“CAELUM”)ti-pa-sá |i-tà?-wa/i-za
... (CHLI: 155).

Çeviri:

...]gelen arazi [...]aratalas(?) Santa-tiwari'nin (oğlu) satın aldığı arazi: " Taştan (şeyleri) kaldırırız ... "...] aşağıda, toprak la'lı(dır) (?) ve yukarıda, gökyüzü Itawea'lı(?) ...

Çevirisi yazarı hakkında bilgi sağlamayan yazıtın **CEKKE** ve **KARKAMIŞ A4a**'ya olan benzerliğinden dolayı Kamani dönemine ait olabileceği Hawkins tarafından ileri sürülmüştür (Hawkins, 2000: 78).

Kamani sonrasında, Kamani'nin veziri Sastura'nın oğlu Karkamış tahtına hakim olmuş görünmektedir⁵⁴. Ülke Beyine ait **KARKAMIŞ A21** yazıtı bu konu hakkında bilgi sağlamaktadır.

⁵⁴ bkz Ek 8.

KARKAMIŠ A21:

- 1 § 1 ...] HEROS *Kar-ka-mi-sà*(URBS) *Ma_x*(REGIO) REGIO.DOMINUS
(DEUS)*ku*[+AVIS] AMPLECTI-*mi* ||
- 2 § 2 *wa/i-mu mi-i tá-ti sa-sa-tù* (DEUS)SOL-*mi* CAPUT-*ti* MAGNUS-*nu-na* [... ||
- 3 § 3 ...] (DEUS)*ku*+AVIS MANUS-*tara/i* ARHA?(-)*i+a-t[á*
- 4 § 4 ... || ...]L190.THRONUS *tá-ti mi-i za₄-la* SOLIUM-*nú-tá*
- ... (CHLI: 160).

Çeviri:

[...] Kahraman, Karkamış ve Ma(lizi)(?) kentlerinin Ülke-Beyi, Kubaba'nın sevgilisi. Beni büyük yapmak için babam güneş (tarafından) kutsanmış Sastu(ra) [...] Kubaba[bana?] el (verdi), [ve beni(?)] babalık tahtıma oturttu(?).

KARKAMIŠ A21'in yazarının ismi yazıt üzerinden okunamamaktadır. Ancak yazarın unvanı yazıt üzerinde “Kahraman, Karkamış ve Malizi kentlerinin Ülke Beyi” olarak yer almaktadır (Hawkins, 2000: 160). Ayrıca yazar babasının isminin “Sastura” olduğunu kaydetmiştir. Bu durumda söz konusu Ülke Beyi'nin, Kamani'nin veziri Sastura'nın oğlu olduğu anlaşılmaktadır (Peker, 2016: 48). Yazar metnin devamında babasının kendini Karkamış tahtına oturttuğunu vurgulamaktadır (Hawkins, 2000: 160).

Sastura'nın oğlunun ismi tartışma konusudur. **KARKAMIŠ A21** yazıtı bu konuda bilgi sağlamamaktadır. Ancak **KARKAMIŠ A21** yazıtının sağında yer alan başka bir yazıtta ait **KARKAMIŠ A20b1** fragmanı üzerinde yer alan Astiru ismi yazarın bilinmeyen ismi olabilir (Hawkins, 2000: 79). Bu durumda Sastura'nın oğlu II. Astiru⁵⁵ olmalıdır. Ancak bu yüzyıla tarihlenen bir başka belge olan **ADANA 1** yazıtında Kamani'nin oğlu olabilecek bir isim karşımıza çıkmaktadır.

⁵⁵ bkz Ek 8.

ADANA 1:

1. § 1a EGO [...]K[a-ma]-ní-sa REGIO.DOMINUS [(FILIUS) ni-za-sa (b)
EGO-mi á-ti-ka-sa á-sa-ti-ru HEROS Kar?-[ka?-mi?-s]â
2. [URBS] || REGIO?.DOMINUS? BONUS-mi-sá SERVUS-la/i
- ... (Hawkins et al, 2013: 2).

Çeviri:

Ben [...] Ülke Beyi K[ama]ni'nin oğlu; (b) Ben, Kar[kamı]ş(?) [kentinin Ülke] Beyi (?), Kahraman Astiru'nun iyi hizmetkarı, Atika'(yım)...

ADANA 1 yazıtının yazarı kendisini “Karkamışlı Ülke Beyi, Kahraman Astiru'nun iyi hizmetkarı Atika” olarak tanıtmaktadır. Ayrıca metinde “... Ülke Beyi Kamani'nin oğlu” ifadesi yer almaktadır. Yazıt lanet cümlesi ile devam etmektedir (Hawkins et al., 2013: 2).

ADANA 1 yazıtının yazarı Atika, Ülke Beyi Kamani'nin oğlu olabilir. Ancak Atika ayrıca kendisini “Astiru'nun iyi hizmetkarı” olarak tanıtmaktadır. Bu durumda söz konusu Astiru **KARKAMIŞ A21** ve **KARKAMIŞ A20b1**'de bahsi geçen II. Astiru olmalıdır. Ülke Beyi Kamani'nin bir oğlu mevcutken, vezir Sastura'nın oğlunun Ülke Beyi olmasının ve Kamani'nin oğlunun kendisinin egemenliğini tanımasının şu an için makul bir açıklaması bulunmamaktadır. Bu durumdaki karmaşayı çözmek yeni bulunacak belgeler ile ya da olan belgelere getirilecek yeni yorumlar ile mümkün olabilir.

Sastura'nın oğlu sonrasında Assur kaynaklarından bilinen bir diğer Ülke Beyi Pisiri'dir⁵⁶ (Peker, 2004: 91). Pisiri, III. Tiglat-pileser (745-727), V. Şalmanasar (727-722) ve II. Sargon'un (722-705) çağdaşıdır (Peker, 2004: 91). III. Tiglat-pileser, Karkamış kentini, bölgeye yaptığı bir sefer sırasında haraca bağlamıştır (Peker, 2004: 91).

⁵⁶ bkz Ek 8.

III. Tiglatpileser'in Seferi⁵⁷:

Hükümdarlığı[mın üçüncü] yılında, [Urartulu Sarduri], Mal[atyalı Sulumal], Gurg[umlu] Tarhulara, Kum[muhlu Kuštaşpi], Mati'-ilu [birlikte bana karşı ayaklandı ...]

Kummuhlu Kuštaşpi, Surlu Hiram, Queli Uriaik, Karkamışlı Pisiri, Gurgumlu Tarhulara, ... ülkelerinin mallarını demir, fildişi, erguvanı yün ... yüksek (miktarlarda) aldım. [Aramlı] Rasunni ... onların üzerine vergi koydum, 3 talent altın, [...] talent gümüş, 20 talent LADUNU (bitkisi)

(Luckenbill, 1968: 272 vd.)

Pisiri daha sonra II. Sargon döneminde belgelenmiştir. Assur kralı hükümdarlığının 5. yılında, Muski Ülkesi ile iş birliği yaptığı gerekçesiyle, Karkamış üzerine yürümüş ve Karkamış Ülkesi'ne son vermiştir.

II. Sargon'un 5. Yılı⁵⁸:

(II 46-52) Hükümdarlığımın beşinci yılında, Karkamışlı Pisiri büyük tanrılardan gelen yeminine karşı suç işledi ve Muski Ülkesi'nden Mita'ya Assur'a karşı düşmanlık (içeren haberler) yolladı. Efendim Assur'a parmağımı kımıldattım ve onu (Pisiri'yi) ve ailesini (kentten) dışarı zincirlerle (zincire vurulmuş olarak) getirdim. Altın, gümüş, onun sarayının varlığını ve onunla birlikte olan asi Karkamış ahalisinin mallarını, aldım ve (onları) Assur Ülkesi'ne getirdim. 50 arabalı savaşı, 200 at (veya atlı), 300 piyade arasından seçtiklerimi krali orduma kattım. Assur Ülkesi ahalisini Karkamış'a yerleştirdim ve efendim Assur'un boyunduruğunu onların üzerine koydum.

(Luckenbill, 1968: 4.)

II. Sargon'un bu saldırısı ile birlikte I. binyılın başında başlayan Karkamış Ülke Beyleri dönemi de sona ermiş, kent Assur Krallığı'nın hakimiyeti altına girmiştir. 717 yılında yaptığı saldırı sonucu Assur Kralı II. Sargon, Karkamış kentini yağmalamış ve

⁵⁷ Söz konusu metnin ilgili kısımlarının çevirisidir.

⁵⁸ Söz konusu metnin ilgili kısımlarının çevirisidir.

halkını Assur kentine taşımıştır (Peker, 2004: 93). Bu tarih Karkamış'ın Anadolu Hiyeroglif Yazılı belgeleri açısından mutlak bir son oluşturmaktadır.

3. 3. 2. Sekizinci Yüzyılda Tell Ahmar (Til-Barsip):

8. yüzyılda Tell Ahmar hakkında bilgiler **ARSLANTAŞ**, yazıtından gelmektedir. Bu yazıtın transliterasyon ve çevirisi aşağıda sunulmuştur.

ARSLANTAŞ:

- 1 § 1 ... x ...-tá-sá ma-su-wa/i+ra/i-za-sa(URBS) REGIO-ni(-)DOMINUS-ia-sá
2 § 2 a-wa/i ha-ta-ta-na(URBS) || URBS-MI-ni-na “1”-ti-i (“ANNUS”)u-si-i
 (“AEDIFICIUM”)u-pa-ha-a
... (CHLI: 246-247).

Çeviri:

... , Masuwaralı Ülke Beyi. Bir yıl içinde Hatata kentini kurdum...

ARSLANTAŞ yazıtının yazarının ismi, yazıt üzerinden okunamamaktadır. Ancak kendisinin “Masuwaralı Ülke Beyi” olduğu yazıtta kaydedilmiştir. Metnin devamında Ülke Beyi, bir yıl içerisinde Hatata kentini kurduğundan söz etmektedir (Hawkins, 2000: 246-247). Yazıt **Bölüm 3. 1. 2.**'de vurgulandığı gibi *multilingual* bir yazıttır. Yazıt üzerinde ayrıca Aramice ve Çiviyazılı metinler de bulunmaktadır. Kendisini “Masuwaralı Ülke Beyi” olarak tanıtan yazar, kentin yerel adını kullanmış olsa da 10. yüzyılda kenti yöneten Geç Hitit hanedanı ile bir bağlantısı yoktur.

Bölüm 3. 1. 2.'de de anlatıldığı gibi 10. yüzyıl sonrasında Masuwaralı kralların hanedanı devam etmemiştir. Bu yazıtın yazarı büyük olasılıkla Arami kökenlidir (Hawkins, 2000: 226) ve oluşturduğu *multilingual* yazıtta bölgedeki yerel geleneğin temsilcisi olan Anadolu Hiyeroglif Yazısını da kullanmış olmalıdır.

3. 3. 3. Sekizinci Yüzyılda Tell Tayinat (Kunulua):

Assur kaynaklarına göre 8. yüzyılın ikinci yarısında III. Tiglat-Pileser tarafından Unqi ülkesi ele geçirilmiştir (Hawkins, 2000: 363). Söz konusu Assur hakimiyeti bölgedeki Anadolu Hiyeroglif Yazılı yazıtlar için mutlak bir son nokta oluşturmaktadır (Hawkins, 2000: 363). Assur hakimiyeti öncesine tarihlenen yazıtlar 8. yüzyıl hakkında zayıf şekilde bilgi sağlamaktadır.

8. yüzyılda Tell Tayinat hakkında bilgi veren yazıtlar: **TELL TAYINAT 2** ve **KIRÇOĞLU** yazıtlarıdır. Bu yazıtlardan elde edilen veriler ışığında Tell Tayinat'ın 8. yüzyıldaki durumu ele alınmıştır. Yazıtların transliterasyon ve çevirileri aşağıda sunulmuştur.

TELL TAYINAT 2:

- 1
frag.1b (“SCALPRUM”) *tara/i-p[i-i] IUDEX-wa/i-ni-zi-ha* | (“LAPIS”) *zi-pa-ta-ní-i* | ...
- frag.2a § i ...] *i-z[i]-i-[x]*
§ ii | *wa/i-t[á] á-pi-zi | tá-tu-ma-sa-[x]*
§ iii | *FILIUS-n[i]-na-z[a]-ha-wa/i-[x](-)za-[x] a-tá BRACCHIUM-[la/i/u]-sa-[x]*
§ iv | *á-lá/i-ha-wa/i-mu | wa/i+ra/i-la-za* | (BONUS) *sa-na-wa/i-sa i-zi-i-tà*
(DEUS) *PES₂-sa REX-ti-i-sa*
- frag.2b § v | *wa/i-mu (DEUS)BONUS-ma-si-na (DEUS.“VITIS[”])ti-p[a+ra/i-ia-si(-na)-ha* ...
- frag.3 § i | *wa/i-t[á] L460-t[i]-zi CORNU+RA/I-ti-zi | i-zi-i-tà (DEUS)PES₂-sa*
| *REX-ti-sá*
§ ii *á-mu-p[a]-w[a/i* ...
- frag.4 ... | *x[...z[i/a...](-)wa/i[...]REX-[t]u-t[á]-za[...x[...]*
- frag.5a-b | *a-mi-pa-wa/i REGIO-n[i] x x LOCUS-la/i-[t]a?-li[-x] | [á]-[...]*
- frag.6 ... *BRACCHIU]M-li-zi [TER]RA-REL+ra/i-ti-i | ARHA (PES₂)*
*501+*RA/I-ha L402?L371?(-)mi-ia[...*

frag.7		[... s]á?-[...] -ia-pa-wa/i-tá LIS-la/i/u-za-n[a ...](-)wa/i[...]x-mi[...
frag.8b		...]<x x x>-ni-na FRONS-la/i/u[..
frag.9	§ i	...] [REL]-i-[sa?] AR[HA] “VAS+RA/I(-)[...]-si-i
	§ ii	wa/i-ma-t[á ...
frag.1a	§ i	...]-z[i?]-ha-wa/i-t[á?] LOCUS-la/i-ti-i-a pa-ti
2		ARHA (“LONGUS”)ia+ra/i-[i]-tá
	§ ii	[á]-[x]-x-[...]-wa/i REL-i-[x] DEUS-n[i]-sá [...]x[...
frag.8b-a		...]AEDI[FICARE]-ma-ha “[X]”[...]-su[...]-ma [x] x-ma[...]x[...] x [...]
		x [...
frag.7		REL-[...]-pa-wa/i-t[a] MANUS(-)su-l[a?]+ra/i-za VIA-wa/i-ta- za
		[x-x]-t[á ...
frag.6		w[a/i?- ...] á-pi-s[a] VIA-wa/i-ta-z[i?] AR[HA] MANUS(-)la-[...
frag.4		...](“[MANUS]”)i-[sà]-tara/i-[...] DEUS-n[a]-z[a...
frag.3		...]x-za-ta na?-ta-pi-zi BESTIA-sa-na-mi-zi PONERE-ha PANIS[...]
		x[...
frag.2b-a		wa/i-[n]a? ARHA CAPERE-ha (PANIS)tu+ra/i-pi-zi ANNUS+
		ANNUS-la/i/u-zi “(VITIS[”])mi-t[u-...]x[...]x[...
frag.1b	§ i	...]LOCUS-l[a/i-t]i REL-i-zi DEUS-ní-zi (“LONGUS”)ia+ra/i-ta
3		
	§ ii	á-mu-pa -wa/i-tà wa/i-mi-LITUUS-ha
	§ iii	[pi]-ha-wa/i-t[à] (DEUS)SOL[...
frag.2a-b		...]x-li[-x]-a MALUS ₂ ?[-x]-li-sà-li-zi x-[...
frag.3	§ i	...]ta-i
	§ ii	wa/i-*a NEG ₂ -a-pa REL-i-[...] x[...
frag.10a		...]ha[...
frag.8a-b		...]za+ra/i-tu-na REX-ti-za MILLE?-wa/i(-) x[...
frag.11	§ i	...]-ha
	§ ii	[z]a-ha-wa/i STATUA-ru-sà x-la/i/u-[...
frag.12		x x x
frag.1a		...]x x x x (-)ta[...]sá? EXERCITUS-la/i/u-n[i?...] -
4		
		si-[...] CUM-ni á- [...
frag.12	§ i	[...](-)wa/i-ta a-tá “MANUS”(-)ki-na-i “L257?”(-)[(m)u?]-zi-x-za-wa/i
	§ ii	wa/i-na ARHA “LONGUS”-ti

- § iii [...]-za[-...]-t[á...]
- frag.11 ...]x x á-lá/i-ma-ni-i SUPER+ra/i ARHA [PONERE?]-wa/i- [...]
- frag.8b ...]i[...]MANUS(-)x(-)ku-[x]-za-i X.BO[S ...]
- frag.10b-a ...]x[...]-ia[...]x á-pi-sa-ha x-la(-)[...]-si-ta[ra/i?]-ti-ha(-)[x]-sà
STATUA-[ru?]-sa-ha[...]
- frag.3 ...](DEUS)ta-mu-ki-na-ha |X.BOS MALUS₂?[...]
- frag.1b ...]x[...]-a[...]MANUS[...]-na[... || ...]
- 5
- frag.3 ...]CAPUT[...]hi[...]
- frag.10a-b § i ...](DEUS)TONITRUS-sa (DEUS)PES₂-i[a?-sa] R[EX? ...]
(DEUS)CERVUS₂+RA/I-ti-ia-sa |LIS-la/i/u-za-tu
- § ii wa/i-*a á-pi-na REX-ti-x[...]
- frag.8a-b ...] x x [...]
- frag.11 |ni-[i?]-pa-w[a/i ...] |x[...]x[...]
- frag.12 § i ...]DEUS[...]-z[i]-ha |REL-i-sà SUPER+ra/i A[R]HA x[...]
- § ii ...]NEG₂-a (LITUUS)ti-ia-ri+i-ia[-?]-i [...]
- 6 ...]tu-[...] |á-p[i- ...]ti-[...]x[...]
- frag.10b ...]x[...]p[i ...]x[...]la[...]z[i/a...]x[
(CHLI: 369-371).

Çeviri:

...

...], sonraki TATUMASA [yapacak] ve çocuklar için ... [onlar(?) olacak] ... ,
ve ALA benim için iyiliği yaptı, , tanrı Kral Ea ve benim için [bolluk] tahıl ve
şarap (tanrıları) [... ve ASATI(NZI) SURITI(NZI)], (yaptı) Ea'yı Kral yaptı,
ama ben kendim [... .. krallara [... .. ve benim ülkemde .. [... ..
Sürdüm ... topraktan ve ... dava(?) ilk [... .. kim ...
uzakta ve onlar bana [... ve [..] onları o yere kadar uzattı, ...
tanrı (her)kim?][... .. Ben inşa ettim (-)SULARA için yolları... ve
sonraki yolları [genişletti mi?]] tanrılara [... ..
HWISNAMI(NZI), NATAPI(NZI) koydum ... ve onu aldım – yıllık ekmek
[ve] şarap [.... .. tanrıların yere kadar uzandığı. Ben kendim onları orada

buldum(?) ve Güneş Tanrısı [... ne de ki[mse? ...]
kraliyeti arzulamak ... [... bu heykel ...] Or[du?] için
yapılmış... o A(N)TAKINA- ... ve uzatacak, ...] isimleri kaldıracak...
...] ve tanrı(ça) Tamukina] kafa [...
Tarhunza, Ea [Kral], (ve) Runtiya davacı olsun, ve o kral... ya
da [... (Her) kim uzaklaştıracak [. ..] ve tanrılar, [ve] izlemesin[. ..

TELL TAYINAT 2 yazıtının yazarı, metin içeriğinden öğrenilememektedir. Yazıtın eksiklerinden dolayı anlamlı bir çevirisinin yapmak mümkün görünmemektedir. Metnin devamında kent için yaptığı inşa faaliyetinden bahsetmektedir. Metin lanet cümlesi ile sonlanmaktadır (Hawkins, 2000: 369-371).

KIRÇOĞLU:

- 1 § 1 EGO-wa/i-mi-i [.....] |(FILIUS).NI-wa/i-za-sá
2 § 2 wa/i-*a za-*a STATUA-ru-sà (DEUS) REGIO-ni-sa-na MAGNUS.FEMINA-
sa₅+ra/i-i || ARHA (“PES”)u-pa-ha
§ 3 wa/i-ma-sá | (“FRONS”)ha-ta MILLE DOMUS-sa-ha i-zi-i<-sa>-tâ-ta-a
3 § 4 [á]-mi-za-pa-wa/i-mu |FRATER-la-za || SUPER+ra/i-la-ti? |x x x-ti?
(CHLI: 384).

Çeviri:

Ben [..... nın] oğlu’(yum). Bu heykeli Ülkenin İlahi Kraliçesi için yaptım ve benim için yüzü ve 1000 PARNASA’yı onurlandırdı(?) ve benim üzerimde(?) kardeşlerimi büyüteceğim(?)(?).

KIRÇOĞLU yazıtının yazarının ismi metin üzerinden okunamamaktadır. Yazar yine okunamamış bir ismin oğlu olduğundan söz etmektedir. Metnin devamında tanrıça için yaptırdığı heykelden ve tanrıçanın onu onurlandırdığından bahsetmektedir (Hawkins, 2000: 384).

SONUÇ

Anadolu toprakları üzerinde kurulmuş ilk imparatorluk olan Hitit İmparatorluğu'nun, özellikle 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, hakimiyet sağladığı ve Geç Hitit Döneminde bu hakimiyeti sürdürdüğü Coğrafi Suriye Bölgesi, filolojik belgeler ışığında ele alınmıştır. Hitit Devleti döneminde çiviyazılı belgeler bu bölge hakkında bilgiler verirken, 12. yüzyılda Hitit İmparatorluğu'nun yıkılması sonucunda, bölgede var olan Hitit İmparatorluğu ile bağlantılı siyasi formasyonlar varlıklarını sürdürmeyi başarmış ve sonraki yüzyıllarda da Coğrafi Suriye Bölgesi'nde Anadolu Hiyeroglif Yazılı belgeler bırakmışlardır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, “Coğrafi Suriye'nin II. Binyılı: Geç Hitit Dönemi Öncesi Coğrafi Suriye”, başlığı altında, Eski Hitit, Orta Hitit ve Hitit İmparatorluk dönemlerinde, Hitit Devleti'nin Suriye ile ilişkileri konu alınmıştır. Eski Hitit Devleti döneminde I. Hattuşili ve I. Murşili'nin Suriye bölgesine düzenlemiş oldukları seferler sonucunda Hitit Devleti bölgede üstünlük sağlamıştır. I. Murşili sonrası dönemde Hitit Devleti'nin içine düştüğü “Kargaşa Dönemi” boyunca Coğrafi Suriye'de kurulan üstünlük kaybedilmiştir. Hititler, Eski Hitit ve Orta Hitit Dönemleri boyunca zaman zaman bölgede varlık göstermiş olsalar da kalıcı bir hakimiyet kuramamışlardır. Coğrafi Suriye üzerindeki kalıcı Hitit hakimiyeti, Hitit İmparatorluk döneminde I. Şuppiluliuma'nın Suriye seferleri ile sağlanmıştır. Mitanni Devleti'ni bir Hitit vassali haline getiren Hitit Kralı I. Şuppiluliuma, Karkamış ve Halep kentlerine kendi oğullarını kral olarak tayin etmiş ve bölgede kurduğu *secundo genitur* krallıklar ile Coğrafi Suriye üzerindeki Hitit hakimiyetini kuvvetlendirmiştir.

Bu tez çalışmasının ikinci bölümünde, “Coğrafi Suriye'nin II. Binyılı: Geçiş Döneminde Coğrafi Suriye”, başlığı altında, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılması sonrasında, bölgedeki Hitit varlığı ele alınmıştır. Karkamış ve Halep merkezlerinde devam eden Hitit varlığı yazılı belgeler sunularak anlatılmıştır. Söz konusu dönemde Karkamış'ta daha önce I. Şuppiluliuma tarafından kurulan hanedanın devam ettiği görülmektedir. Halep'te ise Palastin/Walastin Krallığı'nın hakimiyeti söz konusudur.

Bu tez çalışmasının üçüncü bölümünde, “Coğrafi Suriye’nin I. Binyılı: Geç Hitit Döneminde Coğrafi Suriye”, başlığı altında, I. binyılda Coğrafi Suriye üzerinde hakimiyet kuran Geç Hitit Devletleri’nin dönemleri öncelikle yüzyıllara daha sonra merkezlere göre tasnif edilerek ele alınmıştır.

10. yüzyılda Karkamış’ta I. Suhi ile başlayan hanedan 5 kuşak boyunca devam etmiş ve 9. yüzyılın başında konumunu korumuştur. Bu dönemde Karkamış hakkında elde edilen bilgiler, yerel Anadolu Hiyeroglif Yazılı belgelerden gelmektedir. Assur kaynaklarında 9. yüzyıla kadar Karkamış’tan bahsedilmemektedir. 10. yüzyıl Karkamış yazıtları bir bütün olarak ele alındığında, büyük çoğunluğunun Karkamış’taki inşa faaliyetleri ile ilgili olduğu görülmektedir. Bazı askeri anlatımlar da içeren yazıtlar, bu askeri faaliyetler hakkında kapsamlı bilgi sunmamaktadır.

10. yüzyılda Anadolu Hiyeroglif Yazılı belgeler üreten bir diğer hanedan, Tell Ahmar’ı yöneten Masuwaralı kralların mensup olduğu Geç Hitit hanedanıdır. Sadece bir asır içerisinde yerleşen söz konusu Geç Hitit hanedanı 4 kuşak boyunca devam etmiştir. Elde edilen bilgiler doğrultusunda bu karmaşık hanedan yapısını özetlemek gerekirse, aynı hanedana mensup iki farklı kolun birlikte ilerlediği görülmektedir. Masuwaralı kralların hanedanı 10. yüzyılın sonunda ortadan kalkmıştır.

10. yüzyılda Anadolu Hiyeroglif Yazılı belgeler üreten bir diğer hanedan Palastin/Walastin Krallığı’nı yöneten Geç Hitit hanedanıdır. Bu hanedanın yazıtları İskenderun’da, ele geçen **ARSUZ** yazıtları ve Hama’da bulunan **MEHARDE** ve **SHEIZAR** yazıtlarıdır. Bu yazıtlardan elde edilen bilgiler ışığında Palastin/Walastin Krallığı’nın 10. yüzyıldaki durumu anlatılmıştır.

10. yüzyılda Halep’te ise Lapariziti isimli Geç Hitit kökenli bir yöneticinin ismi belgelenmiştir. Bu yüzyıldan sonra Halep üzerinde herhangi bir Geç Hitit hanedanı tespit edilememiştir. Halep meşeli olan bir takım Anadolu Hiyeroglif Yazılı yazıt ele geçmişse de tarihi bilgi sunmamaktadır.

9. yüzyılda en çok belge sunan merkez Karkamış'tır. Bu dönemde Assur kaynaklarında da Karkamış'tan bahis vardır. 9. yüzyılın ilk çeyreği sonrasında Karkamış'ta Sangara isimli Ülke Beyi ile yeni bir hanedan başlamıştır. Assur kaynaklarında da tasdik edilen Sangara, bu dönemde Assur karştı bir ittifakta yer almış ve mağlup olmuştur. Sangara sonrasında devam eden hanedana dair en fazla bilgi veren yazıtlar 9. yüzyıl sonu ile 8. yüzyılın başı arasında Karkamış'ta hakim konumda olan Kamani'nin naibi Yariri'nin dönemine aittir. Bu dönemde Karkamış refah içerisinde, Assur karştı ittifaklardan uzak görünmektedir.

9. yüzyılda belge veren bir diğer önemli merkez olan Hama'da 3 kuşak devam eden bir Geç Hitit hanedanı belgelenmiştir. Önceki yüzyılda bölgede bulunan Palastin/Walastin Krallığı'nın hakimiyetinin ne şekilde sonlandığı bilinmemektedir. Ancak Hamalı krallar Parita, Urhilina ve Uratami'nin ayrı bir hanedana mensup olduğu kesindir. Bu yüzyılda Assur karştı ittifaklarda yer alan Urhilina, Assur karşısında yenilmiş ancak hakimiyeti Hama'da devam etmiştir. 9. yüzyıl sonrasında söz konusu hanedan devam etmemiş ve Hama'da Arami kökenli başka bir hanedan konumlanmıştır.

9. yüzyılda Tell Tayinat, Anadolu Hiyeroglif Yazılı belge üreten bir diğer merkezdir. Tell Tayinat'ta daha önce Halep, Hama ve İskenderun'da belgelenmiş Palastin/Walastin Krallığı hanedanına mensup 9. yüzyıl yöneticilerinin yazıtları ele geçmiştir. 8. yüzyılın başında devam eden hanedanın bu yüzyıldaki yöneticilerinin ismi tespit edilememiştir. Kent 8. yüzyılın ilerleyen dönemlerinde Assur hakimiyetine geçmiştir.

8. yüzyılda yazılı malzeme bulunan bir diğer merkez Tell Ahmar olsa da ele geçen tek Anadolu Hiyeroglif Yazılı belge Geç Hitit değil Arami kökenli bir yöneticiye aittir. Bu belge sadece bölgedeki yazı geleneğinin devam ettiğine işaret etmektedir.

8. yüzyılda en fazla belge veren merkez Karkamış'tır. Kamani'nin 9. yüzyıl sonunda Yariri naipliğinde başlayan saltanatı 8. yüzyılın başında devam etmiş

görülmektedir. Kamani sonrasında veziri Sastura'nın oğlu Karkamış tahtına oturmuştur. Sastura'nın adı kesinleştirilememiş oğlu (muhtemelen II. Astiru) sonrasında Karkamış'ın yöneticisi Assur kaynaklarında ismi geçen Pisiri'dir. Pisiri döneminde II. Sargon, Karkamış'a saldırmış, yöneticilerini ve halkını sürerek Karkamış'ı yeniden iskan etmiştir. Assur hakimiyeti sonucu bölgede 14. yüzyıldan bu yana devam eden Hitit varlığı sona ermiştir.

Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışı sonrası Karkamış'ın politik ve kültürel varlığı, yaklaşık 500 yıl daha devam etmiştir. Hatta, Hattuša merkezli Hitit Devleti'nin kralları tarafından kullanılmış olan, "Büyük Kral" unvanı dahi Karkamış yöneticileri tarafından bir dönem kullanılmıştır. II. Sargon'un Karkamış kentine Assurlu halkı yerleştirmesiyle de Hititler tarih sahnesinden çekilmiştir. Bu tez çalışması 8. yüzyılın ortalarında Anadolu Hiyeroglif yazılı belgelerin susmasıyla sonlanmıştır. 8. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Coğrafi Suriye'nin hakimi Yeni Assur İmparatorluğu olmuştur.

Bu tez çalışması boyunca, konu ile ilgili literatür taranmış, daha önce yayınlanan yazıtların edisyonları incelenerek gerekli güncellemeler yapılmıştır. Güncel bilgilere dayanarak, bu tez çalışmasında bahsi geçen tüm Anadolu Hiyeroglif Yazılı belgelerin, tarihi bilgi içeren ve gerekli görülen kısımlarının Türkçe çevirileri sunulmuş yorumlanmıştır. Komşu coğrafyaların yazılı belgeleri ve bu bölgelerle kurulan çağdaşlıklar ikincil kaynak olarak kullanılmıştır. Yapılan çeviriler ve yorumlara dayanarak ilgili merkezlerin söz konusu yüzyıllardaki durumları anlatılmış, kronolojileri sunulmuş ve bölgenin tarihi bu şekilde sunulmaya çalışılmıştır.

Dikkat çekici bir sonuç olarak, aynı yüzyıl içerisinde ve yakın bölgelerde yönetimde bulunan Geç Hitit yapılarının, yazıtlarında birbirlerinden bahsetmedikleri gözlemlenmiştir. Yazıtların daha çok yöneticilerin icraatlarını, kentlerdeki inşaa faaliyetlerini veya düşman ülkelere karşı yöneticilerin başarılarını anlattığını düşünecek olursak bu durumun olağan bir durum olduğu kabul edilebilir. Son olarak bu çalışmada ilgili merkezler için oluşturulmuş kral listeleri, tezin sonunda, Ekler kısmında sunulmuştur. Bu tez çalışması, Sonuç Değerlendirmesi ile sona erdirilmiştir.

KAYNAKÇA

- ARCHI, A.,
1997 "Egyptians and Hittites in Contact", I. BRANCOLI *et al.* (ed.) **L'impero ramesside: Convegno internazionale in onore di Sergio Donadoni**, Rome: 1-15.
- ASTOUR, M.C.,
1971 "Tell Mardikh and Ebla" **UF** 3: 9-19.
- BEAL, R.H.,
1986 "The History of Kizzuwatna and the Date of the Šunaššura Treaty", **Orientalia** 55/4, Pontificium Institutum Biblicum, Roma: 424-445.
- BECKMAN, G.,
1999 **Hittite Diplomatic Texts: Second Edition**, H. A. HOFFNER (ed.), Atlanta.
- BIN-NUN, S.R.,
1974 "Who Was Tahurwaili, the Great Hittite King ?", **JCS** 26: 112-120.
- BIN-NUN, S.R.,
1975 **The Tawananna in the Hittite Kingdom**, Heidelberg.
- BOSSERT. H. T.,
1946 **Asia**, İstanbul.
- BRYCE, T.,
2002 **Life and Society in the Hittite World**, Oxford University Press, New York.
- BRYCE, T.,
2005 **The Kingdom of the Hittites**, Oxford University Press, New York.
- BRYCE, T.,
2012 **The World of the Neo-Hittite Kingdoms: A Political and Military History**, Oxford University Press, New York.
- CARRUBA, O.,
1974 "Tahurwaili von Hatti und die hethitische Geschichte um 1500 v. Chr.", K. BITTEL *et al.*, **Anatolian Studies presented to H. G. Güterbock**, İstanbul: 73-93.
- CARRUBA, O.,
1977 "Beiträge zur mittelhethitischen Geschichte: I – Die Tuthalijas und die Arnuwandas", **SMEA** 18: 137–174.

- DE MARTINO, S.,
2003 **Annali e Res Gestae antico ittiti**, Pavia.
- DEL MONTE, G.F.,
1985 "Note sui trattati fra Hattusa e Kizzuwatna," **OA** 20: 203-221.
- DEL MONTE, G.F.,
1992 **Die Orts-Gewassernamen der Hethitischen Texte**, (=RGTC VI/2), Dr Ludwig Reichert, Wiesbaden.
- DEL MONTE, G.F.;
J. TISCHLER
1978 **Die Orts-Gewassernamen der Hethitischen Texte**, (=RGTC VI), Dr Ludwig Reichert, Wiesbaden.
- DEVECCHI, E.,
2005 **Gli annali di Hattušili I nella versione accadica**, Pavia.
- DİNÇOL, A.,
1982 "Hititler", **Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi** Cilt: 1, İstanbul: 18-120.
- DİNÇOL, A.,
2004 "Hititler, Son Tunç Çağı", **Arkeoatlas** 3, 22-59.
- DİNÇOL, A. et al.,
2012 "A New Inscribed Stela from Karkemish: At the Origins of the Suhi-Katuwa Dynasty", **NEA** 75/3: 145.
- DİNÇOL, A. et al.,
2014a "A Stele by Suhi I from Karkemish", **Orientalia** 83/2, Pontificium Institutum Biblicum, Roma: 143-153.
- DİNÇOL, A. et al.,
2014b "A New Hieroglyphic Luwian Inscription From Hatay", **Anatolica** XL: 62-70.
- DİNÇOL, B.,
1988 **Belgelere Göre Orta Hitit Döneminin Tarihsel Problemleri**, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- DİNÇOL, B. et al.,
2015 "Two new inscribed Storm-god stelae from Arsu (İskenderun): ARSUZ 1 and 2", **Anatolian Studies** 65: 2015.
- DROWER, M.S.,
1973 "Syria 1550-1400 B. C.", **CAH** 2.I: 417-525.
- EDEL, E.,
1969 "Die Teilnehmer der ägyptisch-hethitischen Friedensgesandtschaft im 21. Jahr Ramses II", **Or** 38, 177-186.

- EHELOF, H.,
1937 “Die Tontafeln” **MDOG** 75: 61-70.
- FINKELSTEIN, J.J.,
1962 “Mesopotamia”, **JNES** 21: 73-92.
- FORLANINI, M.,
2015 “Some Hurrian Cult Centres-North of the Taurus and the Travels of the Queen”, **Sacred Landscapes of Hittites and Luwians**, (Konferans, Floransa, 6-8 Şubat 2014), Ed. D’Agostino A. et al., (= *Studia Asiana*, 9), Firenze University Press, Floransa: 27-37.
- FREU, J.,
2003 **Histoire du Mittani**, Paris.
- GARDINER, A.,
1966 **Egypt of the Pharaohs: An Introduction**, London.
- GIVEON, R.,
1969 “Thutmosis IV and Asia”, **JNES** 28: 54-59.
- GOEDICKE, H.,
1980 “The Background of Thutmosis III’s Foreign Policy”, **SSEA** 10: 201-213.
- GOETZE, A.,
1940 **Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography**, London.
- GOETZE, A.,
1957 “On the Chronology of the Second Millennium B.C.”, **JCS** 11/3, ASOR, New Haven: 63-73.
- GOETZE, A.,
1967 **Die Annalen des Mursilis**, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- GONNET, H.,
2012 “Une stèle hiéroglyphique luvite à Tall Şţīb”, **TMO** 55: 97-99.
- GRAYSON, A.K.,
1976 **Assyrian Royal Inscriptions Part 2: From Tiglath-pileser I to Ashur-nasir-apli II**, Harrassowitz, Weisbaden.
- GRAYSON, A.K.,
1987 **Assyrian Rulers of the 3rd and 2nd Millennium B.C. (to 1115)**, Toronto.
- GRIMAL, N.,
2001 **A History of Ancient Egypt**, Çev. I. Shaw, Blackwell Publishing, Malden.

- GÜTERBOCK, H.G., 1938 "Die Historische Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern bis 1200", **ZA** 44: 45–149.
- GÜTERBOCK, H. G., 1956a "The Deeds of Suppiluliuma as told by his Son, Mursili II" **JCS** X No.2, 41-68.
- GÜTERBOCK, H. G., 1956b "The Deeds of Suppiluliuma as told by his Son, Mursili II" **JCS** X, 75-98.
- GÜTERBOCK, H. G., 1956c "The Deeds of Suppiluliuma as told by his Son, Mursili II" **JCS** X, 107-130.
- GÜTERBOCK, H.G., 1983 "The Hittites and the Aegean World: Part 1. The Ahhiyawa Problem Reconsidered", **AJA** 87: 133-138.
- HAGENBUCHNER, A., 1989 **Die Korrespondenz der Hethiter I-II**, Heidelberg.
- HAMBLIN, W.J., 2006 **Warfare in the Ancient Near East to 1600 Bc: Holy Warriors at the Dawn of History**, (=WH), Routledge, London; New York.
- HARRISON, T. P., 2021 "The Iron Age I–II Transition in the Northern Levant : An Emerging Consensus?", A. Faust (E.d.), **State Formation Processes in the 10th Century BCE Levant**, (Jerusalem Journal of Archaeology 1): 325-351.
- HAWKINS et al., 2013 "A New Hieroglyphic Luwian Stele In Adana Museum", **Höyük** 6: 1-13.
- HAWKINS, J.D., 1976 "**Karkamis**", **Reallexicon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie**, Fünfter Band, herausgegeben von Dietz Otto Edzard, 425-446.
- HAWKINS, J.D., 1988 "Kuzi-Tesub and the 'Great Kings' of Karkamis", **AnSt** XXXVIII, 99-108.
- HAWKINS, J.D., 1995 "Great Kings and 'Country-Lords' at Malatya and Karkamiš, **Studio Historia Ardens: Ancient Near Eastern Studies Presented to Philo H. J. Houwink ten Cate on the Occasion of his 65th Birthday**, (Ed.) van den Hout, T. J.-J. de Roos, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, Istanbul: 73-85.

- HAWKINS, J.D.,
2000 **Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions: Inscriptions of the Iron Age, Volume I**, (= UISK, 8.1), (= CHLI I, II, III), Walter de Gruyter, Berlin; New York.
- HAWKINS, J.D.,
2009 “Cilicia, the Amuq and Aleppo: new light in a dark age”, **Near Eastern Archaeology** 72/4: 164–73.
- HAWKINS, J.D.,
2011 “The Inscriptions of the Aleppo Temple”, **Anatolian Studies** 61: 35-54.
- HAWKINS, J.D.- H.
PEKER
2014 “Karkemish in the Iron Age”, **Karkemish: An Ancient Capital on the Euphrates**, Ed. N. Marchetti, (= OL, 2), Ante Quem, Bologna: 107-110.
- HEINHOLD-
KRAHMER, S.,
1977 **Arzawa, Untersuchungen zu seiner Geschichte nach den Hethitischen Quellen**, Heidelberg.
- HELCK, W.,
1980 “Die Vorgänger König Šuppiluliumas I.”, **Ägypten und Altes Testament 1: Festschrift E. Edel**, Bamberg: 238-246.
- HERRMANN et al.,
2016 “A New Hieroglyphic Luwian Inscription from Pancarlı Höyük: Language and Power in Early Iron Age Sam'al-Y'DY”, **Journal of Near Eastern Studies** 75/1: 53-70.
- HOFFMANN, I.,
1984 **Der Erlass Telipinus**, (= Theth, 11), y.y., Heidelberg.
- HOFFNER, H. A.,
1975 “Propaganda and Political Justification in Hittite Historiography”, H. GOEDICKE, J. J. M. ROBERTS (ed.), **Unity and Diversity: Essays in the History, Literature and Religion of the Ancient Near East**, Baltimore, London: 49–62.
- HOFFNER, H.A.,
2003 “Deeds of Šuppiluliuma”, W.W. HALLO (ed.), **The Context of Scripture Vol I: Canonical Compositions from the Biblical World**, Leiden-Boston, Köln: 185-192.
- HORNUNG, E.,
1999 **History of Ancient Egypt: An Introduction**, Edinburgh.
- KEMPINSKI, A.,
1983 **Syrien und Palästina (Kanaan) in der letzten Phase der Mittelbronze IIB-Zeit (1650-1570 v. Chr.)**, Wiesbaden.

- KLENGEL, H., 1964 "Ein neues Fragment zur historischen Einleitung des Talmisarruma Vertrages", **ZA** 56: 213-217.
- KLENGEL, H., 1970 **Geschichte Syriens im 2. Jahrtausend v.u.Z. I-III**, Berlin, Akademie Verlag.
- KLENGEL, H., 1975 "Neue Quellen zur Geschichte Nordsyriens im 2. Jahrtausend v. u. Z.", **AoF** 2: 47-64.
- KLENGEL, H., 1976 "Idrimi", **RIA** 5: 32-33.
- KLENGEL, H., 1992 **Syria: 3000 to 300 B.C.: A Handbook of Political History**, Akademie Verlag, Berlin.
- KLENGEL, H., 1999 **Geschichte des Hethitischen Reiches**, (= HdO, I/34), Brill, Leiden; Boston; Köln.
- KLINGER, J., 2006 "II. 13 Chronological Links Between the Cuneiform World of the Ancient Near East and Ancient Egypt", **E. HORNUNG - R. KRAUSS - D. A. WARBURTON** (ed.), **Ancient Egyptian Chronology**, Leiden, Boston: 304-324.
- KOHLMEYER, K., 2009 "The Temple of the Storm-God in Aleppo during the Late Bronze and Early Iron Ages", **Near Eastern Archaeology** 72/4: 190-202.
- KUPPER, J.R., 1963 **Northern Mesopotamia and Syria**, (= CAH, 14), Cambridge University Press, y.y.
- KÜHNE, C., 1999 "Imperial Mittani: An Attempt at Historical Reconstruction", "M. A. MORRISON, D. I. OWEN (ed.), **Studies on the Civilization and culture of Nuzi and the Hurrians. In Honor of E. R. LACHEMAN on his Seventy-Fifth Birthday**, Winona Lake, Indiana: 203-221.
- LIVERANI, M., 1960 "Karkemiš nei testi di Ugarit", **RSO XXXV**, Roma, 135-147.
- LIVERANI, M., 2001 **International Relations in the Ancient Near East, 1600-1100 B.C Studies in Diplomacy**, New York, Basingstoke.

- LONGMAN, T., 2003 "The Autobiography of Idrimi", W. W. HALLO (ed.), **The Context of Scripture I, Canonical Compositions from the Biblical World**, Leiden, Boston, Köln: 479-480.
- LUCKENBILL, D.D., 1968 **Ancient Records of Assyria and Babylonia, Volume I: Historical Records of Assyria from the Earliest Times to Sargon**, The University of Chicago Press, Chicago.
- MARCHETTI, N.- H. PEKER 2018 "The Stele of Kubaba by Kamani and the Kings of Karkemish in the 9th Century BC", **ZA** 108/1: 81-99.
- MELCHERT, C., 2011 "Enclitic Subject Pronouns In Hieroglyphic Luvian", **ARAMAZD** 4/2: 73-86.
- MEYER, G. R., 1953 "Zwei neue Kizzuwatna-Verträge", **MIO** 1: 108-124.
- MICHALOWSKI, P., 1985 "Third Millennium Contacts: Observations on the Relationships between Mari and Ebla", **JAOS** 105.2: 293-302.
- MORAN, W., 1992 **The Amarna Letters** (English-language edn.), Baltimore.
- MORA, C., 2003 "On Some Clauses in the Kurunta Treaty and the Political Scenery at the End of the Hittite Empire", **Hittite Studies in Honor of Harry Hoffner Jr. on the Occasion of His 65th Birthday**, Ed. Garry Beckman, Richard Beal, Gregory McMahon, Eisenbrauns Winona Lake, Indiana, 289-296.
- OTTEN, H., 1951 "Ein althethitischer Vertrag mit Kizzuvatna", **JCS** 5: 129-32.
- OTTEN, H., 1958 "Keilschrifttexte", **MDOG** 91: 75-79.
- REDFORD, D. B., 1992 **Egypt, Canaan, and Israel in Ancient Times**, Princeton, New York.
- REDFORD, D.B., 1992b **Akhenaten: The Heretic King**, Cairo.

- REDFORD, D. B.,
2003 **The Wars in Syria and Palestine of Thutmose III**, Leiden, Boston.
- ROLLINGER, R.,
2006 “The Terms “Assyria” and “Syria” Again”, **Journal of Near Eastern Studies** 65/4: 283-287.
- ROODENBERG, J.,
1983 “Recent archaeological research in Turkey: Hayaz Höyük and Kumar Tepe”. **Anatolian Studies** 34: 218–219.
- PEKER, H.,
2004 “Hitit Egemenliğinden Assur İstilâsına Kadar Yazılı Belgelere Göre Kargamış Tarihi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- PEKER, H.,
2009 “Suriye Üzerindeki Hitit Hakimiyetinin Kurulması: M.Ö. II. Binyılda Eski Yakındoğuda Süper Güçler ve Küçük Devletler”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- PEKER, H.,
2013 “Hitit Devleti’nin Uluslararası ilişkileri ve Politik Enstrümanları: Savaş ve Diplomasi”, **Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu/ Hittites: An Anatolian Empire**, Ed. Doğan-Alparslan M.- M. Alparslan, (= AUS, 3), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 64-78.
- PEKER, H.,
2016 **Texts From Karkemish I: Luwian Hieroglyphic Inscriptions From the 2011-2015 Excavations**, (= OLSM, 1), Ante Quem, Bologna.
- PEKER, H.,
2017 “Some Remarks on the Imperial Hittite Sealings from the 2017 Excavations at Karkemish”, **N.A.B.U** 2017/4: 178-179.
- PEKER, H.; J. DE VOS,
2010 “Hitit-Mısır: Büyük Düşmanlıktan İyi Kardeşliğe”, **Arkeoatlas** 7: 82-103.
- PEKER, H.;
T. PELVANOĞLU
2018 “İyi Kardeşlik ve İyi Barış’tan Önce Kadeş Savaşı: Geç Tunç Çağının İki Süper Gücü Suriye’de Karşı Karşıya”, **Aktüel Arkeoloji** 61: 70-75.

- PELVANOĞLU, T.,
2017 “M.Ö. İkinci Binyılda Kizzuwatna’nın Tarihi ve Tarihi Coğrafyası”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- PETTINATO, G.,
1976 “The Royal Archives of Tell Mardikh-Ebla”. **The Biblical Archaeologist** 39, 44 – 52.
- PETTINATO, G.
1991 **Ebla, a new look at history**, Johns Hopkins University Press.
- POETTO, M.,
2000 “Una Nuova Impronta di Kuzi-Tešub, Sovrano di Karkemiš”, **Studi Sul Vicino Oriente Antico, dedicato alla memoria di Luigi Cagni**, (Ed.) Simonetta Graziani, Istituto Universitario Orientale, Napoli: 881-885.
- RİEKEN, E.,
2008 “Die Zeichen <ta>, <tá> und <tà> in den hieroglyphen-luwischen Inschriften der Nachgroßreichszeit”, **VI Congresso Internazionale di Ittitologia**, Roma: 637-648.
- RİEKEN, E.-I
YAKUBOVICH,
2010 “The New Values of Luwian Signs L 319 and L 172”, **Fs Hawkins**: 199-219
- SALLABERGER, W.
et al.,
2006 “Schenkungen von Mittani-Königen an die Einwohner von Basiru. Die zwei Urkunden aus Tall Bazi am Mittleren Euphrat”, **ZA** 96: 69–104.
- SALVINI, M.,
1994 “Una Lettera di Hattusili relativa alla spedizione contro Hahhum”, **SMEA** 34: 61- 80.
- SCHULMAN, A.R.,
1979 “Diplomatic Marriage in the Egyptian New Kingdom”, **JNES** 38: 177-193.
- SHAW,I.;P.
NICHOLSON,
2002 **The British Museum Dictionary of Ancient Egypt**, Cairo.
- SINGER, I.,
1999 “A Political History of Ugarit”, **Handbook of Ugaritic Studies**, Ed. Wilfred G. E., Watson and Nicolas Wyatt, Leiden, Boston, Köln, Brill, 603-731.
- SINGER, I.,
2001 “The Treaties between Karkamiš and Hatti”, **Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie**,

(Würzburg, 4.-8. Oktober 1999), (= StBot 45), Würzburg.

- SINGER, I.,
2002 **Hittite Prayers**, Atlanta.
- SINGER, I.,
2004 “The Kurštama Treaty Revisited”, D. GRODDEK, S. RÖSSLE (ed.), **Šarnikzel: Hethitologische Studien zum Gedenken an Emil Orgetorix Forrer**: 591-607.
- SMITH, W.,
2011 **A new classical dictionary of biography, mythology, and geography, partly based on the "Dictionary of Greek and Roman biography and mythology"**, Nabu Press, Londra.
- SPALINGER, A.,
1983 “The Historical Implications of the Year 9 Campaign of Amenophis II”, **SSEA** 13: 89-101.
- STARKE, F.,
1999 "Karkemis, Karkamis", **Der Neue Pauly: Enzyklopadie der Antike**, Band 6, Ed. Hubert Cancik-Hellmuth Schneider, 280-284.
- STARKE, F.,
2002 Hitit Devleti'nin Tarihçesini Gösteren Kronoloji Cetveli”, **Hititler ve Hitit İmparatorluğu: 1000 Tanrılı Halk**, (Sergi Kataloğu, Bonn, 18-28 Nisan 2002), Ed. (W. Jacob), Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn: 524-529.
- SÜRENHAGEN, D.,
1985 **Paritätische Staatsverträge aus hethitischer Sicht : Zu historischen Aussagen und literarischer Stellung des Textes CTH 379**, Pavia.
- SÜRENHAGEN, D.,
1986 “Ein Königssiegel aus Kargamis”, **MDOG** 118: 183-190.
- ŞAHİN, C.,
2009 “Suriye: I. Fiziki ve Beşeri Coğrafya”, **İslam Ansiklopedisi** 37, TDV, İstanbul: 544-545.
- VAN LOON, M. N.,
1982 “Mitanni: A Link Between East and West?”, **Persica** 10: 47-64.
- VON SCHULER, E.,
1965 **Die Kaskäer**, Berlin.

- WATROUS, L. V., 1998 "Egypt and Crete in the Early Middle Bronze Age: A Case of Trade and Cultural Diffusion", **Aegaeum** 18: 19-28.
- WEINSTEIN, J. M., 2001 "The World Abroad: Egypt and the Levant in the Reign of Amenhotep III", D. O'CONNOR - E. H. CLINE (ed.), **Amenhotep III: Perspectives on His Reign**, Michigan: 223-236.
- WILHELM, G., 1982 **Grundzüge Der Geschichte und Kultur Der Hurriter**, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- WILHELM, G., 1989 **The Hurrians**, Çev. J. Barnes, (ANES), Aris & Phillips, Warminster.
- WINTER, I. J., 1983 "Carchemish SA KISAD PURATTI", **AnSt XXXIII**, 177-197.
- WISEMAN, D. J., 1953 **The Alalakh Tablets**, London.
- YILDIRIM, E., 2012 "M.Ö. II. Binyılda Paylaşılamayan Topraklar: Kuzey Suriye", **JASSS** 5/8, Strasbourg: 1385-1406.
- YİĞİT, T., 1996 "Hitit Kral Ailesi Üyelerinin Siyasal Etkinlikleri Üzerine", **TAD** 18/29, Ankara Üniversitesi, Ankara: 233-245.
- YİĞİT, T., 2006 "Urşu Kuşatması Metni'nin Yeniden Değerlendirilmesi", **Anadolu/Anatolia** 31, Ankara Üniversitesi, Ankara: 43-55.

EK 1:**Hitit Kral Listesi**

I. Hattuşili	1650-1620	ESKİ HİTİT DEVLETİ
I. Murşili	1620-1590	
I. Hantili	1590-1560	
I. Zidanta	1560-	
Ammuna		
I. Huzziya	-1525	
Telipinu	1525-1500	
Tahurwaili	1500-	ORTA HİTİT DEVLETİ
Alluwamna		
II Hantili		
II. Zidanta		
II. Huzziya		
I. Muwattalli	-1420	
I/II Tuthaliya	1420-1400	
I. Arnuwanda	1400-1380	HİTİT İMPARATORLUĞU
II/III Tuthaliya	1380-1355	
I. şuppiluliuma	1355-1322	
II. Arnuwanda	1322-1321	
II. Murşili	1321-1295	
II. Muwattalli	1295-1272	
III. Murşili	1272-1267	
III. Hattuşili	1267-1237	
IV. Tuthaliya	1237-1212	
Kurunta	1212-1207	
III. Arnuwanda	1207-1202	
II. şuppiluliuma	1202-	

***Kalibre Edilmiş Orta Kronolojiye Göre Hazırlanmış Hitit Kral Listesi¹.**

¹ Peker, 2009: 180.

EK 2:

Orta Hitit Dönemi Kralları ve Çağdaşlıkları

	Hatti	Kizzuwatna	Alalah	Mitanni	Mısır
	Telipinu	Işputahšu			
1500	Tahurwaili Alluwamna	Eheya		I. Šuttarna	
	II. Hantili	Paddatiššu			
	II. Zidanta II. Huzziya I. Muwattalli	Pilliya Talzu	İdrimi	I. Barattarna Paršatatar	III. Thutmosis
	I/II Tuthaliya	Sunaššura	Niqmepa II. İlimilimma	Sauštatar	II. Amenhotep
1400	I. Arnuwanda			II. Barattarna I. Artatama	IV. Thutmosis
1390				II. Šuttarna	III. Amenhotep
1380	II/III. Tuthaliya			Artaššumara Tušratta	

*** Kalibre Edilmiş Orta Kronolojiye Göre Hazırlanmış, Orta Hitit Dönemi
Kralları ve Çağdaşlıkları Listesi².**

² Peker, 2009: 81.

EK 3:

Orta Hitit ve Hitit İmparatorluk Dönemlerinde Hitit Kralları ve Mısır Firavunlarının Çağdaşlıkları

Mısır Firavunları	Orta Kronoloji	Orta Kronoloji	Kısa Kronoloji	Kısa Kronoloji	Hitit Kralları
I. Thutmosis	1506-1493	1507-1494	1504-1491	1493-1483	Tahurwaili
II. Thutmosis	1493-1479	1494-1490	1491-1479	1482-1480	Alluwamna
Hatşepsut	1478-1458	1490-1469	1479-1458	1479-1458	II. Hantili
III. Thutmosis	1458-1425	1469-1438	1458-1425	1458-1425	II. Zidanta II. Huzziya
II. Amenhotep	1425-1401	1438-1412	1425-1398	1425-1400	I. Muwattalli I/II. Tuthaliya
IV. Thutmosis	1401-1390	1412-1403	1398-1390	1400-1390	I. Arnuwanda II/III. Tuthaliya
III. Amenhotep	1390-1352	1403-1364	1390-1352	1390-1353	I. Šuppiluliuma (1355-1322)
IV. Amenhotep =Akhenaton	1352-1348 1348-1338	1364-1347	1352-1336	1353-1336	
Smenkhare	1338-1336	1348-1345	1338-1336	1336-1334 1334-? ⁹⁴	
Tutankamon	1336-1327	1345-1335	1336-1327	?-1324	
Ay	1327-1323	1335-1332	1327-1323	1323-1320	
Horemheb	1323-1295	1332-1306	1323-1295	1319-1292	II. Arnuwanda II. Muršili

*** Farklı Kronolojilere Göre Hazırlanmış, Orta Hitit ve Hitit İmparatorluk Dönemlerinde, Mısır Firavunları ve Hitit Krallarının Çağdaşlıkları Listesi³.**

³ Peker, 2009: 99.

EK 4:

Hitit İmparatorluk Dönemi Hitit Kralları ve Karkamış Kralları Çağdaşları

HATTI	KARKAMIŞ
Šuppiluliuma I (1355-1322)	Piyašili <i>Šarri-Kušuh</i> c. 1330
Arnuwanda II (1322-1321)	
Muršili II (1321-1295)	
Muwatalli II (1295-1272)	Šahurunuwa c. 1310
Muršili III <i>Urhi-Tešub</i> (1272-1267)	
Hattušili III (1267-1237)	
Tuthaliya IV (1237-1212)	Ini-Tešub c. 1260
Kurunta <i>Ulmi-Tešub</i> 1212-1207	Talmi-Tešub c. 1210
Arnuwanda III (1207-1202)	
Šuppiluliuma II (1202-)	Kuzi-Tešub c. 1200

* Hitit İmparatorluk Dönemi Kralları ve Karkamış Kralları Çağdaşlıkları Listesi⁴.

⁴ Peker, 2017: 178.

EK 5:

Hitit İmparatorluk Dönemi Karkamış Kralları ve Çağdaşları

	KARGAMIŞ	HATTUŞA	HALPA	UGARİT	MİTTANİ	ASSUR	MISIR
1400	Şarri-Kuşuh (=Piyasili)	I. Şuppiluliuma II. Arnuvanda II. Muşşili	Telipinu	II. Niqmadu	Şattivaza		Horemheb
1300	Şahurunuva	II. Muşşili II. Muvattalli III. Muşşili (?)	Talmi-Şarruma	Niqmepa	I. Şattuara Vaşaşatta	I. Adad-nirari	I. Seti
	Ini-Teşup	III. Muşşili (?) III. Hattuşili IV. Tuthaliya Kurunta (?)	Halpaşulu<pi> Halpaziti	II. Ammiştamru Ibiranu III. Niqmadu	II. Şattuara	I: Şalmanasar I. Tukulti-ninurta	II. Ramses
1200	Talmi-Teşup	Kurunta (?) III. Arnuvanda (?) II. Şuppiluliuma		Ammurapi			
		Hitit İmparatorluğu'nun Sonu					
	Kuzi-Teşup						

* Hitit İmparatorluk Dönemi Karkamış Kralları ve Çağdaşlıkları Listesi⁵.

⁵ Peker, 2004: 102.

EK 6:

Karkamış Büyük Kralları ve Ülke Beyleri

<i>KARKAMIŞ</i>		
c. 1190	<i>Kuzi-Tešup</i>	
	(Kuzi-Tesup'un bir oğlu be en az iki kuşak daha)	
c. 1100	<i>Ini-Tešup</i> II	
	İki Kuşak daha	
	Büyük Kral - Kral	Ülke Beyi - Doğru (olan)
c. 1000	<i>Sapaziti</i> <i>Ura-Tarhunta</i> -oğul	<i>Suhi</i> I <i>Astuwalamanza</i> - oğul <i>Suhi</i> II - oğul <i>Katuwa</i> - oğul
	<i>Tuthaliya</i> damat - II Suhi Torun <i>Ura-Tarhunta</i>	
c. 900	1 - 2 Kuşak <i>Sangara</i>	
	0 - 2 Kuşak	<i>Astiru(wa)</i> I
c. 800	<i>Kamani</i> <i>Astiru</i> II? (Sastura'nın Oğlu) <i>Pisiri</i> (738-717)	<i>Yariri</i> <i>Sastura</i> (Vezir)

* Karkamış Büyük Kralları ve Karkamış Ülke Beyleri Listesi⁶.

⁶ Hawkins-Peker, 2014: 110.

EK 7:

Palastin/Walastin Krallığı Kral Listesi

11. yüzyıl (±)	Taita I
10. yüzyıl (erken)	Taita II
10. yüzyıl (geç)	Suppiluliuma I
9. yüzyıl (erken)	Halparuntiya(?)
9. yüzyıl (orta)	Suppiluliuma II = Sapalulme (858)

* Palastin/Walastin Krallığı'nın, bilinen Kralları Listesi⁷.

⁷ Dinçol, B. et al, 2015: 63.

EK 8:

I. Binyıl Karkamış Ülke Beyleri

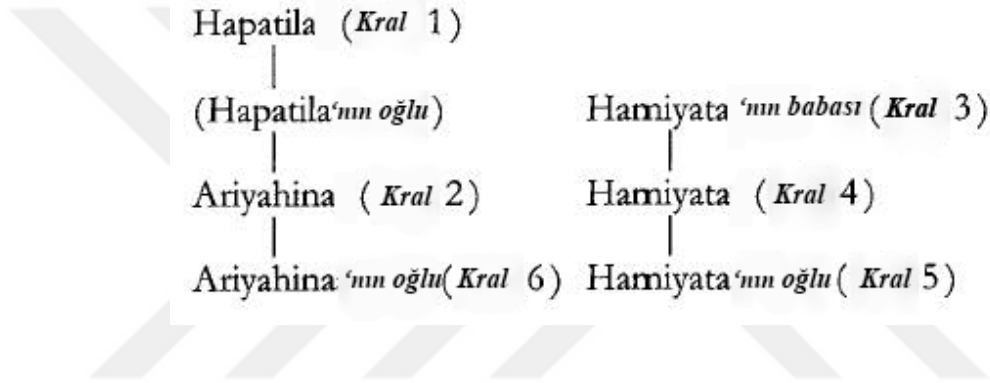
Sapaziti (c. 1025)	
Ura-Tarhunza	<i>Suhi Hanedanı</i>
	Suhi I (c. 1000)
	Astuwalamanza (c. 975)
Tuthaliya II	Suhi II (c. 950)
Katuwa (c. 925)	
Suhi III (c. 900)	
<i>Sangara Hanedanı</i>	
Sangara (c. 875-848)	
Isarwila-muwa	
Kuwalana-muwa	
Astiru(wa) I (c. 810)	Yariri (c. 810-785)
Kamani (c. 790-760)	Sastura (c. 785-755)
<i>Sastura Hanedanı</i>	
Sastura	
Astiru II (c. 755)	
Pisiri? (c. 738-717)	

* I. Binyıl Karkamış Ülke Beyleri Listesi⁸.

⁸ Peker, 2016: 49.

EK 9:

Masuwaralı Krallar

* Masuwaralı Krallar Listesi⁹.

⁹ Hawkins, 2000: 226.

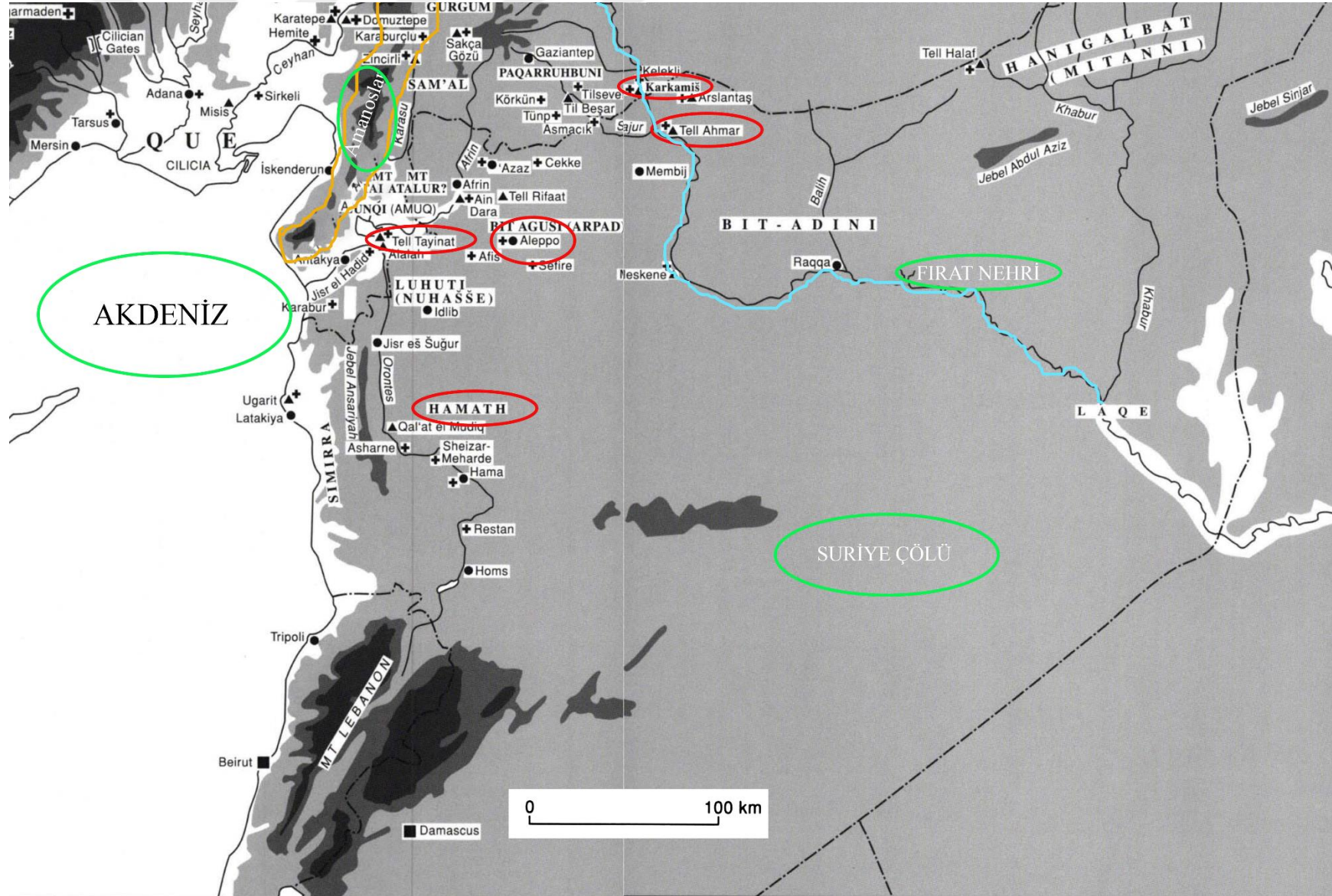
EK 10:**Birinci Binyıl Çağdaşlıklar Listesi**

	Karkamış		Tell Ahmar		Hama	Tell Tayinat	Halep
10. Yüzyıl	Ura-Tarhunza	I. Suhi	Hapatilla		II. Taita		Lapariziti
	Tuthaliya	Astuwalamanza	Hapatilla'nın Oğlu	Hamiyata'nın Babası			
		II. Suhi	Ariyahina	Hamiyata		I. Suppiluliuma	
		Katuwa		Ariyahina'nın Oğlu			
9. Yüzyıl	III. Suhi Sangara Isarwila-muwa Kuwalana-muwa				Parita	Halparuntiya (?)	
	I. Astiru(wa) Yariri				Urhilina		
					Uratami		
8. Yüzyıl	Kamani	Sastura					
	II. Astiru						
	Pisiri						

*** Coğrafi Suriye Üzerindeki Birinci Binyıl Yöneticilerinin Çağdaşlıklarını Gösterir Listedir.**

EK 11:

Coğrafi Suriye Haritası

* Coğrafi Suriye üzerindeki önemli merkezleri ve bölgenin sınırlarını gösterir haritadır.